cogito

doğumunun 150. yılında

freud konuşmaları

YKY

Freud Konuşmaları, Sigmund Freud'un 150. doğum yılı olan 2006'da, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın, Sermet Çifter Salonu'nda düzenlediği bir etkinlik dizisinin kayıtlarından oluşuyor. Bu konuşmaları kitaplaştırmadaki amaç, Freud'un ve psikanaliz kuramının önemini ve bireysel ve toplumsal yaşama etkilerini uzmanların ağzından aktarırken, psikanaliz kuramının ve pratiğinin Türkiye'de alımlanışını, izleyici katılımıyla zenginleşen oturumlarla göstermek.

Freud' un Önemi / Bülent Somay
Uygulamalı Psikanaliz, Tarih ve Kültür /
Yavuz Erten, İskender Savaşır
Psikanaliz ve Sonrası /Murat Paker, Saffet Murat Tura
Freud ve Birey / Nilüfer Güngörmüş Erdem,
Bella Habip, Melis Tanık

ISBN 978-975-08-1445-7

8 YTL

Doğumunun 150. Yılında

FREUD KONUŞMALARI

ATIF ŞENEL
20090614

Doğumunun 150. Yılında

Freud Konuşmaları

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2725
Cogito - 166

Doğumunun 150. Yılında
Freud Konuşmaları

Kitap editörü: Şeyda Öztürk
Düzelti: Hakan Toker

Kapak tasarımı: Nahide Dikel – Elif Rifat

Baskı: Üç-Er Ofset
Yüzyıl Mah. Massit 3. Cad. No: 195 Bağcılar / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Haziran 2008
ISBN 978-975-08-1445-7

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr
http://www.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Giriş

Freud Konuşmaları, Sigmund Freud'un 150. doğum yılı olan 2006'da, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın, Sermet Çifter Salonu'nda düzenlediği bir etkinlik dizisinin kayıtlarından oluşuyor. Bu konuşmaları kitaplaştırmadaki amaç, Freud'un ve psikanaliz kuramının önemini ve bireysel ve toplumsal yaşama etkilerini uzmanların ağzından aktarırken, psikanaliz kuramının ve pratiğinin Türkiye'de alımlanış biçimini, izleyici katılımıyla zenginleşen oturumlarla göstermek.

17 Mart 2006'da Bülent Somay'ın açılış konuşmasıyla başlayan oturumlar, Yavuz Erten ve İskender Savaşır, Saffet Murat Tura ve Murat Paker ve nihayet Bella Habip, Nilüfer Güngörmüş Erdem ve Melis Tanık'ın katılımıyla devam etti. Psikanalizin bireyin ruh sağlığına olduğu kadar, bilime, kültüre, edebiyata vb katkılarının da ele alındığı bu kitabın başlıca işlevi, okuru da psikanaliz üzerine düşünmeye yöneltmek olacaktır diye umuyoruz.

Freud Konuşmaları

Tarih: 17 Mart 2006

KONUŞMACI: BÜLENT SOMAY

Freud'un Önemi

Bülent Somay, Bilgi Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü öğretim görevlisi. Bugüne kadar psikanalizle ilgili yazıp çizdiklerini de büyük ihtimalle okudunuz ki buradasınız. Bugüne kadar *cogito* etkinlikleri kapsamında farklı psikanaliz etkinlikleri yaptık. Genellikle psikanalizin ve psikanalistlerin tarafından bakan, hatta konuya klinik bakış açısından yaklaşan birtakım programlar düzenledik. Bugünkü toplantıyla başlayacak olan etkinliklerde Bülent Somay psikanalizin farklı alanlarını farklı bakış açılarıyla sunacak. Kendisi bir program hazırladı, bugün de hem bu programın içeriğini ve olası tartışmalarla ilgili bir takım öngörülerini anlatacak bildiğim kadarıyla hem de 150. yaş gününde Freud ile ilgili neler yapabileceğimizi konuşacağız.

Bülent Somay: Merhaba. Bugüne kadar burada Freud'la, daha doğrusu psikanalizle ilgili çeşitli etkinlikler düzenlendi. Hatta ben bunlardan birkaç tanesine katıldım. Fakat bunlarda vurgumuz daha ziyade bir terapi biçimi olarak psikanaliz ve bunun hayatımızdaki etkileri üzerineydi. Freud'un 150. doğum yılını kutlamaya yönelik bu etkinlikler dizisinden bahsederken ben hep "Freud'un 150. Yılı Şenlikleri" demeyi tercih ettim. Freud'un 150. doğum yılını kutlarken aslında Freud'un on dokuzuncu, yirminci ve yirmi birinci yüzyıl, yani üç yüzyıl üzerindeki kültürel etkilerini tartışalım istedik. Bu da felsefe, sosyal bilimler ve son zamanlarda daha yaygınlaşan tabiriyle, kültürel çalışmalar alanındaki etkileri olmak üzere üçe ayrıla-

cak. Bu kutlamalar bugünden başlayarak önümüzdeki yılın sonuna kadar her ayın üçüncü veya son cumasında düzenlenecek bir etkinlikte ilerleyecek. Çeşitli konuşmacılarımız olacak ve yıl sonunda da bunları, eğer amaçladığımız, hedeflediğimiz yere varırsak bir kitap halinde toplamayı düşünüyoruz.

Şimdi benim bu ilk konuşmada, daha doğrusu bu etkinliklerin açılış konuşmasında yapmaya çalışacağım şey, Freud'un mânâ ve ehemmiyetini vurgulamak. Yani Freud'un bir mânâsı var mıydı? Var idiyse bu mânânın bugün hâlâ bize yönelik bir ehemmiyeti var mıdır? İsterseniz neden 150. yıl diye başlayalım.

Freud, 1856 yılının 9 mayısında doğuyor; şu anda Çek Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalıyor doğduğu yer olan Freiberg. Bir Yahudi ailesinin oğlu, gerçek adı Sigismund Freud – bu arada adını 21 yaşındayken Sigmund olarak değiştirmiş. İlginç bir ailesi var; babası Freud doğduğunda oldukça yaşlı, 41 yaşında, annesiyse çok genç ve Freud'un, kendisinden oldukça büyük iki ağabeyi var. Freud doğduğunda ağabeylerinin biri 16, biri 18 yaşında. Dolayısıyla çok odalı bir evde doğuyor gibi düşünün Freud'u. Yani iki tane yetişkin erkek var evde, doğduğu sırada. Freud Yahudiliğinin hep bilincinde. Çünkü küçük yaşta babasının işleri bozulduğu için gelip Viyana'ya yerleşmişler. Viyana bir Avusturya şehri ama bir Alman kültürü merkezi. Alman kültürünün her zaman antisemitik yanı vardır. O da boşuna değil, çünkü Almanlar Yahudilerle en fazla iç içe yaşayan uluslardan bir tanesi. Dolayısıyla Freud daha liseyi bitirmeden Alman kültüründeki bu antisemitik yanla karşılaşmış ve bu konuda oldukça radikal bir tavrı var. Yani hiçbir zaman imanlı ya da dinibütün bir Yahudi olmamış ama antisemitizme karşı her zaman sert ve radikal bir tutumu olduğunu söylemek mümkün. Tıp okuyor, nörolojiyle ilgileniyor. Fakat çok kısa bir zaman sonra bir klinisyen olmaktan vazgeçip araştırmacı olmaya karar veriyor. İngiltere'ye gitmiş, orada çalışmış. Paris'e gitmiş, Charcot ile çalışmış. Bu arada, nöroloji konusunda bir sürü ilginç buluşu var. Bunlar şimdi çok önem verilecek buluşlar değil; ne bileyim, mesela sinir dokularını mikroskop altında görünür kılmak için bir boyama tekniği geliştirmiş. Yani tıpla ya da dokubilimle uğraşan biri varsa bunun önemini bilir, ama bizim için çok vur-

gulanması gereken bir şey değil. Yani parlak bir öğrenciymiş ya da parlak bir genç doktormuş zamanında. Freud'un ciddi bir şekilde kafasının karışmaya başlaması sanıyorum iki şeyle oluyor; bunlardan bir tanesi, Paris'te Charcot'nun yanında staj yapması bir diğeri de, elektroşok terapisiyle uğraşmasıdır. Çünkü o zamanlarda nöroloji genellikle elektroşok yoluyla su tedavisi adı verilen, hastayı su altında tutma yöntemiyle ya da tam o sıralarda geliştirilen yepyeni bir dahice buluş olan lobotomiyle çalışıyor. Yani size psikotik bir hasta getirdikleri zaman onu ya elektriğe tabi tutuyorsunuz ya suda boğmaya çalışıyorsunuz ya da göz yuvasına şöyle bir buz çekiciyle veya buz kıracağı ile girip beyin ön loblarının bağlantısını imha ediyorsunuz. Böylece o psikotik hasta sakinleşiyor, onu tedavi etmiş oluyorsunuz. Freud lobotomiyle pek ilgilenmemiş ama elektroşok terapisiyle epey bir ilgilenmiş, uygulamış hatta. Tam o sırada Charcot'nun etkisiyle hipnoterapiyle ilgilenmeye başlamış. Çünkü o sırada hipnoz (ya da o zaman ki adıyla 'mesmerizm') oldukça revaçta – yani sizi hipnotize ediyorlar, siz derdinizi anlatıyorsunuz sonra iyileşmiş olarak ayılıyorsunuz gibi. Bir yanı daha var Freud'un, o da kokain üzerine yaptığı çalışma. Kokainin sedatif etkisi üzerine çalışırken kendisi de kokain kullanmaya başlamış. Hatta bir dönem bağımlılığa yakın bir noktada olduğunu biliyoruz. Daha sonra bırakmış; yani kendi kendini tedavi etmiş bağımlılıktan. Ama bir pratik faciası var; morfin bağımlısı birini kokainle tedavi etmeye çalışırken bağımlığını daha beter hale getirmiş. O yüzden tıbbi çevrelerden de ciddi bir fırça yemiş bu yanlış uygulama yüzünden.

Şimdi bunlardan neyi görebiliriz? Hipnoterapi bugün hemen hemen kimsenin uygulamadığı, ancak sigarayı bıraktırmak vs için uygulanan biraz avangard, manasız bir yöntem. Elektroşok terapisiyse bugün hâlâ uygulanıyor fakat psikanalistler psikiyatristleri bu uygulamanın problemleri, hasta üzerindeki olumsuz etkileri konusunda uyarmış, seslerini yükseltmiş durumdalar. Freud'un kokainle ilgili yaptığı işler de en hafif tabiriyle biraz fazla uçuk. Dolayısıyla Freud'un gençliğinden beri bu tür avangardizmlere, yani alışılmamış olana yönelen bir yanı olduğunu kabul etmemiz lazım. Psikanaliz dediğimiz alanı keş-

fetmesi kendi gayretiyle olmuyor aslında; yine beraber çalıştığı, kendisinden yaşlı başka bir psikiyatrisin, yani Breuer'in etkisiyle oluyor. Çünkü Breuer, daha sonra *Histeri Üzerine Çalışmalar* kitabının temel konularından biri olacak meşhur Anna O. vakasıyla uğraşmakta. Ve Breuer'in yaptığı da bu ciddi derecede, gündelik hayatını aksatacak biçimde histerik olan kadını konuşma yoluyla tedavi etmeye çalışmak. Nitekim psikanalize "konuşma terapisi" yakıştırmasını yapan da aslında Anna O. O söylemiş "Bu bir *'talking cure'*, bir konuşma terapisi bu sizin yaptığınız" diye. Şimdi, Breuer'in bu terapi girişimi başarılı olmamış aslında. Çünkü Breuer ilk aktarım travmasıyla karşılaştığında terapiden kendisi kaçmış. Hasta kaçmamış da, doktor kaçmış. Çünkü Anna –ki bu bir takma isimdir-, ona terapinin bir noktasında kendisinden çocuk yapmak istediğini söylüyor. Şimdi, günümüzde kimse buna şaşırmaz, çok standart bir aktarım cümlesi bu. Yani kadının ne öyle bir niyeti var, ne de Breuer ile flört etmeye çalışıyor. Aslında, uzun süreli bir terapi sırasında mutlaka bir noktada belli bir duygusal kilitlenmenizi aktarır, transfer edersiniz. Bu da bildiğimiz standart transferanslardan biri. Aşağı yukarı her analizan, analistine karşı bir ara böyle bir şeyler hisseder. Bunu dile getirir ya da getirmez ama bunu hisseder. Fakat tabii bu ilk denemelerden biri olduğu için ve Breuer de gayet muhafazakâr, evli barklı, üstelik yaşı da geçkin bir adam olduğu için, paniğe kapılmış ve "Aman, aman!" deyip, terapiyi bırakmış. Dolayısıyla Breuer her ne kadar psikanalizin ilk ipuçlarını keşfeden kişi olsa da, araziyi terk etmiş ama Allah'a şükür tam o sırada terk ettiği araziye sahip çıkacak bir başkası var: Freud.

Freud, psikanaliz kelimesini *Histeri Üzerine Çalışmalar* kitabında (Breuer ile Freud'un ortak kitabıdır) kullanmıyor. İlk kullandığı yıl, babasının öldüğü yıl olan 1896. Nitekim 'Oidipus kompleksi' ifadesini de tam 1897'de kullanacak. Şimdi bu ilginç bir tesadüf diye düşünülebilir. Yani Freud'un, Oidipus kompleksini keşfetmesi için babasının ölmesi gerekiyormuş. Ve çok da genç değil o sıralarda; 1856 doğumlu olduğunu bildiğimize göre 1897'de 41 yaşında. 41 yaş gene ilginç bir yaş, ben bu tür rakam tesadüflerine çok meraklıyımdır. Bize bir şey söylüyor ya da söylemiyor olabilir ama aklımızda tutmakta fayda var. Freud

doğduğunda babası 41 yaşında, babası öldüğünde Freud 41 yaşında, ilginç bir rastlantı. 1896 yılında "psikanaliz" terimini ilk defa kullanıyor Freud ve bunu psikiyatrik tedavinin bir yöntemi olarak dile getiriyor. Ama bu durumun çok uzun sürmeyeceğini söylememiz mümkün. Çünkü daha 1900 yılında (aslı 1899'da ama 1900'de kitaplaşıyor) *Rüyaların Yorumu* kitabı ortaya çıkacak, hemen onun arkasından seri halde iki kitap daha çıkacak. Bunlar, *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi* ve *Şakalar ve Bilinçdışıyla İlişkileri*. Aslında bu sonuncusunda Freud'un kast ettiği daha ziyade fıkralar. Şimdi 1896'da psikanaliz dediği zaman Freud'un gene belli bir tepki aldığı muhakkak ama aldığı tepki çok büyük bir tepki değil. Çünkü sonuç olarak gene hastalardan ve hastaları iyileştirmeye çalışan doktorlardan söz ediyoruz. Yani şurada bir takım patolojiler var, bunlar belli insanlarda somutlaşmış, bu insanlar işte ya histerik felç geçirmekteler ya da histeri nöbetleri o kadar artmış durumda ki, gündelik hayatlarını sürdürmekte güçlük çekiyorlar ya da en azından hayatı yakınlarına zehir etmekteler. Bu insanları alıp işte şöyle bir divana yatırıyor; bu divana yatırma da çok mistik bir şey değil, Freud ilk terapi çalışmalarını bir klinikte yaptığı için hastaları zaten yatar durumda oluyor. Yani adamcağızın aslında psikoterapi adına ilk yaptığı şey, yatak başı muhabbeti doktorluğu – hani doktor gelip hastanın başucuna oturur da onunla bir şeyler konuşur ya, onu yapıyor. Daha sonra bu bir mit halinde divana dönüştü. Şimdi Freud bunu yaptığı sürece, ortodoks olmayan bir pratik uyguladığı için çeşitli eleştiriler alacaktır, ama henüz tehlikeli bir adam değil. Dolayısıyla 1896 ile 1902 arasındaki dönemde Freud, –ortodoks değil de heterodoks diyelim ona isterseniz– heterodoks, biraz uçuk, biraz alışılmış olanın dışında şeyleri denemeye pek hevesli ama, büyüyünce adam olur inşallah, diye görülen bir doktor. Bu arada, 1900 yılında 44 yaşında.

Fakat, ne zaman ki Freud rüyalar, gündelik yaşamın psikopatolojisi (yani unutmalar ve dil sürçmeleri), hemen arkasından da fıkralar ve şakalar konularına girip, benim ilgi alanım hastalar değil, hepimiziz diyor, işte o zaman tıbbi camiadan nihai aforozu da başlıyor. Çünkü bu kolay kolay sindirilebilecek bir şey değil. Yani doktorsanız hastayla uğraşırsınız. Şimdi sağlıklı in-

sanların orasıyla burasıyla uğraşmak da nerden çıktı? Hepimiz rüya görüyoruz, şimdi benim rüyalarımı niye karıştırıyorsun sen, hastalarının rüyalarıyla uğraş. Ama olur mu? Freud kitapta kalkıp kendi rüyalarını ya da 'sağlıklı'rüyaları analiz ediyor. Ayrıca, sırf rüyalarla sınırlı kalmıyor, dil sürçmelerine de giriyor – örneğin, konuşma sırasında, biri Freud derken ben Preud dersem, "Yok, bir dakika o masum bir şey değil, şimdi biz bir analiz edelim bakalım, bunun arkasında ne yatıyor?" diyor. E, ben burada, yüksek bir yere oturmuş konuşma yapan aklı başında biriyim, sen niçin benim ruhumu kurcalıyorsun? Freud kurcalıyor. Hemen arkasından, şurada size bir fıkra anlatasım gelmiş benim diyelim, ona da izin vermiyor, onu da analiz edecek illa: "Sen şimdi bu fıkrayı niye anlattın bakalım, bu fıkrada şuradan şuraya bir kelime oyunu yapıyorsun, o kelime oyunu nerden geliyor bakalım?" diyor. Dolayısıyla, Freud hakikaten tahammül edilmez bir adama dönüşüyor. Şimdi burada biraz Freud'un dışına çıkıp Freud'un yetiştiği dönemi ondan muhtemelen daha iyi bilen birine, Michel Foucault'ya danışalım.

Michel Foucault bir tarihçi, bir arkeolog olarak geriye doğru baktığı için o dönemi, içinde yaşayan Freud'dan daha iyi bilebilir, diyorum – daha akıllı olduğu ya da daha iyi bir teorisi olduğu için demiyorum bunu. Freud'un yaşadığı, yani doğduğu ve yetiştiği, gençliğini yaşadığı, büyük bir ihtimalle kişiliğinin ve düşünsel yapısının oluştuğu, yani doğumundan 44 yaşına kadarki 1856–1900 yılları arasındaki dönem, İngiltere'de Victoria Dönemi diye bilinen (çünkü o 50 yıl boyunca Kraliçe Victoria başta) ama Avrupa'da da aslında ona çok paralel giden bir dönem. Biz Avrupa tarihinin 1850–1900 arası dönemine Victoria Dönemi deriz; Kraliçe Victoria Avrupa'nın başında değildi, Britanya Kraliçesiydi ama Victoria Dönemi derken kastettiğimiz şeyler aslında bütün Avrupa için geçerli ve bu dönemin en temel özelliklerinden biri, cinselliğin, yani pratik cinselliğin, yaşanan cinselliğin korkunç bir tabu haline gelmesi. Fakat Foucault'ya göre cinsellik o dönemde tabu haline geldi diye konuşulmaz olmamış, tam tersine esas o zaman konu olmuştur. Örneğin, Victoria Döneminde kadınlar 18. yüzyıl sonuna göre çok daha kapalı, vücut hatlarını hiç belli etme-

yen şeyler giyiyor; erkeklerin kıyafetleri çok daha fazla zaptu-rapt altına giriyor, süsten kaçınılıyor, sadeleşiliyor, cinsel hayat üzerine çok daha fazla yasaklar geliyor. Mesela 18. yüzyılda son derece sıradan kabul edilen eşcinsellik bu dönemde müthiş bir yasakla karşılaşıyor. Yani 18. yüzyılın ikinci yarısına bakarsak, İngiliz kültür hayatında bir sürü eşcinsel vardır. Halbuki Victoria Döneminde İngiliz hayatında bilinen eşcinsel kimdir? Oscar Wilde ve adamcağızın başına gelmeyen kalmamış. Victoria Dönemi böyle, cinsellik üzerine yasaklar çok fazla, mesela cinselliğin haz için yapılan bir şey olduğu fikrinden tamamen vazgeçilmeye başlanmış; üreme amacıyla uygulanmayan cinselliğin neredeyse yasak ve günah kabul edildiği bir noktaya gelinmiş. Fakat bütün bunlara karşın cinsellik söylemselleşmiş, yani durmadan cinsellik konuşuluyor. Metaforlar düzeyinde yani örtük olarak, göndermelerle ya da açık açık. Foucault da bizi bu konuda uyarıyor, yani siz Victoria Döneminde cinsellik üzerine baskı vardı diye cinsellik konuşulmuyordu sanmayın, tam tersine esas o zaman konuşulur oldu, diyor. Freud'u neyin hazırladığını şimdi görebiliriz, Freud'un bütün düşünsel oluşumunun zeminini oluşturuyor bu yıllar. Dolayısıyla Freud, cinsellik üzerine konuşmaya başlıyor, bu o kadar kötü değil; ama bunu bilimsel bir üslupla yapmaya başlıyor, işte bu çok kötü. Çünkü cinselliği meşrulaştırıyor, hele hele cinselliğin en nihayetinde Adem ile Havva'nın işledikleri bir günahtan türeyen ve yetişkinlere özgü bir saçmalık olduğu düşüncesinden çocuk cinselliği düşüncesine geçtiği zaman Freud'u artık hiçbir tıbbi kurumda tutmamaya başlıyorlar. Çünkü Freud, doğduğumuz andan itibaren cinsel dürtülerle şekillendirilmişizdir, diyor bize. Halbuki cinsellik ne zaman başlayacak Victoria ahlakına göre? Buluğ çağıyla başlayacak ve mümkün olduğu kadar baskı altında tutulacak, en sonunda evlenme gibi bir müessesenin yani aile kurumunun içine girildiğinde kısmen serbest bırakılacak ama o zaman da mümkün olduğu kadar gizli saklı yapılacak. Kadın, kadın olduğunu belli etmeyecek. O yüzden Victoria Dönemi giysileri, kalçayı ve göğüsleri göstermeyecek şekilde tasarlanır. Halbuki Victoria Dönemi öncesinde beli sıkan, göğsü açan giysiler giyerdi kadınlar. Şimdi

göğsü kapattık, beli bollaştırdık, hantallaştırdık kadını. Yani kadına "sadece anne olabilir" görüntüsü vermeye başladık. Bu bir tesadüf değil. Ayrıca bunun tarihte bir benzeri de var; erkek bereket tanrısı imgelerinden önce kadın bereket tanrıları imgeleri vardı. Ve kadın bereket tanrıları, genellikle sarkık ve çok memeli, beli kalın, karnı şiş figürlerle tasvir edilirdi. Ancak bereket erkeğe geçtikten sonra kadın tanrılar ikiye ayrıştı, bir tanesi hala sarkık memeli ve şiş karınlı, yani "anne-kadın" ama artık bir de Afroditlerimiz var. Yani ince belli, dik göğüslü, hatta küçük göğüslü. Şimdi, Afrodit kendisinden iki bin yıl önce hiçbir yerde ciddi bir bereket tanrıçası olarak kabul edilmezdi, çünkü o memelerle bereket mereket olmaz. Yani değil mi? Bir düşünün, Milo Venüsü'nün minnacık memeleri vardır. Dolayısıyla tarihte Victoria Dönemi'nin bir geri dönüş, yani kadını anneleştiren, kadını cinselliğinden soyan bir yaklaşımı var. Ve Freud kalkıp geliyor 2 yaşındaki minnacık kız çocuğunuz için, bu kızın cinsel arzuları var, bu kızın aldığı haz cinsel hazdır diyor. Adamın gözünü oyarlar.

Dolayısıyla, Freud'un yaptığı iki kötülüğün birincisi, cinselliği sadece evlilik içine sıkıştırılmış Victoria Dönemi ahlakından kurtarmak, evlilik dışına ve çocukluğa yaymak. İkincisi, patolojiyi, yani psikopatolojiyi, sadece delidir diye akıl hastanelerine ya da nörologlara psikiyatrislere götürülen bir vaka olmaktan çıkarıp tam tersine hepimizin gündelik hayatının bir parçası haline getirmek. Zaten 1900 yılından, yani *Rüyaların Yorumu*'ndan hemen sonra yazdığı kitabın başlığından bunu anlayabilirsiniz: *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*. Demek ki, gündelik hayatta patolojik davranışlarımız var. Patoloji sadece delilere tahsis edilmiş bir alan değil artık, patoloji geldi hayatımızın içine girdi. Ama bunu söylemek kolay, uygulamak zor. Mesela Freud'a göre herkes analizden geçmeli. Herkesi bırakalım, gene Freud'a göre, ki bu hâlâ Freud'un fi tarihinde kurmuş olduğu Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti'nin ilkelerinden biridir, kendisi analizden geçmemiş hiç kimse analiz yapamaz, yapmamalıdır. Gerçi Türkiye'de tıbbi etik bunu hâlâ işletebiliyor değil. Ama kendisi psikanalizden geçmemiş birisi psikanaliz yapmamalıdır. Freud'un koyduğu bir ilke bu ve Freud sonrasında da hâlâ sürdürülüyor.

Peki, Freud analizden geçmiş mi? Hayır. Tam analize başlıyor üstat, kiminle olduğunu biliyor musunuz? Jung'la. Yani öğrencisi olan Jung'la analize başlıyor, üç ya da dört seans kadar konuşuyorlar ondan sonra tak diye kesiyor orada ve Jung biraz da kırılmış ve alınmış bir şekilde 'Ama hocam niye bırakıyorsunuz?' deyince, 'Bu' diyor 'benim psikanaliz camiası içindeki otoritemi tehlikeye atar.'Dolayısıyla, biz imamın yaptığını değil dediğini yapalım.

Gene Freud'un kendi koyduğu ve daha sonra Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti'nin şiddetle uyguladığı başka bir ilkeye göre, tanıdıklar, birinci derece hatta ikinci derece akrabalar arasında analiz ilişkisi kurulmamalıdır; çok da anlaşılabilir bir şeydir bu. Analistiniz mümkün olduğu kadar yabancı biri olmalıdır. Analistiniz ile analiz dışında başka bir ilişkiniz varsa o ilişki analiz ilişkisindeki aktarım ve karşıaktarım süreçlerini bozacaktır. Yani dolayısıyla psikanalizin temeline aykırı bir şey. Freud'un kızı Anna Freud'un psikanalizini kim yaptı? Freud. Yani bu kadar olmayacak bir şey olabilir. Hani insan, ne bileyim kuzenini ya da uzaktan bir tanışını, bir arkadaşını filan analiz edebilir de kendi kızını analiz etmek, yani kız Oidipus kompleksini sana mı anlatacak? Değil mi yani, kız ne desin, Oidipus kompleksiyle ilgili ne söylesin babasına? Olabilecek bir şey değil. Yani, o gerçek bir analiz olmamış demek ki. Dolayısıyla, Freud'un çeşitli uçuklukları burada da devam ediyor. Bunları şundan dolayı söylüyorum: kişiyi azizleştirmeyelim. Marx üzerinde konuşuyor olsaydım, size Marx'ın kırdığı çeşitli cevizleri anlatıyor olurdum şu anda. Yani bu insanları her ne kadar çok sayıyorsam ve teorik çerçevede çok saygı duyuyor ve önem veriyorsam da, sakın bu insanların hayatlarının bir aziz hayatı olduğunu ya da bu adamların kendi teorilerine uygun yaşayan insanlar olduklarını kesinlikle zannetmeyelim. Kendi teorilerine uygun yaşamıyorlar. Freud da öyle kendi teorisine uygun yaşayan birisi değil.

Dolayısıyla, 'gündelik hayatın psikopatolojisi' kavramından, –kitaptan değil de bu kavramdan– hareket ederek düşündüğümüzde, hepimizin gündelik hayatında patolojik davranışlarımız var. Ama analistin kendisi bunu nedense kabul etmek

istemiyor. Örneğin, Jung. 1908'de Freud, Jung'u Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti'nin başına getirir. Şimdi bunun çeşitli nedenleri var; Jung çok parlak bir adam, daha sonra 1912'de kavga edecekler ve ayrılacaklar, Jung psikanalizden de uzaklaşacak hatta yaptığı işin adını bile değiştirip analitik psikoloji demeye başlayacak. Daha sonra zaten psikotik davranışları ortaya çıkacak, tamamen kendini mistisizme verecek filan falan. Ama o dönemlerde psikanaliz camiasına yaklaşan en parlak zihinlerden biri Jung. Uluslararası Psikanaliz Cemiyeti'nin başına getirilmesinin, yani Freud'un özellikle bunu istemesinin nedeni çok net, çünkü o çevredeki Yahudi olmayan tek kişi. Ve 1908'e gelindiğinde, psikanalize bir Yahudi komplosu demeye başlamış antisemitistler. Dolayısıyla Freud özellikle Yahudi olmayan biri bu işin içinde olsun, hatta başında olsun istiyor ki, psikanalizin bir Yahudi komplosu filan değil, bilimsel bir şey olduğu görülsün. Jung'un, Freud'la kavga ederken (mektuplar üzerinden kavga ediyorlar, nadiren yüz yüze görüşmüşler) bir noktada, mektubun üslubuna bakarak, bar bar bağırdığını söyleyebiliriz. "Ben asla nevrotik değilim," diye yazıyor. Şimdi sizin öğretiniz, ben asla nevrotik değilim diyebilecek hiç kimsenin olmadığı anlamına geliyor. Yani herhangi bir insanın nevrozdan arınmış olması mümkün değil psikanalize göre. Ama üstat sıra kendisine geldiği anda bunu söyleyebiliyor – ki, kendisine nasıl sıra geldiğini kısaca anlatayım: Freud ile Jung tartışmaya başlamışlar, Freud mektubunda Jung'a "sen ana doktrinden saptın," diyor. Jung da "Asla sapmadım, ne demek, ben sadece ana doktrini zenginleştiriyorum," diyor. Hangisi haklıdır, ona sonra geliriz. O sırada Alfred Adler psikanaliz grubundan ayrılmış durumda. Freud da Jung'a 'Sen de Adler'in yolundan gidiyorsun' vs diyor. Jung da Freud'a 'En bağnaz Adlerciler bile beni kendilerinin bir izleyicisi olarak görmüyorlar' diye bir cümle yazıyor. Şimdi burada bir talihsizlik var. Çünkü kendilerinin kelimesini Almanca yazarsanız, *"ihrige"* yazıyorsunuz, bunu kazayla büyük "I" ile yazarsanız (yani *"Ihrige"*), o "kendilerinin" olmaktan çıkıyor, "sizin" oluyor. Yani bir 'i'kaydığı zaman, 'En bağnaz Adlerciler bile beni kendilerinin bir izleyicisi olarak görmüyorlar' cümlesi 'En bağnaz Adlerciler bile beni sizin bir izleyiciniz olarak gör-

müyorlar' haline geliyor. Ve adamın kalemi sürçmüş, yani 'i' harfini büyük yazmış. Şimdi Freud'a da bu yapılır mı? Adam mektubu almış, suratını hayal edebiliyorum, herhalde gülmeye başlamış olmalı. Sonra, son derece saygılı bir cevap yazıyor; "Doktor Jung, hani şöyle de bir kalem sürçmesi var sizin mektupta, acaba bunun bir anlamı yok mu? Hani, biz demez miyiz, hiçbir sürçme masum değildir, diye. Yani burada da herhalde bir şey var, değil mi?" gibi bir laf ediyor ve Jung resmen ciyak ciyak bağırarak, 'Ben asla nevrotik değilim' diyor. 'Tahtaya vuralım' diye de ekliyor. Yani batıl itikatları daha o zaman baş göstermiş durumda Jung'un. Dolayısıyla analistlere bakarsanız, kendileri hariç herkesin bir patolojisi, bir bilinçdışı vardır. Yani bana sorarsanız da, hepinizin bir patolojisi vardır, şu salondaki herkesin bir patolojisi var, derim, "Ben hariç," diye de şuraya küçük sesle eklerim. Her biriniz de eminim öyle yapıyorsunuzdur. Bu şuraya kadar abartılabilir, herkesin bir bilinçdışı vardır, ben hariç. Yani varsa bile ben bilmiyorumdur onu. Bilseydim, bilinçdışı olmazdı.

Şimdi Freud'un *bilim ve düşünce dünyasına belki* de en önemli hediyesine, 'bilinçdışı' kavramına gelelim. Farkındaysanız, Freud'un orijinallik diye getirdiği şeylerin çoğunun aslında kendine ait olmadığını söyledim. Yani bazı şeyleri Charcot'dan almış, Breuer'den almış, ama bunlar Freud'un birebir katkısı gibi görünür; şimdi diyeceğim ki, bilinçdışı kavramını da çalmış. "Çalmak" derken, kötü bir şeyden bahsettiğimi sakın sanmayın. En iyi teoriler, en özgün teoriler çalarak kurulur. Yeter ki çaldığınızı iyi yerde kullanmayı becerin. Becerebiliyorsanız çok iyi. Yani intihalden bahsetmiyorum tabii, farklı yerlerden farklı kavramları, farklı düşünce dizgilerini ödünç alıp bunları bir araya getiren kişidir orijinal bir şey çıkarabilen. Yoksa öyle yepyeni fikirler insanların kafasından, Athena'nın Zeus'un kafasından fırladığı gibi fırlamıyor. Alacaksınız, tabii alacaksınız, bir araya getireceksiniz, kaynaştıracaksınız, ancak öyle çıkıyor. Dolayısıyla Freud da hiçbir şeyi kendi beyninden türetmiş filan değil. Bilinçdışı kavramını da Hegel'den almış. Hegel 19. yüzyıl başı Alman idealist filozofu; kısmen romantik ve bilinç, özbilinç, bilinçdışı kavramlarını ilk geliştiren düşünür.

İzleyici: Bilinçdışı mı, bilinçaltı mı?

Bülent Somay: Bu yanlış kullanımlarımızdan bir tanesi Türkçede. Freud'da *"Unbewußt"*tur kavram. Şimdi onun zaten biraz etimolojisine gireceğim. *"Unbewußt"*ta, alt diye bir şey yok. Freud İngilizceye çevrilirken, bazı çevirmenler *"subconscious"* (alt bilinç) demiş. Ama şu anda esas kabul edilen çeviri *"unconscious"*. Freud bize İngilizceden geçtiği için birkaç yanlış çeviriyle başlayıp ondan sonra yaygınlaştı 'bilinçaltı'. Freud'da bilinçaltı diye bir şey var ama ayrı bir şey o. Bilinçaltı henüz bilince çıkmamış, bilincin hemen altında duran, bilinç olmak üzere olan şey; *"preconscious"*, önbilinç gibi bir kavram. Bilinçdışı bambaşka bir kavram. Şimdi bilinçdışı da aslında yetersiz bir çeviri. Çünkü Freud'un kullandığı kavram dediğim gibi *"Unbewußt"*. Almancayı parçalarsak hemen işte *'un'* negatif ön takı, *'bewußt'* kalıyor geriye, *'wissen'*dan türüyor. *"Wissen"* bilmek, *'bewußt'* bilinen demek. *'Unbewußtes'* bilinmeyen demek. Aslında Freud'un temel kavramı bu. Yani İngilizceye çok sadık bir çeviri *"unknown"* olabilirdi: Bilinmeyen. Ama İngilizce çevirisi olan *"unconscious"* ne demek? Şuursuz. Mesela baygın bir adama *"unconscious"* denir. Biz iyice karıştırmışız işi, bilinçdışı ya da altı yapmışız. Halbuki adamın demek istediği bilinçsiz, bilinçsiz olan. O yüzden de mesela ben bilinçaltımı bilirim deyince bir insan yeterince komik tınlamıyor. Halbuki bunu Almanca söyleseydiniz, size gülerlerdi. Yani *'Ich wisse mein Unbewußtes'*, 'Hı?' Yani biliyorsan nasıl bilinmez? Tam bir çelişki olurdu, oksimoron denilen şey olurdu. Halbuki biz böyle bilinçaltı, bilinçdışı gibi biraz daha muallak kavramlar kullandığımız için yeterince sert olmuyor. Oysa gerçek kelime, "bilinmeyen". Bu ne demek? Freud'un bize söylediği aslında şundan ibaret: Hepimizin zihninde yani o ruh/zihnin içinde bizim bilmediğimiz bir alan var. Yani, bunu bilmek mümkün değil, analizle de bilemeyiz. Kimse bilemez, ben bilmezsem başkası nasıl bilebilir? O yüzden analize gidenler ya da gitmek niyetinde olanlar sakın şu hataya düşmeyin: Ben gideceğim, konuşacağım, konuşacağım, terapistim benim bilinçdışımı bilecek. Yok böyle bir ihtimal.

Bilinçdışı, bizim hafızamızın içinde ama hafıza erişim olanaklarımızın dışında olan şey. Freud bunu anlatırken çok zor-

lanıyor, halbuki ben bilgisayar çağının bir orta yaşlısı olarak şu terimlerle rahatlıkla anlatabilirim: Bilgisayarınızda bir dosyayı sildiğinizde ne yapıyorsunuz? Geri dönüşüm kutusuna atıyorsunuz.. Siz bunu yapınca ne oluyor o dosya? O dosya orada kalıyor. Neden biliyor musunuz, çünkü 'Sil' komutu yani *'Delete'* komutu sadece bir dosyanın adının ilk karakterini siler. Mesela, diyelim Bülent diye bir dosya var. Ben bunu sil diyorum. Aslında bilgisayarın gizli gizli yaptığı 'B'yi silmektir. Oradan sadece sıfır ve birlerden oluşan bir satırı çıkarıyor. Ne oluyor ama o zaman biliyor musunuz? Bilgisayarınızın *File Allocation Table* (FAT) denilen dosya adresleme ya da dosya yerleştirme tablosunda, artık ulaşılmaz oluyor. Neden? Çünkü bu alfabetik bir sıralama; FAT alfabetik sıralamayı ilk karakterlere göre yaptığı için, o ilk karakter olmayınca ona ulaşamıyor, yok o. Yani o var ama bilgisayarınız artık onu bulamıyor. Şimdi bilinçdışı işte böyle şeylerden oluşur, var ama biz ulaşamıyoruz. Freud, bilgisayar metaforunu kullanamayacağı için, bunu nörolojik terimlerle uzun uzun anlatmaya çalışıyor. Yani bizim hafızamızın hiçbir şeyi silinmiyor aslında. Her şey orada duruyor, sadece bazılarını erişilmez kılıyoruz o kadar. Buna Freud'un verdiği ad nedir? Bastırma. Bastırıyoruz, ulaşılmaz oluyor onlar bir daha hatırlamıyoruz. Şimdi, bazı şeyleri gerçekten hatırlayamıyoruz. Hafızanın biliyorsunuz çeşitleri vardır, kısa, orta ve uzun vadeli hafızalar. Uzun vadeli hafızanızda duran bir şeyi hemen hatırlayamayabilirsiniz. Yani illa hafızadaki her şeyi öyle elimi attım buldum diye hatırlamanız gerekmiyor ama kendinizi zorlarsanız, zaman tanırsanız hatırlarsınız. Ama bazı şeyler var ki, hatırlamanız mümkün değil. İsterseniz, Woody Allen gibi elli yıl terapiye gidin, seksen iki tane terapist değiştirin, gene hatırlamayacaksınız bazı şeyleri. Yani annenizle babanızı ilk kez sevişirken gördüğünüz anı hatırlamayacaksınız. En iyi ihtimalle ikinci görüşünüzü ya da duyuşunuzu hatırlarsınız, daha ileri yaşta olacağı için, ama ilkini asla hatırlamayacaksınız, bitti gitti o. Ya da, daha da iyisi, hafızanıza kazılı duran, unutmuş olamayacağınız bir an var ki, bunu hatırlayan yoktur. Hangi an bu? Doğum anı. Değil mi? Doğduğunuzda bir beyniniz var, doğarken yaşadığınız o korkunç deneyimler dizgesini kaydediyor. Daracık bir yerden sıkışarak

itile kakıla geçmek, soğuk bir ortama çıkmak 37 dereceden 20'li bir dereceye çıkıyorsunuz. Birden bire ciğerler açılıyor, oksijen geliyor, midede asit salgılanmaya başlıyor, sessiz, karanlık bir yerden ışıklı, gürültülü bir yere çıkıyoruz. Doğum inanılmaz bir travma, insanın hayatında bir daha bu kadar büyük bir travma olmayacak, belki ölürken olacak. Ama onu da hatırlamayacağız. Şimdi, böyle bir travma yaşamışsınız, hatırlayan var mı? Yok, hatırlayamazsınız. Ama orada emin olun belli nöronlarda, belli nöron bağlantılarında, belli nöron sinapslarında yazılı bu, emin olun yazılı duruyor bu. Ama sizin oraya bir erişiminiz yok. Tıpkı bunun gibi, mesela babanıza duyduğunuz ilk öfke, ondan ilk nefret edişiniz; sadece bana ait olduğunu sandığım kadın meğerse bu adamınmış, dediğiniz an. Bunu hatırlamanız mümkün değil. Ya da altı aylıkken altınıza doldururken duyduğunuz o derin haz, hatırlayan var mı? Hatırlayamazsınız ama emin olun bir bebeğe yakından bakın ne zaman altına yapmakta olduğunu suratından anlarsınız. Bir süre dikkatli gözleyin bebeği, göreceksiniz, hangi anda altına yaptığını bilirsiniz, çünkü inanılmaz bir orgazm sonrası mutluluğu gelir yüzüne bebeğin. Yanakları pençe pençe olur filan. Alt tarafı kakasını yapmıştır. Müthiş bir haz verir kaka yapmak, ama bunu hatırlayamazsınız, bu da yasaklanmıştır. Annenizin memesini emerken duyduğunuz hazzı hatırlamanız mümkün değil. Bütün bunlar gidiyor. Nereye gidiyor? *"Unbewußt"*a, bilinmeyene gidiyor, o bilinmeyen yere. Freud'un bize anlattığı bu.

Buradan sonra psikanalizin temel ilkelerine girmek istemiyorum, Freud'un anlamı ve önemi, mana ve ehemmiyeti üzerine konuşmak istediğim için. Dolayısıyla Freud'un bize temelde söylediği bu, hepimizin bir bilinçdışı var; benim bilinçdışım yoktur diyene, Allah yardımcı olsun, der geçeriz. Çünkü hakikaten başkası yardımcı olamaz ona. Hepimizin bir bilinçdışı var, bu ne demek, hepimizin şu anda bilincinde olmadığı, bilmediği fakat bir zamanlar bilmiş olduğu ve sonradan bastırdığı koca bir anılar, duygular, bilgiler kümesi var ve bunlara ulaşamıyorlar. Ama problem şurada: nasıl içki şişede durduğu gibi durmazsa, bilinçdışı da bilinçte durduğu gibi durmaz. Yani bastırılan dai-

ma geri döner. Geri dönmemesi mümkün değildir. Sorun şu ki, sizden vergi olarak alınan bastırılan, sonradan yol, su, elektrik olarak geri döner. Yani siz bir şeyi bastırırsınız ama bastırdığınız biçimde geri dönmez. O yüzden geri döndüğünde tanıyamazsınız.

Freud'un bir vakasından örnek vereyim. Hastasının belden aşağısı tamamen felçtir. Kadıncağız Viyana'nın önde gelen Yahudi ailelerinden birinin çocuğu, uzun süredir evli; 'mutlu' bir evliliği var gibi görünüyor dışarıdan. Otuzlarının sonlarına doğru belden aşağısı felç olmuş. Bel kemiğine bakılıyor, sinir sistemine bakılıyor, her şey gayet iyi durumda ama kadın yürüyemiyor. Freud konuşa konuşa şunu bulmuş: Kadın son iki, üç senedir kocasıyla cinsel ilişkisiye girmiyor, öyle bir ilişki kalmamış ortada. Fakat kadın o kadar muhafazakâr ki, evlilik dışı ilişkiyi hayal bile edemiyor, kocası da zaten devrede değil. Bu, genç bir adamla tanışıyor, adam bununla flört ediyor, kadın da karşılık veriyor ama sadece flört etmekle kalıyor; kadının aklından bile geçmiyor bu adamla cinsel ilişkiye girmek. Sadece birbirlerinden hoşlanıyorlar, karşılıklı şirinlikler yapıyorlar. Bir gün adamla buluşmaya giderken, nehri geçmek için köprüye doğru inerken, kadın düşüyor. Düştükten sonra, bacaklarını iki sene kullanamıyor. Freud kadınla uzun uzun konuşarak şunu buluyor: kadının kocasının dışında bir erkekle, cinsel ilişkiyi çoktan geçtik, buluşmaya karşı oluşturduğu direnç o kadar güçlü ki, zihin engel olmayınca, beden bir mekanizma olarak devreye girip kesmiş belden aşağısını. Bu arada belden aşağı felç de boşuna değil çünkü bilen bilir, belden aşağı felç aynı zamanda bütün cinsel ilişkileri de ortadan kaldırır. Mesela sağ bacağı değil giden, bütün belden aşağısı gidiyor, yani cinselliği de gidiyor. Yani, vajinada da duyarlılık yok. Ayağa batırılan iğneyi hissetmediği gibi, vajinası da hissizleşmiş. Neyse bu kadını da ayağa kaldırdı, üstat. Çok üzülmeyin yani kadın için. Evet, bastırılan er geç geri döner.

Konuşmanın başında da söylemiştim, Freud aslında pratisyen olmak istemiyordu; yani bir klinisyen, hasta bakan biri olmak istemiyordu ama hayat maalesef hiçbirimizin istediği şekilde gelişmiyor. Üstat evlendi, bir de doğum kontrol diye bir

şey yok, birbiri arkasına çocuklar geliyor ve aileyi geçindirmek lazım. Evet, araştırmasını yapıp yazısını yazıyor gerçi ama, hayalindeki gibi değil; elinde bir klinik yok, bir laboratuar yok, tek laboratuarı var o da evinin muayenehane olarak ayırdığı odası ve tek deney imkânı da kendisine gelip onunla konuşan hastaları ya da analizanları. Dolayısıyla Freud sürekli pratik halinde, bu nedenle, uzunca bir süre için yazdığı şeyler doğrudan doğruya pratiğin sorunlarını ilgilendiren şeyler olacak. Ama 1913'te, Jung'un ayrılmasından hemen sonra ilk tıp dışı metnini yazıyor. O da *Totem ve Tabu*. Şimdi, hiçbir şey tesadüf değildir biyografilerde. Dediğim gibi, Freud'un Oidipus Kompleksi ifadesini ilk kez babası öldükten altı ay sonra kullanması nasıl boşuna değilse, *Totem ve Tabu* gibi bir çalışmayı Jung'un ayrılığından hemen sonra yayımlaması da boşuna değil. Çünkü, totem, tabu, ilkel toplumlar, ilkel gelenekler, mistisizm gibi şeylerle uğraşan insan Jung, adamın merak alanı bu. Nitekim Jung daha sonra birkaç çalışma arkadaşıyla birlikte *İnsan ve Simgeleri* adlı dev eseri yayımlayacak. Freud'un özel bir antropoloji ilgisi de yok, bunlarla uğraşan Jung. Ama Jung'dan sonra, psikanalizin toplumbilimle, antropolojiyle ilgili kısmı eksik kalıyor, o zamana kadar bu konularda Jung'a güvendiğini söyleyebiliriz. Jung kalkıp gidince, bu kitabı yayımlamaya karar veriyor; halbuki Jung gitmese belki hiç yayımlamayacak, o notlarını Jung'a verecekti.

Sonra uzun bir ara var ve 1920'den sonra, yani Freud'un maddi durumu düzeldikten ve her gün sekiz vaka göreyim durumundan kurtulduktan sonra da metapsikoloji metinleri başlıyor. Ne ilginçtir ki, ilk metapsikoloji metninin yayımlandığı yıl, çene kanseri olduğunu öğrendiği yıl; bu metin, *Ego ve İd*. Gerçi bu kanserle on yedi yıl yaşayacak ama bu şöyle bir sorun yaratıyor, giderek konuşma zorluğu çekmeye başlıyor. Hayatının sonlarına doğru hiç konuşamıyor, sadece yazıyor ve birçok kongrede onu kızı Anna temsil ediyor, onun adına konuşuyor, onun sesi oluyor. Şimdi tabii, bir gün birisi çıkıp Anna Freud'un psikanalizini yapmalı, diyorum. Yani baba tarafından analize uğramış bir kız ('tacize uğramış' dememek için analize diyorum) bir de üstüne üstlük hayatının tam en verimli döneminde kendi adına bir şey yapmaktansa babanın sesi olarak konuşuyor.

Yani bundan roman yazılır, vaka incelemesi yapılır, film yapılır, ne isterseniz yapılır.

Freud, *Ben ve İd*'in yayımlanmasıyla konuşamaz hale gelmesi arasında geçen dönemde de bir sürü önemli metin yazıyor. Nedir bunlar? *Haz İlkesinin Ötesinde* ve *Uygarlığın Huzursuzluğu* ya da *Kültürün Huzursuzluğu* –bu metin İngilizceye maalesef 'Civilization and Its Discontents' yani 'Uygarlık ve Huzursuzlukları' diye çevrildi, halbuki Almancası 'Kültürde Huzursuzluk' demek; 'uygarlık' değil de 'kültür' kelimesini kullanıyor Almancada ve dikkatli bakacak olursanız, burada kişilerin bilinçdışını kurcalamaktan, kültürün ya da uygarlığın bilinçdışını kurcalamaya doğru bir geçiş yapmakta Freud. O yüzden 150 yıldır var, yoksa bir terapi tekniğinin kurucusu olarak adı yine hayırla anılırdı ama bu kadar da üzerine konuşuyor olmazdık. *Totem ve Tabu*'da başlayan bir süreçle uygarlığımızın psikanalizin terimleriyle nasıl anlaşılabileceği üzerine yazmaya başladı Freud. Sadece uygarlığımızın da değil, insan dediğimiz şeyin psikanalizin terimleriyle nasıl anlaşılabileceği üzerine yazmaya başladı. *Ben ve İd, Haz İlkesinin Ötesinde* tam budur. Yani insan nasıl insan oldu; insan, insan olduktan sonra uygarlığı nasıl gelişti? Bütün bunları psikanalizin terimleriyle kavramak, tartışmak mümkün. Tek başına yeterli mi? Tabii ki değil.

Freud'un yaptığını Freud'a yaparak, yani o nasıl, şuradan bir tutam Breuer, şuradan biraz Charcot, şimdi biraz da Hegel karıştıralım diye kurduysa kendi kuramsal çerçevesini, biz de Freud'un üstüne biraz Marx sosu döküp, hafif Weber karıştırıp, şuradan birazcık da Durkheim rendelersek üstüne, muhtemelen ilginç şeyler çıkabilir, diyeyim ve konuşmamı burada bitireyim ve size de fikir beyan edecek ya da soru soracak zaman kalsın.

İzleyici: Tam olarak çözemediğim bir şey var, bilinçdışını siz bilemediğiniz gibi psikanalizinize de aktaramaz mısınız? Böyle bir şeyi hayal etmeyin demiştiniz ama az evvel aktardığınız üzere, Freud ilgi duyduğu bir beyle buluşmaya giden bir bayanın bilinçdışını çözüyor ve ona yardımcı oluyor. Peki, doğum anı gibi hiçbir şekilde hatırlayamayacağı bir anı olan babaya duyduğu cinsel dürtüden dolayı kolunu kullanamayan bayanı nasıl çözebiliyor?

Bülent Somay: Şimdi bu çok yerinde bir soru tabii, çünkü ben psikanaliz işe yaramaz demeye çalışmadım, yarar.

İzleyici: Bilinçdışıysa, bilemiyoruz ve de aktaramıyoruz gibi algıladım ben.

Bülent Somay: Tabii, bilinçdışı tanımı gereği bilinemez olandır. Adı o zaten: bilinmeyen. Dolayısıyla Freud öyle özel bir aygıtla bir insanın beynine girip onun bilinçdışına saklanan şeyleri görüyor filan değil. Freud sadece ya serbest çağrışım yöntemini kullanarak, bir de özel bir ortam yaratarak –o seans odasının, psikoterapinin yapıldığı odanın bir özelliği, hatta bir mistik yanı da vardır; oraya girdiğiniz zaman gündelik hayatınızda olduğundan biraz daha farklı davranmaya, konuşmaya başlarsınız– oradaki ortamla doğru sorularla yönlendirerek sizin aslında kendinize söylemediğiniz lafları etmenizi sağlamaya çalışır o. Nitekim Freud bunları "Senin kafanda şu varmış, bundan bunu keşfettim," diye bulmuyor, kendine söyletiyor insanın. Zaten hipnoterapiden vazgeçmesinin nedeni de bu, çünkü hipnoterapinin çalışmadığı yer neresi biliyor musunuz? Hipnoz altında bir insana her şeyi anlattırırsınız fakat kendisi duymayacağı için faydası olmaz. Psikanalizin, yani psikanalitik terapinin bence tek bir temel anlamı var, o da şu: bizim normal olarak ağzımızdan çıkanı kulağımız duymaz halbuki seans odasında ağzımızdan çıkanı kulağımız duymaya başlıyor. Yoksa gündelik hayatta aslında dertlerimizin kaynaklarını dil sürçmeleriyle, unutmalarla ya da bambaşka bir konuda bir şey söylerken o kadar ele veriyoruz ki, ama farkında değiliz. Çünkü ağzımızdan çıkanı kulağımız duymuyor genellikle. Halbuki terapi sırasında ağzımızdan çıkanı kulağımız duymaya başlıyor. Bu ağzımızdan çıkan sessizlik bile olsa. Yani gidip o divana yatıp 45 dakika boyunca hiçbir şey söylemeden sussak bile, o 45 dakikanın sonunda bir şey öğrenmiş olarak çıkarız; çünkü hiç konuşmadığımızda bile neleri söylememeye çalıştığımızı, nelere karşı direnç geliştirdiğimizi anlarız. Ama bilinçdışımızın kendisini, orada neler olduğunu görebilir miyiz? Göremeyiz, ama ne yaparız? Bir içgörü geliştiririz. Yani terapist de o içgörüyü bize vermez ya da sözlerimizi yorumlayıp, "Bak şimdi, senin şöyle şöyle bir Oidipus kompleksin varmış," diye anlatmaya kalkarsa,

biz ona direniriz. Yani hangi terapistin haddine düşmüş, ben üç gün o divanda yatıp bir şeyler anlattıktan sonra bana "Şimdi bak Bülent kardeş, senin şöyle bir sorunun varmış, annenle ilgili vs," demek? Ben o terapisti dinlemem bile, "Sen kimsin ki, beni benden iyi biliyor oldun bir anda" diye düşünürüm. Kimse dinlemez, kimse ciddiye almaz. Zaten biraz işini bilen bir analist asla böyle bir şey yapmaz. Analistin yapacağı nedir? Size doğru soruları sormaktır. Sizi doğru yöne doğru ufak ufak dürtüklemektir. Yani şöyle gidiyorsanız, "Bir dakika, şurada bir şey söylemiştin. Neydi o?" diyerek sizi bu tarafa çekmektir. Siz de konuşa konuşa en sonunda "Aa, ben ne dedim şimdi? Bak bunu dedim," dersiniz; bu, bir içgörü geliştirmektir.

Peki bu süreç bittiği zaman siz bilinçdışınızı biliyor mu olursunuz? Hayır. Ama spesifik bir alanda, spesifik bir davranış ya da duyguda sizi oraya doğru iten şeyin ne olduğu hakkında bir şeyler sezmeye başlarsınız. Bu, tedavi için yeterlidir. Mükemmel olarak tedavi olmak diye bir şey yoktur çünkü. Hiçbirimiz nevrozlarımızdan kurtulamayacağız, hiçbirimiz komplekslerimizden kurtulamayacağız. Tedavi olmak nedir? Gündelik hayatı acı çekmeden sürdürebilecek kadar tedavi olmaktır. Onun ötesinde bir tedavi yok. Yani bunun ötesinde tedaviyi hayal eden varsa hemen vazgeçsin. Ama bu söylediğim çok önemli bir şey: gündelik hayatı sürekli bir acı olmadan sürdürebiliyor olmak. Psikoterapi sizin aşk acınızı yok edemez, ki etmesin de. Aşk acısı olmadan geçen bir ömre ömür diyecek misiniz? Öyle bir şey yapamaz psikoterapi. Ama mesela bir yakınınızın ölmesi olabilir, birini kaybettiğiniz için melankoliye kapılmış ve gündelik hayatınızı sürdüremez hale gelmiş olabilirsiniz, işte bunu tedavi edebilir. Ama bir sevdiğinizi kaybetmenin üzüntüsünü geçiremez. Geçirmesin de zaten değil mi? Bir sevdiğimizi kaybedip de arkasından üzülmeyeceksek, niye yaşıyoruz ki? Dolayısıyla, bunları beklememek lazım. O yüzden bilinçdışını bilemez diyorum. Terapist de bilemez, ben de bilemem ama terapist beni yönlendirerek kendi bilinçdışıma dair bir içgörü oluşturmamı sağlayabilir. Bu da zaten anlamlı bir terapi için yeterlidir. Ötesi zaten mümkün değil, mümkünse bile zaten olmasın. Yani ben istemem o kadar tedavi olmayı şahsen. Yani ben aşık olacağım

da, sevdiğimi kaybedeceğim de ondan sonra aman deyip bir ikincisine geçeceğim. Böyle şey olur mu? Aman olmasın, gözyaşı dökeyim ben orada.

İzleyici: Peki diyelim çok zorlu bir doğumla dünyaya gelen bir insan, ileride bundan dolayı birtakım psikolojik bozukluklar yaşayabilir mi? Yani insanoğlu bu bilinçdışının çekerini nereye kadar çekiyor?

Bülent Somay: Vallahi rahim içine kadar dönenler var. Rahim içindeyken travma geçirmenin bile etkileri olduğunu söyleyen psikanalistler var. Örneğin, annenin hamileyken ağır bir hastalık geçirmesinden vs etkileniyorsunuz. Doğum travması bizim asla ulaşamayacağımız bir yer ama, mesela ilk dört yıl da asla ulaşamayacağımız yerler. Orayı hiçbir zaman hatırlamayacağız. Neden? Çünkü yasaklar var orada. Yani ilk dört yıl bizim uygar dünyada düzenli olarak yasaklanan her şeyi yaptığımız yıllar. Altımıza yapmak, altımıza işemek, bir kadının memesine yapışıp emmek, vs; yetişkin olarak bunu yaptırıyorlar mı bize? Hem de herkesin önünde. Cinsel organımızla hayasız bir şekilde ve herkesin göreceği şekilde oynamak, bunların hepsi zamanla yasaklanan şeyler bize. Dolayısıyla, bunların hepsi hatırlayamayacağımız yerlere itilmiş. Mesela, Freud'un çocukluk onanizmi dediği, çocukluk mastürbasyonlarımızı hatırlamayız. Buluğ çağı mastürbasyonlarımızı tabii ki hatırlarız. Bir sürü insan bunu bile bastırabiliyormuş, sonradan öğrendim. Yani sonradan ortaya çıkıyor. Hani genellikle çok unutulabilecek bir şey değil, çünkü buluğ çağı en tehlikeli çağımız, hayatımızda en çok değişimin yaşandığı, bütün hayatımızın alt üst olduğu bir çağ. Orada olanları insan hatırlıyor ister istemez. Bunu bile unutan çıkıyor vallahi. Şahsi tecrübemden bilmiyorum terapist olmadığım için, ama terapist arkadaşlarım 'ben vallahi hiç mastürbasyon nedir bilmem' diye lafa başlayıp, sonra terapi sürecinin belli bir aşamasında mastürbasyonlarını hatırlamaya başlayan hastalardan bahsettiler. Ben vallahi kulaklarıma inanamadım ama oluyormuş. Ama mesela üç yaşındaki, dört yaşındaki mastürbasyonları hatırlamayız, mümkün değil. Bizim hafızamız genellikle dört yaş beş yaş civarlarında başlar. Çok küçük yaşta sünnet edilmiş erkek çocuklar bu travmayı hatırlamazlar mesela. Neden?

Çünkü, bir insana bundan daha büyük bir kötülük yapılabilir mi? Çocuk zaten bir kastrasyon fobisi taşıyor, zaten bir tane küçük pipisi var, minnacık bir şey, bir işe de yaramıyor aslında, ama çocuk bu beni önemli kılıyor diye de bir bilgi edinmiş, ben kızlara göre daha mühim biriyim diye düşünüyor, ona bu bilgi verilmiş. Siz istediğiniz kadar eşitlikçi olmaya çalışın, çocuk o bilgiyi alıyor. Çocuğa önce o bilgiyi veriyorsunuz ondan sonra tutup pipisinin ucunu kesiyorsunuz. Çocuk zaten o pipinin kendisini nasıl olup önemli kıldığını, asla anlayamadı. Yani, şu kadarcık şeyin ne önemi olabilir diye, zaten aklı ermiyor. Bir de üzerine tehdit ediyorsunuz "Kestim, gerisini de keserim," diye, bu çocuk bundan sonra hayatı boyunca sürekli kastrasyon fobisiyle yaşayacak. Ama o kastrasyon fobisi nereden geliyor diye sorsanız o bilmez, hatırlamaz. Halbuki nerden geliyor aslında? Sünnetten değil, hayatında ilk kez annesinin aslında babaya ait olduğunu ve kendisinin dışarıda bırakılmış bir varlık olduğunu anladığında, çocukcağız babaya karşı bir öfke duyuyor. Hemen arkasından annesine bakıyor, kız kardeşi varsa kız kardeşine bakıyor ve onların pipisi olmadığını görüyor ve niye olmadığını düşünüyor. İki tür canlı olduğunu, bir tanesinin penisinin ötekisinin vajinasının olduğunu kimse anlatmıyor ki çocuğa. Çocuğun tabii ki aklının ereceği tek şey şu; onların da vardı ama koparıldı. Ne yaptılar? Bir hata işlediler. Kime karşı? Babaya karşı. Eyvah ben de şimdi babaya karşı kötülük edip duruyorum, yani adamın karısına sahip çıkmaya çalışıyorum her şeyden önce. Gitti, benimki de tehlikede şimdi. Zavallı çocuk hayatı boyunca kastrasyonla yaşayacak.

İzleyici: Bu söylediğinizin arkasında durarak söylüyorsunuz değil mi?

Bülent Somay: Durmaz mıyım? Tabii ki duruyorum.

İzleyici: Bunu ilk defa Freud söyledi ama siz onu derleyici, toparlayıcı, çalıcı yaptınız.

Bülent Somay: Çalıcı benim için çok övücü bir laftır.

İzleyici: Ama yanlış, bakın çalıcıya ben hiç katılmıyorum. Yanlış olan zaten benden önce hiçbir şey yapılmamış, hiçbir şeye bakmama gerek yok deyip oturup bir şeyler kurmaya çalışmak. Doğrusu, zaten aranan, benden önce kim ne yapmış? Mümkün

olduğunca da gerisine, geriye bakmak. Doğrusu zaten takdir etmemiz lazım, eleştirmek değil.

Bülent Somay: Yok hayır, eleştiri değil zaten. Ben çalmayı bir eleştiri cümlesi olarak söylemedim. Bakın benim hayatta en sevdiğim edebiyatçı Bertolt Brecht'tir. Hayatta hiçbir şeyi çalmadan yazmadı bu adam.

İzleyici: Ama niye çalmak? Çalmak o değil ki.

Bülent Somay: Ben "çalmak" kelimesini kurtarmaya çalışıyorum. Yani düşünsel hayatta çalmak olmaz; intihal olur, o başka bir şeydir. Brecht'in yaptığı nedir? Brecht'in her oyunu mutlaka başka bir oyundan alınmadır. Ama oyunun orijinaline bakın, bir de Brecht'in yaptığına bakın, meseleyi anlarsınız. Aynı şekilde, Charcot kim? Freud olmasaydı, Charcot adını hatırlamazdık biz. İşte ben özel bir anlamda kullanmaya çalışıyorum, bunu özellikle belirtmeye çalışıyorum hep. Yani Charcot'nun adını bile duymazdık Freud olmasaydı. Breuer de hayatında bir tane ilginç bir iş yapmaya kalkışıp onun da sonunu getiremeyip tüymüş, ki muhtemelen bunu yazmazdı bile Breuer ve biz de bilmezdik.

İzleyici: Hipnozu öğrendiği kişi kimdi?

Bülent Somay: Charcot.

İzleyici: Tamam, mesela onun ileri götüremediği bir noktadan alıp, terapiye geçtiğinde artık kendi buluşunu yapmış oluyor. Yani hipnoz yetmiyor, çünkü dediğiniz gibi, söylediğini duyması...

Bülent Somay: Ama onu da Breuer başlatmış daha önce zaten. Yani sorun şu, Breuer hipnoz yapmıyor. Hipnoz tekniğini Charcot'tan alıyor, konuşma tekniğini Breuer'dan. Yani bunların hiçbiri önemli değil, çünkü psikanalizi kim buldu? Ne Charcot ne Breuer, Freud.

İzleyici: Tamam ama, dinlemenin bir maske olduğunu, esasında başka bir şey doğurduğunu gören Freud. Yani orada bir buluş var anlatabiliyor muyum?

Bülent Somay: Burada yanlış bir şeyi tartışıyoruz, ben buluş yok demiyorum. Sadece Freud öyle birdenbire aklına psikanaliz diye bir şey geldi de ortaya çıktı filan değil. Siz kelimeye hassasiyet gösteriyorsunuz, hatırınız için başka kelime kullana-

yım ama mesela ben yazarken çalma derim buna ve açıklarım neyi kastettiğimi.

İzleyici: Şimdi Moskova'daki bir tiyatro festivalinde Bernard Shaw başkan seçilmiş ve demiş ki 'Niye beni seçtiniz? Beyaz sakalım için mi? Artık ihtiyarlığa o kadar önem verilmiyor, oyunlar yazdığım için mi? Benimkiler de Shakespeare gibi oradan buradan çalmadır' demiş. Yani sizin dediğiniz Shaw'ın yaptığı ve Shakespeare'in yaptığı bazı kaynaklardan yararlanarak yeni bir eser meydana getirmek. Hatta Martha Graham de iftihar ederdi, danslarını birçok kadından çaldığı için. Bu çalma lafı biraz insanları şey yapmak için kullanılıyor yani.

Bülent Somay: E tabii, ben Freud'un idolleştirilmesine karşı bir şeyler yapmaya çalışıyorum da ondan. İşte, "Freud büyük bir dahiydi, ne kadar orijinal şeyler söyledi," vs. Yaklaşımına karşı. Hayır, böyle değil. Örneğin, Shakespeare; Shakespeare büyük dahiydi, tabii ki öyleydi, bir tek oyunu orijinal değil adamın. Hepsi bir yerden yürütme.

İzleyici: Ama biri sanattır öbürü bilimdir.

Bülent Somay Şimdi oraya gelelim, psikanalizin ne kadar bilim olduğu çok tartışma götürür, çok su kaldırır bir tartışma. Yani eğer becerebilirsek, –şu anda bunun için uğraşıyoruz– Adolf Grünbaum Ekim'de ya da Kasım'da buraya gelir de konuşursa, o size psikanalizin neden bilim olmadığını uzun uzun anlatacak. Şimdi Grünbaum'la çok farklı yerlerden geliyoruz, Grünbaum tam bir analitik felsefeci, Anglosakson okulundan, hiç benim ait olmadığım, kendimi yakın bile hissetmediğim bir okul gerçi, ama Grünbaum aptal değil. Ve söylediklerinde dikkate alınması gereken şeyler var. Yani gelir de kendi söylerse zaten kulaklarınızla duyarsınız. Psikanalize bilim demek zor, çünkü bizim bugün yaptığımız bilim tanımı, deneysellik ve tekrarlanabilirlik üstüne kurulu. Halbuki psikanalizde, verileriniz sadece bir seans odasında dışardan gözlenmesi mümkün olmayan hatta yanlış olan konuşmalardan geliyor ve tekrarlanması mümkün değil. Dolayısıyla psikanalize bu noktadan hareketle bilim demek çok zor. Ha, bilim olmak çok mu önemli diye sorarım ben; zaten itirazım bu olur benim Grünbaum'a. Yani Marksizm de bir dilim değildir, bilimseldir metodolojisi ama kendisi

bir bilim değildir. Freud'un da metodolojisi bilimseldir ama psikanaliz bir bilim midir? Bence değildir; psikanaliz daha ziyade edebi, felsefi, metodolojik ve metodolojisi bilimsel olan bir söylemdir. Dolayısıyla o yüzden çalma lafını da çok rahatlıkla kullanabiliyorum. Marx, Allah aşkına, söylediği her şeyi çaldı. Yani ben Marksistim, en çok saygı duyduğum insanlardan birinden bahsediyorum şu anda.

İzleyici: Kimden çaldı?

Bülent Somay: Adam Smith, Ricardo, Hegel, Feuerbach, Bauer'ler, Stirner...

İzleyici: Onların söylediğinin tersini söyledi diyorsunuz.

Bülent Somay: Şöyle, bir yerde o birinin tersini söylüyor, ötekinin düzünü söylüyor. Başka bir yerde birinin tersini ötekinin düzünü söylüyor filan; ki bana sorarsanız Marx sonunda Hegelcidir. Metodolojik olarak. Şimdi yani bu Marx'ın değerini bir gram azaltır mı?

İzleyici: Birilerinin bir yerlerden zaten sentezlemesi gerekmez mi?

Bülent Somay: Tabii, zaten gereken bu. Yani dediğim gibi, Marx çıkıp ben ne kadar orjinal bir teori atıyorum ortaya diye konuşmaya başlasa, onu kimse dinlemezdi. Ben de dinlemezdim.

İzleyici: Freud'un dil sürçmelerinden bahsettiniz; Freud kesinlikle bu 'çalma'kelimesinin bir sürçmeye benzediğini söylerdi. Benim 'çalma'kelimesine bir itirazım olduğu için söylemiyorum bunu, hatta hoşuma gitti ama Freud burada bir şey yakalayabilirdi belki.

Bülent Somay: Şimdi, Türkçe bilseydi, mutlaka yapardı. Çok Freud okumuş biri olarak bazen Freud'un kafasının nasıl çalışabileceğini düşünürken yakalayabiliyorum kendimi; "Freud olsaydı, bunu şöyle düşünürdü," vs derken yakalıyorum. Bu biraz küstahlık tabii, ama belki, benim müzisyen kimliğimi de devreye sokar, 'çalmak've 'çalmak' yani 'müzik çalmak' ve 'hırsızlık' anlamında çalmak arasında bir paralellik kurar, buradan adam kendine narsisistik bir pay çıkarıyor derdi.

İzleyici: Evet, bunun üzerine düşünmek lazım yani.

Bülent Somay: Hemen düşündüm bakın, ki olabilir. Narsisistik bir pay çıkarıyor olabilirim kendime. "Freud da çalardı,

ben de çalarım, bakın ne kadar benziyoruz birbirimize." Gerçi o Breuer'den çalıyor, ben gitar çalıyorum ama olsun. Çünkü Freud'da kelimeler kendi başlarına anlam taşır. Yani çalmak kelimesinin iki değişik anlamını fark etmez bilinçdışı, ikisini de aynı kavrar. Bilinçdışı için önemli olan kelimelerin kendileridir.

İzleyici: Hatta dinleyenler üzerinde bıraktığı etki de böyleydi. Yani siz ne kadar farklı anlamda kullandım deseniz de onlar gene aynı anlamda anlamakta direndiler. Bu bunun bir göstergesi belki.

Bülent Somay: Evet. Hatta daha da derine gidebiliriz, bütün dinleyenler değil, bazı dinleyenler öyle anlamakta direndiler. O zaman o dinleyenlerin de analizine girebiliriz. Freud'a gördüğünüz gibi çok zengin edici bir alan çıktı. Hepimizi birden terapiye alsa, ikişer sene sürse bu, offf.

İzleyici: Çalmak kelimesine niye bu kadar hassasiyet duyuyoruz acaba? Bir tuhaflık var sanki, değil mi?

Bülent Somay: İsterseniz bunu tarihçesini bir cümleyle söyleyeyim; Brecht'in çaldığı çok söylenir, Brecht düşmanı bir sürü insan tarafından. Özellikle Türkiye'de çok söylenmiştir bu. Brecht sevmezler; hemen "Brecht zaten hırsızın tekiydi," derler. Buna karşı da Brecht sevenler, "Yok canım, neresi hırsız" diye savundular çok uzun bir süre. Bu savunma çok cılız kaldı. En sonunda biz bazı bağnaz Brechtciler şu defansı geliştirdik: "Evet çalıyordu, bunda ne var? İyi de yapıyordu, aferin adama. Oh daha da çalsın." Dolayısıyla ben o zamandan beri –ki, bu yirmili yaşlarımdan kalma bir tartışmadır– 'çalmak' kelimesini hep olumlu anlamda kullanırım. Yani Marx çalıyordu, çalsın kardeşim, iyi de etmiş, daha beter de çalsın. Hepinizin malını çalsın inşallah, filan demek isterim. Yani Marx olsun da çalsın, Brecht olsun da çalsın, Freud olsun da çalsın kardeşim. O yüzden ben 'çalmak' kelimesini severek kullanırım bu anlamda.

İzleyici: Freud davranışlarımızın altında yatan şeylerin cinsel güdüler olduğunu, hatta birtakım ruhsal rahatsızlıkların cinsel güdüleri bastırmaktan kaynaklandığını söyler. Sizce bu onun yaşamış olduğu döneme tepkisi mi? Yani daha rahat bir dönemde yaşamış olsaydı başka bir şey mi diyecekti? Sonuçta şu anda cinsel tabular yok, o yüzden daha sağlıklı mı olmalıyız?

Bülent Somay: Yok mu?

İzleyici: Var mı? Çok yok; eskisi kadar, onun yaşadığı dönemdeki kadar yok.

Bülent Somay: Hala gümbür gümbür namus cinayetlerinin işlendiği bir ülkede yaşadığımızı unutmadan konuşsak.

İzleyici: Belli sınıflarda olabilir mi?

Bülent Somay: Bu maalesef bizim kültürümüzde olan bir şey; sonuçta kültür sınıflarüstüdür. Yani sınıflara göre bölünür tabii ama bütüne baktığınız zaman bu ülkede namus cinayetleri işleniyor ama bu namus cinayetlerini işleyenler sadece belli bir sınıftan ya da yöreden değil. Başka sınıflar ya da başka yöreler belki işi cinayete kadar götürmüyorlar ama tepkiler aynı. Kadın tekeşliliği hala son derece kıskançça korunan bir alan. Üstelik bunu sadece erkekler baskıcı tekniklerle koruyor olsalar yine bir şey demeyeceğim, ama kadınlar kendileri de bunu üstleniyorlar. Bu nedenle, tamamen özgürüz derken biraz daha tetikte olun; bir kadın olarak sizin tetikte olmanız gerekir. Ben monogamiyi erkeklerden daha çok savunan kadınlar gördüm. Halbuki tarihe baktığınız zaman monogami, sadece kadınlar için geçerli olan erkeklere hiç işlemeyen bir şeydir; işleseydi fahişelik diye bir kurum olmazdı. Şu anda hâlâ monogamiyi ateşle "Ben zaten kıskanç bir kadınım, asla!" diye savunan kadınlar var. Monogami sizi zincirlemek için uyduruldu, siz hâlâ savunuyorsunuz. Freud'un döneminden bugüne tabii ki birçok şey değişti; tabii ki daha özgürüz, ama bu sadece göreceli.

Şimdi, bir de girişteki sözünüzü biraz düzelteyim: Freud, "Davranışlarımızın, daha doğrusu bastırılmış ve geri dönen davranışlarımızın ardında yatan cinsel güdülerdir" dememeye çalışıyor. Güdü değil, dürtü diyor bir kere. Yani ikisi arasında ciddi bir fark var; içgüdü hayvanda olan şey, bizimki içgüdüden ziyade dürtü; biraz daha kompleks bir şey. İkincisi de, cinsel dürtüden anladığımız şey cinsel birleşme arzusu mu? Çünkü çocuk cinselliğinden bahsediyorsak mesela, çocuk cinsel birleşmeyi nerden bilsin? Çocuk için cinsel haz bir şeyi emmenin hazzıdır. Freud'un bence devrimci olan yanı, çocukta bir cinsellik keşfetmek değil, tam tersine çocuğun emmesinin de cinsel bir yanı olduğunu, çocuğun kaka yapmasının da cinsel bir yanı ol-

duğunu bulmasıdır. Yani Freud aslında bizim sıradan gündelik davranışlarımızın hepsinin içinde cinsellik olduğunu söyler bize. Yoksa kaka yapmak da emzik emmek de cinsel birleşmeye yönelik davranışlardır demez. Tam tersine, cinsellik, cinsel birleşmeyle sınırlı tutulabilecek kadar dar bir alan değildir, der. Cinsellik hazza yönelik olan her şeydir. Halbuki biz cinselliği genellikle üreme pratiğiyle sınırlıyoruz. Bu, cinselliğin binde biri bile değil. Cinsellik bize haz veren herhangi bir şey. İsterseniz sınırlarız ve buna bedensel haz deriz, isterseniz sınırlamayız ve bedensel ve psişik haz deriz. Dolayısıyla, evet, sizin bedensel ve psişik haz almanızın önünde, Victoria Dönemi'nde olduğundan daha az engel var. Ama hâlâ çok engel var.

Kinsey filmini gören var mı? Kadın cinselliği üzerine üç rapor var: 1952 Kinsey Raporu, 1956 Masters and Johnson's Raporu, 1975 Shere Hite Raporu. Bu üç raporun her birinde, binin üzerinde kadınla yapılan araştırmaların sonuçları veriliyor. En iyimserinde orgazm denilen şeyin ne olduğunu bilen kadın oranı %30'u geçmiyor. Ne olduğunu bilen dedim, düzenli olarak orgazm olan değil. En az bir kere orgazm olmuş kadın oranı %30'u geçmiyor. Geriye kalan %70'ten bahsediyoruz. Dolayısıyla, cinsellik bastırılmamış mı? Yani "orgazm olamamak" dediğimiz şey nedir ki? Kendi bedeniyle barışık olmamaktır, nevrotik bir durumdur. Tıpkı, hayatı boyunca erken boşalan, bunu normal bir şey zanneden ve sırtını dönüp uyuyan erkeğin durumu gibi, bu da nevrotik bir durumdur. Zaten bu ikisi birbirini tamamlar, değil mi? Orgazm olamayan kadınla erken boşalan erkek evlenmişler, pek de mutlu olmuşlar. Adamın uğraşacağı bir şey yok, işini halledip dönüp uyuyor, kadın da zaten ümidini kesmiş o da dönüyor, uyuyor. Farkındaysanız burada müessesenin kendisi hasta. Yani aile müessesesi dediğimiz şey zaten böyle bir hastalık üstüne kurulu. Victoria Dönemi'nde farklı bir şey mi oluyordu zannediyoruz? O dönemde kadının haz almasının zaten ayıp bir şey olduğu söyleniyordu. Şimdi ayıp değil, hatta –ama sadece entelektüel çevrelerde– önemli, lazım bir şey.

Dolayısıyla, cinselliğin üzerindeki temel tabular kalkmadan –ki, Freud'a sorarsanız, bu tabular iki tanedir; bir tanesi ensest, ikincisi kadın monogamisi– bilinçdışını kolay kolay boşaltama-

yacağız. Bana sorarsanız, çocuk doğumu ve bakımı toplumsallaştırılmadıkça, çocukların çok uzun süre anneye bağımlı varlıklar olmasından kurtulamadığımız sürece, kadın kurtulmaz. Bu çok önemli, çünkü insan bu konudaki tek hayvan. Yani yavrunun anneye bu kadar uzun süre bağımlı olduğu tek hayvan. Tay doğar, yarım saat sonra ayakları üstündedir, bir saat sonra otlamaya başlar, isterse. Biz doğarız, bizi bırakırlarsa ölürüz. İki sene sonra bırakırlarsa gene ölürüz, beş yaşında bıraksınlar gene ölürüz. O yüzden, bir kadını kendimize köle ederek büyürüz biz. Yani biz kadın köleliğinden bahsederken hep erkeği düşman diye görüyoruz, esas büyük düşman çocuktur. Anne üzerinde en büyük hakkı iddia eden yine çocuk. İşte bu nedenle çocuk bakımı toplumsallaştırılmadıkça kadın kurtulamaz. Bilinçdışı serbestleşemez ve kadının köle olduğu bir dünyada erkeğin özgür olması mümkün değildir. Ama ilk kurtulacak olan kadın bu arada. Yani bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok, elimizden bir şey gelmez. Bakmayın siz öyle, biz pipimiz var diye böbürleniyoruz ama bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok orada.

İzleyici: Paylaşamaz mıyız?

Bülent Somay: Paylaşmaya kalkarsak, onu da biz yaptık diye böbürleniriz sonra.

İzleyici: Onu dememek mi lazım?

Bülent Somay: İşte onu dememek mümkün değil, yani inisiyatif kadınların. Ne zaman ki biz erkekler inisiyatifi bırakıp onların peşine takılma, artçı olma tevazuunu göstermeyi öğreneceğiz, o zaman bir işe yararız. Ama bizde tevazu olmaz.

İzleyici: Bir şeyi çok merak ettim; bu çocuk memesi toplumsallaştırılması nasıl olacak?

Bülent Somay: Şimdi, bu daha önce Sovyetler Birliği'nde denendi. Kötü bir örnekti ama işte çocuklar, anne de baba da çalıştığı için çok küçük yaştan itibaren hayatlarının büyük kısmını kreşlerde geçiriyorlardı. Çünkü Sovyetler Birliği kurulduğu andan itibaren kadın emeğine çok ihtiyaç duyulan, kıtlık içinde bir ülkeydi; sonra durumları düzeldi ama o zaman da dünya savaşı geldi filan derken, kadının sürekli çalışması gerekti. O yüzden çocuklar alındı ve çoğunlukla kolektif anne babalarla büyütülmeye çalışıldı. Çok da işlemedi bu mekanizma ama biz

artık teknolojik olarak öyle bir yere geldik ki, cinsellik ve üreme birbirinden neredeyse tamamen ayrıldı. Artık rahim dışı döllenme çok kolay, biliyorsunuz; suni döllenme demiyorum, o zaten oluyordu on yıllardır, ama on yıldan beri rahim dışı döllenme de mümkün. Yani dışarıda dölleyip sonra rahme koyuyorlar. Bu şu demek; rahim dışı doğum da mümkün. Teknolojik olarak mümkün ama sosyal olarak henüz mümkün değil. Çünkü rahim dışı doğan çocuk ne olacak?

İzleyici: Ama travmatik bir şey değil mi o?

Bülent Somay: Değil, niye travmatik olsun?

İzleyici: Babasına kızmasından daha travmatik bence kızacak bir baba bulamaması.

Bülent Somay: Bence tam tersi. O çocuğu doğduktan sonra ormana bırakmayacağız, tabii. Belki de çocuk büyütmeyi çeşitli kolektiflere vermek lazım. Şöyle düşünün, çocuk büyütmek zor bir iş ama vallahi bugün herkes çocuk yapıyor, değil mi? Önünde bir yasak yok ve herkes çocuk yapıyor. Tamam, ben de birtakım insanlara çocuk yapmak hakkı verelim, sınavdan geçirelim, sen doğru dürüst anne olmazsın, sen yapamazsın, yasak vs diyelim demiyorum ama belki de bu konuda, *uzmanlaşmış* demeyeceğim ama, iyi niyetli insanlardan oluşan kolektiflere vermektir çocukları çözüm. Hem çocuklar daha erken sosyalleşirler, çünkü çok fazla çocuk olacaktır orada, hem de farklı anneler farklı babalarla, tekil bir anneden, tekil bir arzu nesnesinden kurtulmak mümkün olur. Mülkiyetçilik oradan gelişiyor zaten, belki böylece mülkiyetçilikten de kurtuluruz; aynı şekilde, tek ve her şeye *hakim bir baba olmazsa* otoriteye boyun eğmekten, itaatten biraz daha kurtulabiliriz. Bu da bir yöntem.

İzleyici: Şimdi başka bir model var, çocuklar da her şeyi bilir geliyor ve anne baba esir oluyor. Şimdi model bu, onların gördüğü model bu. Her şeyi çocuk biliyor ve çocuğa hayır demek ya da çocuğu yönlendirmek çocuğun haklarına tecavüz gibi görülüyor. Bir yaşından itibaren aileyi rehin alıyor çocuk.

Bülent Somay: Bu yine orta ve üst orta sınıfta geçerli tabii, ama doğru haklısınız.

İzleyici: Kendi içinde daha tutarlı çünkü geleneksel bir şekilde çocuğa müdahale ediyor. Ama benim şu son zamanlarda

gördüğüm böyle bir şey de var, anne baba da sahiplenmiyor. Şu anda çocuklar egemen, yani çok farklı bir sistem var. Belki de belli kurumlar bu işe el atsa çocuklar daha sağlıklı olacaklar.

Bülent Somay: Yani kurumsallaşan her şey beni korkuttuğu için, çocuk doğumunu ve bakımını kolektifleştirmek vb yuvarlak bir lafta bırakmayı tercih ediyorum. Yuvarlak, çünkü geleceğe dair plan kurmak tehlikeli bir şeydir. Yani insan otoriter olmaya çok yatkındır. Mesela hemen iki laf ettim, ne çıktı oradan? İşte, çocuk bakmaya en az yetkili olacak insanlar çocuk doğuruyor; bir bıraksanız iki tanesini sallandıracaksın Galata Köprüsü'nden filan demeye geçeceğim. O yüzden ben kendimi dizginlemeye, bunu söylememeye çalışıyorum. Hadi onu demesem şey diyeceğim; çocuk doğurmak için lisans almak gerekli olsun, eğitimden geçsin bu insanlar, çocuğa yapmadıklarını bırakmıyorlar vs. Hemen otoriter oldum işte, buyurun. Bu otoriterlikten nasıl kurtulacağız? Belki, çok fazla ütopya yapmayarak. Bırakalım ve çocuk doğumunun zaten giderek sosyalleşiyor olması, yanında yeni yapılar getirecektir, diye umalım.

İzleyici: Ben bu konuda çok bir şey yapmak istemem ama, aslında bu bakış açısı, yani psikanalizin ve sosyal teorinin bir araya geldiği bu toplam, birbiriyle tam zıtlaşma halinde; yani çözüm olarak ortaya konulan şey tam zıtlaşmanın olduğu nokta. Aslında insanlık zaten böyle bir evreden geliyor ve tam da kültür denilen şeyin temelinde o anne baba ve çocuk üçgeni var. Biz o üçgeni bu şekilde dağıtmaktan bahsettiğimizde, aslında kişiliğin oluşumunda onun dağılmasından bahsediyoruz. Yani zaten Freud'un uygarlık ve hoşnutsuzlukları derken kastettiği şey de bu. Viktorya Dönemi nevrotik değil, insanlığın kuruluşu nevrotik...

Bülent Somay: Uygarlık nevrotik.

İzleyici: Evet, uygarlık nevrotik. Yani o anne, baba ve çocuk üçgeninin içerisine giren ve öylece oluşan uygarlık nevrotik. Ama bunun başka yolu da yok. Freud kendi yazısında buna bir çözüm de getiremiyor, yani çıkış vardır da diyemiyorum diyor. Ama hemen onun arkasından o çıkışı çocuk bakımını sosyalleştirmekte bulmak, psikanaliz içerisinden bir bakış olmuyor.

Bülent Somay: *Ben zaten yapalım demedim*, böyle öneriler var, bu tür ütopyalar var dedim ve Freud'un hemen sonrasında, özellikle Frankfurt Okulu'nun psikanalize ilgi duymasıyla gelen ve işte o meşhur "represif desüblimasyon" tartışmalarıyla giden bir şey var. Örneğin, Marcuse uygarlığın nevrotik yanını represyonla değil de opresyonla, bastırmayla değil de baskıyla açıklayarak bir teori geliştirmeye çalışıyor ve bence çok olmaz bir teori de değil bu. Yani Marcuse'nin her dediğine katılmamakla birlikte orada ciddi bir gayret olduğunu düşünüyorum. Son zamanda buna benzer başka bir şey yapan Zizek, Lacan ile Marksizmi bir şekilde buluşturmaya çalışıyor. Freud'un ümitsiz olduğu doğrudur – şu anlamda ümitsiz: *Uygarlığın Hoşnutsuzluğu*'ndan çıkan aşağı yukarı şu cümledir: "Nevroz ve uygarlık eş anlamlıdır." Yani, nevrotik olmayan bir uygarlık olamaz. Çünkü Freud'un anladığı biçimiyle uygarlık zaten kadın tek eşliliğiyle başlıyor. Kadın tek eşliliğiyle başlayan bir şeyi de sorguladığınız zaman nevrozu psikoza çevirmekten başka yolunuz kalmaz. Ama Lacan gibi, yani her şeye rağmen Freudcu olan, "Ben Freudcuyum, hatta Freud'un ilk dönemini sonuna kadar savunuyorum," diyen Lacan gibi, uygarlığı daha ziyade dille açıklamayı tercih edebiliriz. Yani, anne, baba, çocuktan oluşan aile gibi belli dönemlere ait antropolojik yapıları evrenselleştirmekten ziyade, insanlık için gerçekten evrensel olan şeyi, yani dili öne çıkarabiliriz; çünkü dili olmayan bir insanlıktan bahsedemeyiz. Çünkü Yahudi-Hıristiyan ailesi denilen ailenin olmadığı bir insanlık var. Halbuki Freud tam da Viktorya Çağı'nın, yani gecikmiş Aydınlanmacılığın etkisiyle, onları insandan saymadığı için maalesef bu aileyi evrenselleştiriyor –bu hatayı çok insan yapıyor o dönemde. Yani o bakıyor ve uygar dünyanın her yerinde bu aile var diyor; üçgen aile, anne, baba ve çocuk ailesi. Halbuki Mayalar da bir uygarlık, İnkalar da bir uygarlık, her ne kadar biz onları beğenmesek de "Avrupalılar" olarak. Sonra biz de bir uygarlıktık, Avrupalılar da bizi beğenmiyor şimdi filan. Yani dolayısıyla Freud'un Avrupa merkeziyetçi bakış açısını biraz zenginleştirmek lazım. Dolayısıyla Lacan'ın genişliği çok daha sağlam bir genişlik. Yani, o dilin ötesinde bir uygarlık olamayacağını söylüyor ama o zaman da nevroz dille özdeş oluyor. Doğru, yani dille

konuştuğumuz sürece nevrotik olmak zorundayız. Çünkü dil, bizi sınırlayan şey. Zaten her dil bir yasak sistemidir. Dolayısıyla biz o yasak sisteminin içindeyken bir yanımız da o sınırdan kurtulmaya çalıştığı sürece, biz daima nevroza açığız, hazırız. Ancak bunu dediğimiz zaman insanlığı gerçekten kucaklıyor olabiliyoruz, çünkü hakikaten dili olmayan bir insanlıktan söz edemeyiz. Freud'un Oidipal ailesi çok anlamlı ve bizim bildiğimiz uygar toplumlar tabii ki Oidipal üçgeni bir şekilde yaşayan toplumlar. Ama Oidipus dışında da uygarlık olabilir. Yani üçgen ailenin dışında uygarlık olabilir, mümkün. Nitekim şu anda oluyor. Yani bakın, boşanmalar aldı başını gidiyor dünyada, Türkiye'de bile. Bildiğimiz anlamıyla monogami bitti, farkında değil misiniz? Artık yeni bir konsept var: 'seri monogami' diyoruz. Bu, gerçekten teknik olarak kullanılan bir terim oldu, *"serial monogamy"*. Monogami diye bir şey yok artık, çünkü monogami bir ömür boyuydu. Öyle bir şey yok ki. Bir monogami arkasından başka bir monogami. Yani temporal olarak poligami bu. Zamansal bağlamda baktığınız zaman poligami yaşıyoruz biz aslında. Dolayısıyla bildiğimiz Oidipal üçgen tam olarak işlemiyor burada; boşanmalar oluyor, yeni babalar geliyor, yeni anneler geliyor. Babam var, sonra boşandılar yeni bir baba geldi, hangisi babanın adı? Hangisi ile Oidipal üçgenin içindeyim ben? Karıştı. Dolayısıyla Freud'un Oidipus'u üçgen içinde tasarlayan yanının biraz muhafazakâr kalmakta olduğunu artık görmeliyiz. Bir de tabii üçgen olarak tasarlamanın şöyle bir sakıncası da var: kardeşler sorununu hiçbir zaman gündeme getirmiyor Freud. Şimdi daha çok Freud'un dönemine göre, ama genellikle de hiçbir zaman tek çocuk olunmaz; anne, baba ve çocuklar vardır. Ve hiçbir zaman üçgen değildir, karedir, beşgendir, altıgendir sorun. Nitekim Juliet Mitchell'ın 2003'de yayımladığı bir kitabı var *Siblings*, ['Kardeşler'] diye. Tam da Freud'un o eksikliğini tamamlamaya çalışıyor. Mitchell, feminist bir psikanalist.

İzleyici: Freudcu mu?

Bülent Somay: Tabii. Freud-Lacan çizgisinden gelir. Ne Adler, ne Jung, ne Melanie Klein'a, o büyük sapaklardan hiç birine sapmamış. Gayet saf, Freud, Lacan, ki Lacan da bir sapma değildir. Yani Freud'dan farklı hiçbir şey söylemez. Mitchell'in

mesela böyle bir çalışması var, önemli bir çalışma. Türkçede de çıkacak inşallah. Onu da öneririm meraklılarına.

İzleyici: Değişen rollerden bahsettiniz, değişen rollerde özellikle son 20-30 yıl içerisinde ekonomik aksiyomun da çok önemli rolü var. Yani çocuğun özellikle profil olarak görmeye çalıştığı güçlü anne, çalışan anne babanın yerini aldırıyor. Yahut da üvey baba daha yetkinse, ekonomik olarak daha güçlüyse bunun yanında, buna paralel olarak şefkat ya da sevgi de verebiliyorsa, öz babanın yerine de geçebilir. Son 30–40 yıl içerisinde yeni düzen denilen bu olayla birlikte bunu da dikkate almakta sanıyorum fayda var.

Bülent Somay: Üstelik önümüzdeki 10 yılda bir de Freud'un hiçbir zaman öngöremeyeceği şöyle bir faktör de ortaya çıkacak; o da gay çiftler ve çocukları. Şu anda gay evlilikler dünyada yavaş yavaş kabul edilmeye başlandı. Evlilik kabul edildiği anda evlat edinme hakkı da kabul ediliyor. Dolayısıyla 10 yıl sonra gay ailelerde, yani iki erkekten ya da iki kadından oluşan ailelerde büyüyen çocuklar çok sık görülür olacak. Şimdi, bunlara Oidipal üçgeni uygulamaya çalıştığımızda ne yapacağız bakalım biz? Babanın penisi olması lazım, halbuki lezbiyen çiftin çocuğunda penis menis yok ortada. Ne yapacak çocuk? Erkek çocukları var bunların. Bu çocuğun rol modeli nerede? Babanın adı nerede? İşler karıştı. Ya da annenin de penisi var, bu defa da gay çift. Ne yapacağız o zaman? Yani Freud'un o üçgen modeli zaten gidiyor. O yüzden her ne kadar çok fazla ütopya kurmaya karşıysam da –çünkü ütopya her zaman totaliteryanizme iter bizi– biraz da bu konuda spekülasyon yapalım artık diyorum. Çünkü hakikaten varolan yapı sarsılıyor. Yani gitti gider durumdayız. Bir yandan rahim dışı doğum imkanları ortaya çıkıyor, bir yandan lezbiyen çiftler. Kendi çocuklarını da yapıyor bu arada onlar, gayler gibi sadece evlat edinme değil onların derdi. Kendi çocuklarını da yapmaya başlayacaklar. Ne yapacaklar? Bir yerden sperm ödünç alacaklar, bir tanesi geçici anne olacak, doğuracak kadın çocuğu. Ne yapacağız şimdi? Yani Freud polisi kurup aman aman siz çocuk büyütemezsiniz, bunu anneli babalı bir yere verin diyemeyeceğiz değil mi? Çok tehlikeli olur.

İzleyici: Bir karmaşa var gerçekten, her şey karışıyor. Bu bir açıdan iyi de olabilir, kötü de. Ama karmaşaya bakarken sadece bir umut görmemek gerektiğini de unutmayalım; o zaman çok saf durumuna da düşmüş olabiliriz gibi geliyor bana. Yoksa, illa üçgen yerinden oynamasın diye muhafazakar bir tavrım yok, bu istesek de olacak, istemesek de. Nasıl bizim irademizle ortaya çıkmadıysa, yine öyle sarsılacak. O da bir zorunluluktan ve bir gereklilikten ortaya çıktı. Ama, nesnenin sürekliliğinin olmadığı bir durumda, dolayısıyla özdeşleşme nesnesinin yani sevilen nesnenin sürekli ve belirgin olmadığı bir durumda, kültürü kuran şey, yani 'acıdan kurtulmak için hazdan vazgeçmek' tartışmalı olabilir. Freud'un dediği gibi. Neden vazgeçiyoruz? Sevdiğimiz, kısmi de olsa sevdiğimiz için. Ama o zaman bunun sürekliliğinin olması lazım. O süreklilik ortadan kalktığında ne oluyor?

Bülent Somay: 19. yüzyılın ortasından 1930'lara kadar psikanalizin esas uğraştığı alan histeridir. 1950'den beri biz çeşitli narsisistik bozukluklarla uğraşıyoruz. Yani, histeri neredeyse yok gibi artık, ya da varsa bile farkına varılmıyor. Artık narsisistik bozukluklarla uğraşıyoruz, çünkü çocuğun sevgi ya da afeksiyon nesnesi o kadar fazla yer değiştirir, oynar hale gelmiş ki, genellikle çocuk kendine çeviriyor sevgiyi. Yani kateksislerini egoya yöneltmeye başladı çocuk. Eskiden kateksisleri dışarıya yönelikti, imkansız kateksisler olduğu için geri dönüp acı veriyordu onlar ve histeri oluşuyordu. Halbuki şimdi kendine yöneltiyor. Şimdi, o da imkânsız bir kateksis, kimse kendi kendine sevişemez, her ne kadar mastürbasyon Woody Allen'in tabiriyle "sevdiğin biriyle sevişmek" ise de. Sonuç olarak kendinize yönelik kateksisleriniz ancak içeriye kapanabilir. Şimdi dışsal kateksisler nasıl? 'Kateksis' derken, duygu yatırımlarından bahsediyorum. Yani yatırım yapıyorsunuz bir yere, şuraya yatırdım diyorsunuz. Duygu yatırımlarını nasıl dışarıya yönelteceğiz? Tekli duygu yatırımlarından, yani "bir" merkezli duygu yatırımlarından, çoklu duygu yatırımlarına geçmenin yolunu aramamız lazım. Ancak çoklu duygu yatırımları potansiyeli kadınlarda var, erkeklerde yok. O yüzden ben hep ümit kadınlardadır dedim, boşuna demedim. Yani biz erkek olarak buna itiraz ediyoruz.

Benim de içim itiraz ediyor. Yani öyle tekli duygu yatırımı, bir tane nesne olsun, benim olsun; bu çok erkekçe bir tutum. Yani Irigaray'ın iddiası beni de ikna ediyor önemli ölçüde; "Kadının kateksisi hiçbir zaman tekil değildir" diyor. "Bir, erkeğe özgüdür, fallustur. Kadın çoktur." O yüzden, her ne kadar kültürümüz kadının tekeşliliği üzerine kurulu olsa da, duygusunu esas paylaştırabilecek olan kadındır, erkek değil. O yüzden kadın en azından çocuğu ve kocasına böler duygusal kateksisini, erkek ise karısı başka bir erkeğe yan baktığı zaman cinayet işler. Yani bu erkek kateksisinin ne kadar tekil, kadın kateksisinin en azından ikili olduğunu bize gösterebiliyor. Erkek hiçbir zaman kateksisini çocuğa yöneltmez, duygu yatırımını çocuğuna yapmaz. Bir yapar, daha doğrusu bir kadına yöneltir, o her şeydir. Kadın onu aldatırsa cinayetler işleyecektir, ama sonra da o kadını aldatır, o ayrı. Ama duygusal kateksis değil bu, öteki kadınlar sadece cinsel nesneler. Dolayısıyla, kateksis dağılması yani birden çoka geçmesi gibi bir imkân da var. Ben tabiatım gereği çok iyimser olduğum için söylemiyorum bunları. Sorun şu, kötümser olunacaksa siz zaten kendi kendiniz de olursunuz. Yani bu konuda size yardımcı olmam gerekmiyor, depresyonsa depresyon, melankoliyse melankoli, kendi kendinize de yaparsınız. Ben şuradan size bir şey söylemeye çalışıyorsam bari ümitli bir şey söyleyeyim. Yoksa ben yalnız kalınca nelere dertleneceğim biliyor musunuz? Bilmiyorsunuz. O yüzden hani benim işim o diye yapıyorum bunu, anlatabiliyor muyum? Yoksa tabiatım gereği çok ümit dolu biri olduğumdan değil; işin ümitli yanını görmeye çalışıyorum en azından. Ümitsiz yanını ne de olsa hepiniz görüyorsunuz zaten hayatta. Yani her travmada bir kere daha yaşıyorsunuz. Bunun için kimseyi teşvik etmeye gerek yok.

Başka bir soru yoksa iyi akşamlar diyebilirim, teşekkürler.

Tarih: 28 Nisan 2006

KONUŞMACILAR: YAVUZ ERTEN, İSKENDER SAVAŞIR

Uygulamalı Psikanaliz, Tarih ve Kültür

Yavuz Erten: Merhaba, ben herhalde bir 20, 25 dakika konuşacağım. Sonrasında sözü, İskender Savaşır'a bırakacağım. İskender Savaşır'la bizim böyle yirmi seneye yakın süredir diyaloglarımız, beraber çalışmalarımız oluyor. Bir süredir ayrı kalmıştık; şimdi yeniden birlikte olmak güzel. Önceden ona biraz şirin görünmeye çalışıyorum ki, bana çok sataşmasın.

Psikanaliz doğası itibariyle klinik bir çerçeve içinde var olur. Bu çerçevenin somut özellikleri zaman ve mekânsal düzenlemeler yaparlar. Ayrıca analist ve analizan arasındaki ilişkinin tabi olacağı kuralları belirlerler. Çerçeve, psikanalitik ilişkinin alan oluşturucu soyut özelliğini de içerir. Bu soyut alan psikanalitik çalışmanın gerçek ve düşlemsel, güncel ve geçmiş, bilinç ve bilinçdışı arasındaki geçişlerini olası kılan üç boyutluluğu yaratır. Bu üç boyutluluk sırası ile geçmişin bilgisi, güncelin bilgisi ve aktarımdan gelen bilgidir. Freud'un çalışmalarının erken dönemlerinden başlayarak, psikanalizin yukarıda tanımlanan klinik ortam dışındaki uygulama denemeleri dikkat ve ilgi çekmiştir. Uygulamalı psikanalizin inceleme odağında sanat eserlerini, yaratım süreçlerini, tarihsel kişilikleri, topluluk ruhsallığını, örgütlü davranışı görürüz. Bu sunumda su soru üzerinde fikir yürütülecektir: Uygulamalı psikanalizin elde ettiği bilgi ne kadar psikanalitik olabilir? Bu soruyu sorduran temel unsur, bu uygulamalardaki çerçeve ve metodoloji sorunudur. Uygulamalı psikanalizde çözümleyen ve çözümlenenin buluştuğu ve yarattıkları ortak alan psikanalitik çerçeveye, klinik ortamdaki özel-

liklerle karşılaştırırsak, uymaz. Klinik ortamdaki üç boyutluluğun en güçlü öğesi olan aktarımın bilgisi eksiktir. Bu ve diğer eksikliklere biraz sonra daha ayrıntılı değineceğim.

Uygulamalı psikanalizin ilk örnekleri Freud'un çalışmaları ile başlamıştır. Karl Abraham, Ernest Jones, Marie Bonaparte, Otto Rank, Theodore Reik, Otto Fenichel gibi isimler de bu tür çalışmaların diğer öncülerindendir. Daha sonraki yıllarda Ernst Kris'in sanat tarihi ve sanat; Erik Erikson'un tarihsel kişilikler ve sosyal olgular üzerine yaptığı çalışmaları hatırlayabiliriz. Zamanımıza daha yakın günlerde Peter Gay ve Peter Loewenberg tarih alanında; Robert Levine ve Weston LaBarre antropoloji alanında; Donald Kuspit ve Ellen Handler Spitz sanat tarihinde ve Meredith Skura, Peter Brooks ve Norman Holland edebiyat alanındaki uygulamalı psikanaliz örneklerinde tanınmış isimler oldular. Eklemek gerekir ki, bu isimlerin hemen tamamı psikanaliz eğitimi almış kişilerdi.

Uygulamalı psikanaliz Freud'un kuramının, insana dair her şeye açıklamalar getirme olanağını sunmasının coşkusunu, merakını ve iyimserliğini taşımıştır ve içerdikleri sebebi ile çok ilgi çekmiştir. Leonardo'nun sırlarını çözmek, dinlerin kökenini anlamak, politik yönelimleri anlamak, ve benzerleri...Tüm bunların, toplumsal arenada, herhangi bir kişinin bireysel psişik varoluşunu anlamak ve açıklamaktan çok daha ilgi çekici olabileceğini kabul etmek gerekir.

Uygulamalı psikanalizin uyandırdığı bu merakın yanında her zaman eleştirel bir tutum ve tepkiyi de kışkırttığını söylemek gerekiyor. Uygulamalı psikanalizin özellikle metodolojik sorunları psikanalitik camiada eleştiri, kuşku ve hatta kaygı yaratmıştır. Bu konuda çok sayıda makale, kitap yazılmış ve bilimsel toplantı yapılmıştır. Peşinen söylemek gerekiyor ki, tüm bu çalışmalardan nihai, tatmin edici ve somut çözümler çıkmamıştır ve ucu açık süreçlerde arayış sürmektedir. Bu tartışmalar sürerken çağın ruhu değişmiş ve psikanaliz yüz yaşını henüz geçmişken, üçüncü yüz yılı da yaşamaya başlamıştır (19, 20. ve 21. yüzyıl). Tartışmanın bir boyutu felsefede, epistemolojide ve tüm insani bilimlerde modernizmden post-modernizme sancılı geçişin izlerini de taşımaktadır. Uygulamalı psikanaliz üzerine

tartışmalar, özellikle post-modernizmle beraber, geriye dönüşlü olarak klinik psikanalitik çalışmadaki bilgi arayışı ve hakikatin doğası ile ilgili sorgulamalara kadar uzanmaya başlamıştır. Buna bir örnek olarak, "nerede psikanalitik çözümleme varsa orada uygulamalı psikanaliz vardır" (Gehrie, 1992; Esman,1998) savunmasını verebilirim. Bu savunmanın özü, divandaki psikanalitik çalışmanın da Freud'un kendi analizi, akıl yürütmeleri, diğer bilimlerden aldıkları ve en önemlisi dehası ile oluşturduğu kuramlarının analiz odasındaki uygulaması olduğu görüşüdür. Epey tartışma yaratacak bir görüş olduğunu iletmek gerekir. Bu görüş, bir bakıma psikanalizin yaratım sürecinin Freud'un kendi analizindeki yalnızlığında, onun kuramsal çalışmalarında, onun tıp ve insani bilimler bilgisinde gerçekleşmiş olduğunu ve bu uğraş sırasında ve sonrasında klinik olarak uygulandığını iddia etmektir. Bu tartışmalı görüşe biraz sonra geri döneceğim.

Uygulamalı psikanalizin metodolojik olarak problemli göründüğü konular şunlardır: Öncelikle bu çalışmada analistle birlikte çalışan, analiz talep etmiş olan, canlı bir analizan, serbest çağrışım, yorumların ardıl doğrulanması, doğrulanmaması, dönüşümleri yoktur. Ezcümle iki öznelliğin etkileşimi ile şekillenen bir analitik ilişki yoktur (Trilling, 1950; Kohut, 1960; Schmidl, 1972; Bergmann, 1973; Werman, 1979; Coltrera, 1981; Skura, 1981; Baudry, 1983; Reed, 1985; Gehrie, 1992; Barrett, 1993; Esman, 1998). Uygulamalı psikanalizle divandaki analizi karşılaştıran Reed (1985) diğer farkların yanında en önemli görünen eksikliğin uygulamalı psikanalizin "belirsizlik" (uncertainty) konusundaki duruşu olduğunu iletir. İki gündür burada psikanalitik çerçeve ile ilgili söylenenlerin içinde en can alıcı özelliğin, çerçevenin analitik sürecin belirsizliğini içerebilmesi olduğunu düşünüyorum. Psikanaliz uzun nefesli bir çalışmadır. Bu çalışmanın uzun oluşu, belirsizliğe tahammül kapasitesi ile ilgilidir. "Tahammül" deyince olumsuz bir çağrışım yapıyor. Ancak bu belirsizlik Reed'in de dikkat çektiği gibi, analizanın bilinçdışına kendisini ifade etmesi için bir alan yaratır. Reed'e göre, uygulamalı psikanalizde bu belirsizlik ve onun yarattığı, onun imkânlı kıldığı alan yoktur. Uygulamalı psikanalist analiz ettiği nesne ile ilgili "bilgiç" bir konumdadır. Christopher Bol-

las (2006) Atina'da yapılan son Avrupa Psikanaliz Federasyonu toplantısında Vincenzo Bonaminio ile yaptığı mülakatta özetle şunları söyler: İlk olarak, psikanaliz ancak iki kişi arasında "bilinçdışı ile iletişime" girme aracını kullanan bir ilişki kurulduğu zaman anlamlı ve değerlidir. Bu çalışma sadece bir kişi olarak yapılamaz. İkinci olarak Bollas, psikanalisti, bilinçdışının özel bir bilgisine sahip olduğuna dair bir inanca, bir baştan çıkmaya karşı uyarır. Böyle bir durumdaki psikanalist bilinçli olmayan hakkında rahatça konuşur ve ironik bir şekilde kendisi, her şeye bilinçliymiş gibi davranır.

Bu "bilgiçlik" ve uygulamalı psikanaliz alanının bir uğraş olarak seçilmesi ve özel olarak araştırılan konu (onun çözümlenme şekli, ulaşılan sonuçlar) ve de son olarak, tüm bunların karşıaktarımsal yanının gölgede kalması uygulamalı psikanaliz çalışmalarının üzerinde bir şüphe gölgesi bırakmaktadır. Şüphenin adı "vahşi psikanaliz"dir.

Kendisi de uygulamalı psikanaliz eserleri yazan Erik Erikson (1969) "originology" adını verdiği bir başka tehlikeye dikkat çeker. Ona göre tüm bir yaşamı, tüm bir kişiliği, bir eserin tamamını çocukluktaki birkaç olaya ve çatışmalara bağlamak ciddi bir indirgemecilik tehlikesi yaratır. Barrett (1994) böyle bir duruma "psikanalitik emperyalizm" adını verir. Erikson bu sakıncadan kaçınmak için mümkün olduğu kadar çok veriye ulaşmaya çalışır ve sebep-sonuç bağlantılarında yaşamın tümüne yayılan kuramını araç kılar.

Psikobiyografi üzerine çalışan Perdigao (1986) benzer sorunlardan yola çıkarak, bu tür özelliklerin tarih ve uygulamalı psikanalizi birbirine yakınlaştırdığını iletir. Aslında tarih bilimi bu tür zorlukların kendisidir. Ancak psikanaliz öyle midir? Uygulamalı veya divanda psikanaliz tarihsel gerçekliğin peşinde midir? Coltrera (1981) Freud'un psikobiyografi uygulamalarında amaçladığı şeyin geçerlilik (validity) olduğunu, tarihsel hakikat olmadığını savunur.

Bu konu hakkında Esman (1992) bir ayrım yapar. Ona göre ilk olarak, hakikata tekabül etme iddiasındaki kuramlar (correspondence theories of truth) ve ikinci olarak, kendi içlerinde uygunluk ve geçerlilik sahibi kuramlar (coherence theories of

truth) vardır. Uygulamalı psikanaliz yapanların içinde kuramsal olarak her bir kurama sırtını dayayanlar bulunur. İlk grup kuramsal olguya inananlar içinde, yukarıda sözü edilen uygulamalı psikanaliz eksikliklerini daha titiz çalışma ve daha çok veri ile aşma yanlısı olanlar vardır. Onlara göre, uygulamalı psikanalizin kökensel bir metodolojik problemi olmaktan ziyade, her bir uygulamalı psikanaliz çalışmasının sistematik çalışma eksiklikleri bulunabilir ve bunlar aşılabilir. Kapsamlı incelemeler, karşıaktarımsal farkındalıklar, psikanalitik kuramın temel ilkelerine bağlılık, sorunları çözme gücüne sahiptir. Marshall Edelson'un (1988) ve Charles Hanly'nin (1992) yaklaşımları bu tutuma örnektirler. 1986'da Marshall Edelson, Peter Gay ve John Gedo ile birlikte katıldığı, Amerikan Psikanaliz Birliği'nin sonbahar toplantısındaki panelde Vamık Volkan da (Gehrie, 1992) benzer bir tutumu savunur. Volkan yedi senede tarihçi Itzowitz ile birlikte gerçekleştirdiği "Ölümsüz Atatürk" psikobiyografisini anlatır. Bir senesini Türkiye'de geçirmiş, yaşayan tanıklarla görüşmüş, tarihsel belgeleri incelemiş, Atatürk'ün yazdıklarını serbest çağrışım gibi ele almıştır. Çalıştığı konuya yoğun olarak odaklanmış ve onu "koklamaya" başlamıştır. Volkan karşıaktarımsal değişkene de vurgu yapar ve bir psikobiyografi yazılırken yazarın aslında kendini de yazdığını söyler ancak bu durumun farkına varılması ve nötralize edilmesi gerekmektedir. Bu da bireysel analizle mümkün olur.

Uygulamalı psikanaliz konusunda yazdıkları ile dikkat çeken Esman (1992), tek bir hakikat ve ona tekabül eden, titiz çalışma ile bu hakikate ulaşacak, eğer ulaşamadıysa sistematik eksiklikleri olan uygulamalı psikanaliz kavramına karşı çıkar ve söylemsel hakikat (narrative truth) kavramını vurgular. Ona göre, yorumsamacı (hermeneutic) tutum kaçınılmazdır ve bu yorumsamanın arkasında her bir araştırmacı kuramın kendi kavramsal çatısı (conceptual framework) bulunur. Önemli olan bu kavramsal çatı ile bulguların uyumu ve ortaya çıkan geçerliliktir.

Schmidl (1972) uygulamalı psikanalizin doğası gereği her zaman iki disiplinli bir çalışma olması gerektiğini söyler. Uygulamacı sadece psikanaliz konusunda değil, araştırdığı konunun

ilgili olduğu alanda da uzman olmalıdır. Uygulamalı psikanalizdeki eksikliklerin önemli ölçüde uzmanlaşma eksikliklerine dayalı olduğunu düşünmektedir. Örnek olarak Freud'un Leonardo makalesindeki İtalyanca çeviri yanlışının tüm analizi nasıl bozduğunu anlatır. Bu yaklaşım ağırlıklı olarak tarihsel hakikatçi bir özelliktedir.

André Green (1996) on sene öncesinde Sergio Benvenuto ile yaptığı mülakatta entellektülleri baştan çıkarmaya (seduction) çalışmanın gereksiz olduğunu söyler. Başka disiplinlerle köprüler kurarak entelektüelleri etkilemeye çalışmanın, özünde klinik bir disiplin olan psikanalize hiçbir faydası yoktur. Ayrıca baştan çıkardıklarına da hiç faydası yoktur. Ona göre bu, ancak belli bazı analistlerin guru olmasına yarar.

Divanda psikanalizin iki kişilik doğası, söylemsel hakikati aktarım-karşıaktarım etkileşimleri ile inşa eder. Psikanalitik çerçeve bu konuda en büyük yardımcıdır. Uygulamalı psikanalizin çerçeve sorunu, ilk kuramsal yaklaşıma (tarihsel hakikatçi) dayanan uygulamalı psikanaliz çalışmalarını tarih çalışmasına; ikinci kuramsal yaklaşıma (söylemsel hakikat) dayanan uygulamalı psikanaliz çalışmalarını da bir başı boşluğa (anything goes) sürükleyebilir.

Tüm bunları ilettikten sonra, uygulamalı psikanaliz olgusunu ne yapacağız? "Bundan bir şey çıkmaz..." diyerek bir kenara mı bırakacağız. Öyle görünüyor ki, biz bir kenara bıraksak da, bırakmasak da, uygulamalı psikanaliz var olmaya devam edecektir. Üstelik onu doğuran, ilk ürünleri veren kişi psikanalizin babası Sigmund Freud'dur. Sigmund Freud (1930) şöyle der: *"Bir derinlik psikolojisi ve bilinçdışının kuramı olarak psikanaliz, insan medeniyetinin evrimiyle ilgilenen tüm bilimler için kaçınılmaz bir kaynak olmuştur. Analizin nevrozların tedavisi için kullanımı onun uygulama alanlarından sadece birisidir ve gelecek yıllar belki de ortaya koyacaktır ki, en önemlisi de olmayacaktır"* (s.248).

Uygulamalı psikanalizin çerçeve sorunu ve metodolojik açmazları üzerine yoğunlaşan iddialara karşı bir tezle ortaya çıkan Esman (1998) eleştirilerde bazı temel gerçeklerin göz ardı edildiğini söyler. Peter Gay gibi (Gehrie, 1992) o da, "uygulamalı psikanalizde 'uygulamalı' nedir ki?" (What's applied in applied

psychoanalysis?) diye sorar. Burada ima ettiği, divandaki analiz de dahil olmak üzere, her psikanalitik çözümlemenin uygulamalı olduğudur. Klasik tezin, psikanalitik kuramın klinik sonuçlardan yola çıkarak kurulduğu iddiasına, tarihsel verileri ortaya koyarak karşı çıkar. Ona göre, psikanaliz kuramının olgun yıllarındaki pek çok kavramı, Freud'un Fliess'le mektuplaşmalarında yer almıştır. Bu mektupların tarihi 1890'lara kadar geri gider. Sigmund Freud 1897'de Fliess'a yazdığı mektupta "Oedipus tragedyasının insanlık durumunu açıkladığını" söylüyordu. Esman, Freud'un 1900'deki "Düşlerin Yorumu", 1901'deki "Günlük Yaşamın Psikopatolojisi", 1905'teki "Şakalar", 1905'teki "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" eserlerinden örnekler vererek, ortada henüz bugün tanımlanan haliyle bir psikanaliz yokken bile, kuramın temel dayanaklarının kurulduğunu iddia eder. Bu tespitlerle Esman divandaki analizde de Freud'un önceden kurduğu kuramının bir uygulamasının yapıldığını savunarak, uygulamalı psikanalizin ayrımcılığa uğramasını eleştirir. Ona göre klasik tez divandaki analizi yücelterek aslında varolmayan bir saf altın yaratmıştır.

Esman'ın görüşlerini tartışmaya değer bulmakla birlikte, her kurucu başlangıçın bir istisna olduğunu hatırlamakta yarar var diye düşünüyorum. Psikanalizin kuruluşunda Freud'un oto-analizi de vardı ancak bugün artık oto-analiz söz konusu değildir. Oto-analiz, Freud'dan önce bir psikanalist olmaması / olamaması durumunun mecburi kıldığı istisnadır.

Psikanaliz pratiği yüz senelik birikimiyle gitgide daha fazla klinik deneyime odaklanmış ve psikanalitik çerçevenin yarattığı imkanlarla zenginleşen verilerini kuramın omurgasının gelişiminde, hatta zaman zaman değişiminde kullanmıştır.

Yukarıdaki karşı tez, uygulamalı psikanalizin metodolojik sorunları olması durumunu değiştirmez. Benim görüşüme göre, metodolojik sorunlar bir çıkmaz sokak olarak görülmek yerine, tartışma, çalışma, araştırma ve gelişim için bir güdülenme olmalıdır.

Bu noktadan itibaren, uygulamalı psikanalizin belirli bir dalına, psikobiyografiye ve onun bizim için oldukça önemli ve anlamlı bir örneğine odaklanmak istiyorum. Bu örnek Volkan

ve Itzkowitz'in eseri "Ölümsüz Atatürk"tür (The Immortal Atatürk).

Vamık Volkan, Norman Itzkowitz'in onuruna hazırlanan ve henüz basılmamış olan "Osmanlı Dönemi Orta Doğusu ve Balkanlarda Kimlik Oluşumu" (Identity and Identity Formation in the Ottoman Middle East and the Balkans) başlıklı kitaba yazdığı "Psikanalitik Biyografi Yazmak: Eldeki Veriyi Yorumlamanın Metodolojisi" (Writing a Psychoanalytic Biography: A Methodology of Interpreting the Available Data) adlı bölümde, "Ölümsüz Atatürk"ün yazıldığı yıllardan sonraki zamanlarda metodoloji üzerine daha fazla çalıştığını ve geliştirdiğini belirtir. Psikobiyografi hazırlarken elde edilen verileri dört bölümde toplar. Karşıaktarım bu bölümlerden biridir. Volkan'a göre bu alan en sorunlu, en dikkat edilmesi gerekendir. Freud'un 1910'da yazdığı Leonardo makalesinde ve 1936'da biyografisini yazmak isteyen Stefan Zweig'a verdiği yanıtta söylediklerini referans göstererek, biyografi yazarının, biyografisini yazdığı kişiyle özdeşleşebileceğini, ona hayranlık duyabileceğini, tarihi çarpıtabileceğini ve hakikatin yerine bir illüzyon yaratabileceğini söyler. Volkan bize, Freud'un Zweig'a yazdığı mektupta, tüm biyografi yazarlarının yalanlara, gizlemelere, ikiyüzlülüğe ve dalkavukluğa bulaştığını söylediğini hatırlatır.

Volkan öncelikle, psikobiyografi yazarının kesinlikle analizden geçmiş olması gerektiğinin altını çizer. Bununla birlikte, biyografiyi yazma motivasyonunu, biyografiyi nasıl yazdığını, biyografiyi yazarken iç dünyasında olup bitenleri sürekli gözlemlemeli ve çözümlemelidir. Volkan böyle bir çalışmayı yaparken, tek yazar olmamanın avantajlarına da değinir. Psikobiyografiyi hazırlayan yazarlar birbirlerinin karşıaktarımlarını sürekli olarak çalışacak ve tartışacaklardır. Bu "iki veya daha fazla yazar önerisi"ne şimdilik bir "im" koyayım. Biraz sonra geri döneceğim.

Volkan'ın Atatürk'e karşıaktarımıyla ilgili hem kitabında, hem de sonrasında yazdığı veya söylediği şeylerdeki verilere kısaca bakalım:

Volkan "Psikanalitik Biyografi Yazmak. Eldeki Veriyi Yorumlamanın Metodolojisi" adlı henüz basılmamış bölümde,

Ölümsüz Atatürk üzerine çalışırken gördüğü bir rüyadan söz eder. Rüyada o sıralarda analiz ettiği bir kişiyle Atatürk'ü aynı insan olarak görmektedir. O yoğunlaşmış (condensed) figüre "Son Rönesans Adamı" (The Last Renaissance Man) adını verir. Benzerlik olarak, analizanın da Atatürk'ün de görkemli kendilikleri (grandiose self), yetenek ve yakışıklı fiziklerinden söz eder. Ardından şunu ekler:

> *"Atatürk'ün şu sözlerini hastam da söylemiş olabilirdi:* "Neden bunca yıllık eğitimden, medeniyeti incelememden ve sosyal olgunlaşmamdan sonra sıradan insanların seviyesine inmem gereksin? Bunun yerine, ben onları kendi seviyeme yükselteceğim. Onlara benzememi beklemeyin; onların bana benzemeleri gerekiyor"

Volkan doğmadan önce; Kıbrıs'ta bir öğretmen olan babası; Atatürk'ü kendine örnek alma konusunda onu taklit etmeye varan dramatik bir tavır geliştirmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, devrimlerle oturtulmaya çalışılan modern yaşamın bir simgesi olarak ve Türk erkeklerine en uygun başlık olduğunu düşündüğü şapkayı tanıtmak için Atatürk, o zamanın muhafazakâr bir bölgesine (İnebolu ve Kastamonu) gitmişti. Geleneksel yaşamın simgesi olan fesin yerini alması düşünülen şapka çok uzun zamandan beri kafirlerin bir simgesi olarak görüldüğü için, oldukça cesur bir girişimdi. Bu gezi sırasında Atatürk kendisini karşılayan kalabalığın karşısına bir panama şapka giyerek çıkmış, eliyle şapkayı işaret ederek şöyle söylemişti: "Efendiler; bunun adı şapkadır!"

Bu olayı işiten Volkan'ın babası soluğu köydeki geleneksel bir kahvehanede almış, yüksek bir yere çıkarak eliyle tuttuğu bir şapka ile Atatürk'ün mesajını yinelemişti. Orada bulunanların kendisini Atatürk'e gösterilmiş olana benzer bir tepkiyle karşılayacaklarını umuyordu; ne var ki, çok geçmeden üzerine yöneltilmiş bir tabancanın namlusuyla yüz yüze geldi. Kendisinden hemen oradan inmesi ve şapka konusunda çenesini kapaması istendi, aksi takdirde başına geleceklere katlanmak zorunda kalacaktı. Bu öykünün aile içinde sürekli anlatılıyor oluşu, küçük

Volkan'ı çok etkiledi. Atatürk'ün başarı ile sonuçlanan girişiminin aksine Volkan'ın babasının, girişimi başarısızlığa uğramıştı. Vamık Volkan'ın, babasının yaşamış olduğu şeydeki insani boyutun ayırdına varması, olayın üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra mümkün oldu. Küçük Volkan'ın zihninde, kendi babası da dâhil olmak üzere, hiç kimse Atatürk'le karşılaştırılamazdı. Bu nedenle, Atatürk'ü bir "insan" olarak tanımak ve onun yaşam öyküsünü inceleyecek bir kitap yazmak önce kendi-kendini ve babasının imgesini araştırmak anlamına geliyordu.

Volkan ayrıca şunları anlatır (Volkan, *Kişisel İletişim*): "Norman Itzkowitz'le Atatürk kitabını yazmamız yedi yıl sürmüştü. Atatürk'ü anlamak babamı anlamak gibiydi. Her bölümü önce ben yazıp Norman'a gönderiyor, o da yazdıklarıma eklemeler yapıyordu. Bir ara Norman'da yazı yazma bloğu (writing block) gelişti. Bir iki sene bir şey yazamaz oldu. Demek ki hem o hem de ben Atatürk'ü "baba" imgesi olarak algılamıştık ve buna göre (Oidipal) reaksiyonlar veriyorduk. Karşıaktarımlarımız üzerinde konuşmadan Atatürk'ü "ilmi" olarak incelememize imkân yoktu.

> "Ölümsüz Atatürk" Chicago Üniversitesi Yayınevi tarafından basıldıktan sonra o zaman Virginia Üniversitesinin Tıp Fakültesi Dekanı olan Dr. Norman Knorr benim onuruma 300 kişinin katıldığı bir yemek vermişti. Orada konuşmalar yapıldı. O akşam bir rüya gördüm. Rüyamda çeşitli ülkelerde çıkan ve birçok lisanda basılan gazetelerin manşetlerine bakıyordum. Bu manşetler değişik lisanlarda "Atatürk öldü" olarak yazılmışlardı. Rüyamda hüngür hüngür ağlamaya başladım."

Volkan divandaki analizle psikobiyografi arasında karşılaştırma yaparken divandaki analizde varolan aktarım ve aktarım nevrozunun ve de aktarımın analiz odasındaki canlandırmalarının (enactments) psikobiyografi çalışmasında olmadığını iletir. Bu iki eksikliği diğer bilgi kaynakları üzerinde titiz bir çalışmayla ve incelediği kişinin gelişimsel profilini tamamlayarak kapa-

lacaktır. Karşıaktarım analizini yukarıda özetlediğimiz gibi ele alırken, karşıaktarımın canlandırmalarına fazla değinmemiştir.

Psikobiyografinin psikanalitik gelişiminin ve zamanla bir çerçeve belirme ümidinin "karşıaktarım ve canlandırma" (countertransference-enactment) ekseninden geçtiği kanaatindeyim. Ölümsüz Atatürk'ün *yazılması; bu esere verilen tepkiler;* onun yarattığı etkilerin, gitgide genişleyen çemberler olarak bir *karşıaktarımsal* canlandırma olduğunu düşünüyorum. Bu çemberlerden doğru düşünmek analiz edilen ve eden-ler arasında varolan paralel süreçleri (parallel processes) anlamamıza yardımcı olabilir.

Biraz önce "im" koyduğum yere geri döneyim. Volkan'ın psikobiyografiyi iki veya daha fazla yazarla yazma önerisiydi bu. Grup psikolojisi ve bu psikolojide süreçlerin analizi sadece kitapla veya makaleyle sınırlı kalmayıp, psikobiyografinin iç içe geçen çemberlerdeki etkilerini anlamayı sağlayacak geniş bir grup çalışmasına dönüşebilir.

"Volkan-Ölümsüz Atatürk" buluşmasını inceleyecek bir çalışma (buna "A-1" diyelim) daha sonrasında, "Volkan-Ölümsüz Atatürk-A-1" buluşmasını inceleyecek A-2 tarafından ele alınabilir. Bu A-n'e kadar giden bir süreçtir. Zaten ilk uygulamalı psikanaliz örneği olarak adlandırabileceğimiz Freud'un oto-analizi veya Leonardo makalesi veya Irma'nın enjeksiyonu rüyası böylesine bir zincir çalışmalar sürecine tabi değil midirler?

Bu ardışık (subsequent) analizler dizisi sırasında ortaya çıkan olgunun sadece metinler ve kuramlar olması beklenemez. Ardışık analiz sürerken analistler arasındaki ilişkiler, eylemler, grup davranışları, vs. de paralel süreçler olarak canlandırmalara dönüşeceklerdir. Bunların anlaşılması ve açıklanması çok önemli veri kaynaklarıdırlar.

Bugün Vamık Volkan'ı algılarken Ölümsüz Atatürk'ten bağımsız ve ayrı düşünmek güçtür. Vamık Volkan ismi geçtiğinde ilk çağrışım çoğunlukla Ölümsüz Atatürk'tür. Bu sadece mesleki camia için değil, meslek dışındaki çevreler için de böyledir. Atatürk'ün, bir Türkiyeli'nin psişik dünyasındaki önemini göz önüne aldığımızda, onun analizini yapan birisinin böyle bir çağrışımsal durumda olması doğaldır ve kaçınılmazdır. İkisinin

de bugünkü Türkiye sınırlarının dışında doğmuş ve yetişmiş olmaları; bu bölgelerdeki Türk-Rum ilişkileri ve sorunlar; ikisinin de tabu konusunda yıkıcı ve yeni kurumları kurucu özellikleri; Batı'dan yeni düşünceleri getirmeleri, vb. gibi özelliklere sahip olmaları konumuzla ilgili ilginç noktalardır. Atatürk'ün psişik dünyamızdaki temsili yarılmış özelliktedir: İdealizasyon ve devalüasyon. Atatürk'ün analizi gibi bir tabuya el atan Volkan da aynı yarılmaya uğramış görünmektedir.

Yurtdışındaki psikanalitik camiada yankılar bulan ve üzerine çok şey yazılıp çizilen "Ölümsüz Atatürk" hakkında yerli mesleki camiada genelde sessiz kalınmıştır. Tabu, üzerine konuşulmayan ya da kısık sesle konuşulan ya da karanlıkta konuşulandır. Sessizliği ardıl karşıaktarım ve canlandırma analizleri ile aşmadıkça, içine girilen paralel süreçleri anlamak ve açıklamak mümkün olmayacaktır. Bu paralel süreçleri anlamak ve açıklamak, zincirin başındaki ilk halkayı yani Atatürk'ü anlamak ve açıklamak için elzemdir. Bu çözümleme, psikobiyografisi yazılanla, yazan ve onlar üstüne çalışanların ardışık şekilde buluşmalarının grup analizini de içerecektir.

Bugün bireysel ve grup düzeyinde yaşadıklarımızın anlaşılması için konuşulmayanların konuşulması adına, Ölümsüz Atatürk işlevsel bir başlangıç yapmıştır. Bu anlamıyla, Ölümsüz Atatürk gerekli ama tek başına yetersiz bir ilk halkadır. Tek başına kalırsa, o da zamanla tabulaşacaktır. O halkaya yeni halkalar eklendikçe, hepimiz için çok önemli bir yaşam alanının ortaya çıkması mümkün olacaktır. Bu yaşam alanı belki de Türkiye Psikanalizi'nin yaşam alanıdır.

Divandaki analizin kuruluş sürecinde Sigmund Freud için başlangıçta en büyük engel olarak görülen aktarım sonrasında nasıl en önemli araç ve müttefik haline geldiyse, çerçevesi sorunlu ve belirsiz olan uygulamalı psikanaliz için karşıaktarımın ve ardışık karşıaktarım analizlerinin de önemli bir araç haline gelebileceğini düşünüyorum.

Bu önerilen ardışık analizler zinciri çerçevesi, divandaki analizle karşılaştırıldığında, sadece psikanalitik konum açısından değil, zamansal ve mekansal olarak da ucu açık bir özelliktedir. Ancak ardışık karşıaktarım analiz zincirinin içinde bazı

halkalar yoğunlaşmış ve zamansal-mekânsal çerçevesi daha belirli olarak varolabilir. Belli bir uygulamalı psikanaliz örneğini odak tema olarak ele alan psikanaliz sempozyumları, atölyeler, grup çalışmaları, ardışık karşıaktarım analizleri ile paralel süreçler üzerine çalışabilir.

Sözlerimi bitirirken, Joseph Lichtenberg'ün (1978) adını çok manidar bulduğum, bir makalesini anmak istiyorum. Bu bir ardıl karşıaktarım analizidir: "Freud'un Leonardo'su: Dâhinin *Biyografisi* ve *Otobiyografisi*".

Teşekkür ediyor ve sözü İskender'e bırakıyorum.

İskender Savaşır: Şimdi, psikanalizin şöyle bir tuhaflığı var, Freud'un da şöyle bir tuhaflığı var. Freud, bildiğiniz gibi, 1856'da doğdu, ama psikanaliz adını verdiğimiz düşünce sistematiğini, akıl yürütme tarzını genel kabule göre geliştirmeye, 1896'da, yani 40 yaşındayken geliştirmeye başladı. Bu, Freud'un kişisel biyografisini göz önünde bulundurduğunuzda, oldukça tuhaf, biraz geç bir doğum. Ve 1890'lar önemli bir dönem, Batıda modernitenin ilk büyük buhranının yaşandığı dönem. Freud gençliğini, Batı pozitivizminin kendine en güvendiği dönemde yaşıyor. Yani, Henry Molsen 'in, Brucker 'in her şeyin eninde sonunda hareket etmekte olan atom parçacıklarının yer değiştirmeleri ve aralarındaki çekim ilişkilerine indirgenebileceği, ruhun en hassas hareketlerinin bile son kertede pozitivist bir açıklamasının verilebileceği inancıyla mesleğinde ilerlemiş ilerlediği kadar. Ki önemli, yani, o günkü araştırma programı çerçevesinde önemli, kıymetli addedilen araştırmaları var. 1890'larda ise bu paradigmanın oldukça ciddi bir darbe yediğini düşünüyoruz. Çok yaygın, bütün kültürlere sirayet edecek bir biçimde ve bir anlamda bazı yönleriyle bizim yüzyılımızla da ortak yanları bulunan bir kültürel kriz yaşanıyor, yüzyıl sonu buhranı diye anılan bir buhran. İşte Ortaçağa geri dönüş özlemi uyanıyor, teosofi gibi birtakım aklı aşan, akılcılıktan daha ileri bir bilim seviyesini temsil etme iddiasında bulunan anlayışlar türüyor, her türden sembolizme büyük bir inanç duyuluyor, Eski Yunan'ın akılcılığının hakimiyetine karşı Mısır'ın gizli bilgilerine, batinî geleneğine duyulan ilgi artıyor, astrolojiyle ilgileniliyor, mistisizmle ilgileniliyor – 1800'lerden bahsetmiyorum 1880'lerin sonundan

bahsediyorum. Ama paralellik oldukça aşikâr ve psikanaliz bir hareket olarak örgütlendiğinde bu hareketin ilk mensupları bildiğiniz gibi hekimlerden oluşmuyor; pozitivist çerçeveden baktığımızda cürufat diye anabileceğimiz bazı disiplinlerden gelme antropologlar, pediyatristler, edebiyat eleştirmenleri, yazarlar, kısacası kızınızı vermeyeceğiniz insanlardan oluşan bir birlik halinde oluyor. Bu grubun en parlaklarından birinin hem geçmişinde hem geleceğinde ciddi bir psikoz tarihi var; bu kişi Carl Gustav Jung. Gençliğinde ruh çağırma seanslarına katılıyor, bu arada oldukça yaygın bir inanış ruh çağırma modaları; psikanalizin kendileri için ilk cazibe merkezi oluşturduğu insanlar aslında böyle çevrelerden gelme insanlar – tamam son derece aydın kişiler bunlar ama yine de biraz şaibeliler. Şimdi, bilimin epistemolojik yapısına baktığımızda da konuyla ilgilenmiş bütün filozofların dikkatini çekmiş psikanalizin melez bir niteliğinin olduğu. Çünkü 19. yüzyılın sonunda bilimler ailesi dediğimiz şey iki büyük küme halinde ele alınıyor. Bir yanda beşeri bilimler, toplumsal bilimler, insan bilimleri karşısında ise doğal bilimler var ve bu ikisinin araştırma yöntemleri, nesnelerine yaklaşırken kurdukları bağlantılar temelde farklı. Birincisi nesnesini açıklamaya, yani bir neden-sonuç zinciri içerisine yerleştirmeye çalışıyor ve son kertede bilimsel bir dille ifade ediyor. Diğer yandan, anlamaya dayalı disiplinlerde, yani insan bilimlerinde, anlamlar temel alınıyor ve eninde sonunda empati yalnızca bir erdem ve ahlâki bir meziyet olarak değil, yöntemsel bir zorunluluk olarak iş görüyor. Örneğin filolojiyle ilgilenmek istiyorsanız, empati yeteneğinizi de geliştirmelisiniz. Yani Othello üzerine bir yazı yazacaksınız, kıskançlığın ne demek olduğu hakkında epey iyi bir fikre sahip olmanız lazım, yoksa meslek değiştirin. Psikanalizin bu ikisinden hangisi olduğu sorusunaysa, ne biri ne de öbürü veya hem biri hem öbürü yanıtını verebiliriz. Psikanalize karşı çıkan, psikanalizi küçümseyen yazarlar, ki bunların en önemlilerinden biri Heinz K., bir diğeri de bilim felsefecisi Karl Popper, bu belirsizliği psikanalizin temelsizliğine bir delil olarak kullanıyorlar. Popüler basında da sık sık karşımıza çıkar bu tür suçlamalar, örneğin Oedipus kompleksinin yanlış olduğu gösterildi. Ayrıca psikanalizin ampirik olarak doğrulanamamış

olduğu iddiasından bahsetmek istiyorum. Tuvalet terbiyesinin nasıl yaşanmış olduğunun parayla ilişkilerimiz üzerinde ciddi bir etkisi olacağını düşünürüz. Terapi ortamında paradan bahsedilirken, genelde olmasa da, sıkıştığımız bazı noktalarda, görüşme iyi gitmiyorsa, tıkandığını hissediyorsak eninde sonunda tuvalet terbiyesiyle ilgili bir soru da sorarız – konuyla hiç ilişkisi yokmuş gibi görünse de. Ama bu demek değildir ki, şöyle bir ampirik araştırma tasarladık, tuvalet terbiyesi hakkında bir ölçek geliştirdik, oturduk son derece bilimsel bir araştırma yaptık, ayrıca cimrilik, bonkörlük, eli açıklıkla ilgili bir başka ölçek geliştirdik, yeterli büyüklükte bir örneklemde uyguladık ve iddia yanlışlandı. Bu ikisi arasında hiçbir ilişki bulamadık. Benim gibi psikanalitik *düşünce içinden düşünmeye* çalışan biri, ne zannediyorsunuz diyecektir, çünkü bizim için para, sahip olduğumuzu düşündüğümüz bir armağan, verilebilecek ve alınabilecek bir armağandır; buradan hareketle bizim dünyaya verdiğimiz ilk armağan, kendi kontrol edebildiğimiz ilk şey kendi dışkımız olduğu içindir ki, para gibi son derece soyut bir nesnenin bile son kertede gövdesel eğretilemelerle, gövdesel metaforlarla kavrandığını göstermek için başvurduğumuz bir metafordur dışkı ve analizdeki kişi bunu bizim gibi gördüğü, bu yorumu kabul ettiği zaman kurduğumuz bağlantının doğruluğunu ya da yanlışlığını anlayabiliriz.

Biz söylemin (burada Yavuz'un deminden beri bahsini ettiği aktarım ilişkisinin önemine geliyoruz) dışında duran bir nesne hakkında konuşmuyoruz. Bizim bütün yorumlarımız aktarım içerisindeki kişi hakkındadır. Ve yaptığımız yoruma bağlı olarak o değişecek ya da değişmeyecektir. Değişip değişmemesi de bizim yorumumuzun doğruluğu veya yanlışlığı üzerine başvuracağımız kıstaslardan biri olacaktır. Doğruluğun, paylaşılmanın biçimi, duygusal tonu ve şekline göre sınandığı bir ortamdan bahsediyoruz. Dolayısıyla demin tarif ettiğim türden ampirik araştırmaların ilkece nüfuz edemeyeceği bir anlamlar dünyasından bahsediyoruz. Ama bu ortam saf anlamdan mı ibaret? Bunu eninde sonunda gövdeye döndürmek istediğimiz sürece, hayır. Çünkü insan davranışının açıklanabilir bir yönünün olduğunu da söylüyoruz. Bir anlamda analitik düşünce di-

yeceğim, kendini aslında insan varoluşunun en genel parametreleri üzerine kurar, dünya karşısındaki durumunu. Hepimiz bu dünyaya bir madde parçası olarak geliyoruz, anlamını bilmediğimiz bir madde parçası, anlamlandırmak durumunda olduğumuz bir madde parçası olarak; bu madde parçası öncelikle gövdemiz tabii. Ve kendi gövdemiz elbette birtakım nedensel ilişkilere tabi ama bu aşikâr değil, Yavuz'un kullandığı terimle. Dolayısıyla anlaşılmaya direnen bir maddeyi, kendi gövdemizi anlamaya çalışarak, diyalog kurulması belki de imkansız olan bir nesneyle diyalog kurmaya çalışarak kendi kendimizi var ediyoruz. Bu da mevcut epistemolojik çerçevelerde emsali bulunmayan bir bilgi türüne götürüyor bizi, odadaki bilgi. Yavuz'un çok güzel ifade ettiği gibi o üçgenin yaşandığı, zuhur ettiği, aydınlığa kavuşmaya çalıştığı ve odanın dışına ilkece taşınamayacak olan bir bilgi türü. Ancak hakkındaki rivayet taşınabilir dışarıya. Bizim bütün vaka kayıtlarımız aslında tam olarak aktarılamayacak bir durumu yaygın dile aktarma girişimidir. Psikanalitik durumun belli başlı bazı riskleri vardır. Yani bir yanı indirgemeciliğe gitmekse, demin söylediğim gibi, ampirik türden sınanabilecek bir şey zannetmek riski ise diğer yanı da aslında üstadın kendisinin bile zaman zaman bağışık olmadığı bir risktir, telepatiyle falan ilgilenmeye başlamaktır. Çünkü, bir anne–çocuk ilişkisini çağrıştıran, sanki aynı gövdenin içinde iki bilinç varmış gibi bir eşyaşam ilişkisini andıran öyle durumlar olur ki –eminim arkadaşlarımın çoğu da yaşamıştır bunu, Freud'un da hayatının son döneminde telepatiyle ilgilendiğini biliyoruz– bazen karşımdakinin dört cümle sonrasında ne söyleyeceğini önceden biliyor oluyorum. Ve böyle hissettiğim zamanlarda yanıldığım çok nadir oluyor. Hissettiysem o dört cümle geliyor. Demek ki her tür maddi dolayımı hatta sözleri bile aşan bir anlayış düzeyine varıyoruz. Ama işte psikanaliz tam da bu riskli bölgenin adı; bu bakımdan son derece yapay, yani bir deney ortamı kadar yapay bir ortamda üretilmiş bir bilgi tarzı üstüne inşa edilmiş bir düşünce sistematiği. Bir anlamda, insanlık yönümüzün en genel parametrelerine indirgiyor halimizi ve oraya girip karşınızda size genelde seyrek cevap veren biriyle diyalog halinde buluyorsunuz kendinizi. Bu

tuhaf bir diyalog ve buradan kendiniz hakkında başka olağan ilişkilerinizde çıkaramayacağınız bir bilgi çıkarmayı umuyorsunuz. Aktarım dediğimiz şeyin büyüsü burada. Şimdi bunun üzerinde daha fazla durmak isterdim ama Yavuz'a bulaşmadan edemeyeceğim. Şimdi biliyorsunuz psikanalizin oldukça iri iddialarından biri, ki çoğumuzun katıldığı bir iddia bu sanırım, oto-psikanalizin, insanın kendi kendini analiz etmesinin belli sınırları olduğu, mutlak anlamda insanın kendi kendini analiz etmesinin imkansız olduğudur. Çünkü o diyalog durumuna, yani aktarım yapabileceğimiz bir ötekinin varlığına mutlaka ihtiyaç duyarız. Çünkü bilinç dediğimiz şey daima bir ilişki çerçevesi içerisinde oluşagelmiştir. Bilincin varlığını tanımak için tanımlayıcı bir gölge olarak ilişkiye ihtiyacımız var. Tabii bu ister istemez karşımıza bir paradoks çıkarıyor; Freud'un kendisini ne yapacağız? Freud kendi analizini nerede gördü? Çünkü bütün disiplinimizin temelinde, yani kendi kendine analiz yapılamaz diyen disiplinin temelinde bir adamın kendi kendine yaptığı analiz yatıyor. Tamam, Wilhelm Fliess ile ilişkisinde bir aktarım olduğunu ve bu aktarımı kendisinin çözümlediğini düşünebiliriz, ki bunun hakkında çok ipucu var elimizde. Fakat diğer yandan şunu da söyleyebiliriz; tam da Freud'un aktarım konusunda söylediklerinin zayıf kalan bazı yönleri kendisinin analizden geçmemiş olmasının ifadesidir. Ki bu son yıllarda, özellikle terapi tekniği üzerinde yapılan tartışmalarda çok sık ele alınan bir konu. Freud'un psikanaliz tekniği üzerine yazdığı yazılar da herhalde yazdığı en kötü yazılardır. Çünkü kendi pratiğini de yansıtmaktan çok uzaktır; popüler kültüre de mal olmuş tamamen donuk, soğuk, hiç konuşmayan bir analist tablosu çizer. Ve aynı çerçevede, Yavuz'un sözünü ettiği bir karşı-aktarımı mutlaka kurtulunması gereken bir zaaf, bir illet olarak değerlendirir. Karşı aktarımı da dar ya da geniş anlamda tanımlayabiliriz. Geniş anlamda, terapistin danışanına yönelik duygularının, eğilimlerinin, sıkılmalarının, heyecanlarının tamamıdır karşı aktarım. Dar anlamdaysa, kendi geçmişinden getirip çözümleyemediği bazı basınçların danışanı tarafından kışkırtılması, kendi komplekslerini gündelik dildeki anlamıyla terapi ortamına yansıtmaya başlaması.

İzleyici: Bu karşıaktarımın Almanca ya da İngilizce karşılığı nedir?

İskender Savaşır: 'Countertransference'. Şimdi, psikanalitik bilgi hakkında söylediklerimiz doğruysa ve insanın kendisi hakkında bilgiyi onun ilişkisel varlığından bağımsız olarak düşünemiyorsak bu aktarım-karşıaktarım meselesini nasıl ele alacağız? Ben, Yavuz'un tarihsel psikanaliz ya da uygulamalı psikanaliz denilen alanla ilgili endişelerine cevap vermek için şunu söylemek istiyorum. Biz, başkalarında bıraktığımız etkiden ibaret değiliz, çünkü daima bir bagajla yaşıyoruz, daima hep bir fazlayla ya da eksikle geliyoruz ilişkilere. Ama başkalarında bıraktığımız etki de hiçbir zaman bizim kim olduğumuzdan tamamen bağımsız değil. Yani bunu uçlara götürebilirsiniz. Kontrollü bir karşı aktarım, –burada epey çetrefilli bir alana giriyorum, farkındayım– yani selim bir karşıaktarım aslında bizim danışanı dinlerken ne hissettiğimiz, dalgınlaşmamız, uykumuzun gelmesi, heyecanlanmamız, vs danışanın bize ne anlatmakta olduğuyla, hangi mesajı iletmekte olduğuyla ilgili çok önemli bir veri kaynağıdır Freud'un zannettiğinin aksine. Karşıaktarım her zaman bir hata kaynağı değildir, çünkü karşımızdaki kendisini zaten böyle duyguları yaratarak var etmektedir. Bilgi ikimizin ortasında, Yavuz'un sevdiğini bildiğim bir terimle söyleyeyim, 'inter-sübjektif' alanda yatıyordur. Karşımdaki öznede ya da bende değildir bilgi. Bu ikimizin arasında olan alanda oluşmuştur. Ve ben belirli bir duruma mıhlanıp kalmamışsam, her yerde aynı tekrar için bir fırsat aramıyorsam ve hastadan çıkarımı parayla sınırlandırabilmişsem, (analizin ille de para karşılığı yapılmasının gerekliliklerinden biri de budur) o zaman benim o seans sırasında neler hissediyor, neler duyuyor olacağımı tamamen karşımdakinin hizmetine verebilirim. Dolayısıyla, iyi bir terapistten veya iyi bir analistten beklenen, görüşme sırasında karşısındakini yorumlamak olduğu kadar kendi kendisini de yorumlamaktır. Yani ben şu anda neden esnedim, neden gözlerim kapanır gibi oldu? Bu bütün terapistlerin başına gelir, gelmiyor diyen varsa yalan söylüyordur. Neden dikkatim dağılıyor, toparlayamıyorum? Bunu zaaf olarak değerlendirip kaçmaktansa bu soruyu sorup üzerine gitmek gerekir.

Şimdi tarihsel psikanalizin alanına girelim. Hepimizin Atatürk'e yönelik bir karşıaktarımı var. Şimdi ben bir an için Türkiye'nin nasıl bir ülke olması gerektiği hakkındaki düşüncelerimi ve emellerimi unutur veya en azından paranteze alırsam ve bu uğurda Mustafa Kemal'in ismini nasıl kullanabileceğimi, örneğin başörtüsünü açmakta kendisinden nasıl yararlanabileceğimi düşünmeyip, bu enstrümantal yaklaşımın dışına çıkabilirsem, Atatürk'ün bende yarattığı bütün çelişik duyguları, nesnemin hangi özelliklerinden kaynaklandığını anlamak için kullanmaya başlarsam, o zaman gerçekten de tarihsel bir nesne karşında analitik duruşa benzer bir duruş takınmış olurum. Ve tabii bunun için benim de analizden geçmiş olmam gerekir. Nasıl bireysel analiz yapabilmem için analizden geçmiş olmam gerekiyorsa toplumsal ya da tarihsel olanı yorumlarken de kendi kısmiliğimin, kendi dar görüşlülüğümün ya da tasarılarımın anlayışımın önüne geçmemesi için, kendi pratik varlığımı askıya alabilmem, paranteze alabilmem gerekir.

Elbette pratik hayatta böyle davranırsam, gidip oy bile veremem. Yani seçime katılan bütün partilerin psikanalizini yaparken, hepsiyle ilgili çıkarlarımı askıya alıp onların bende uyandırdığı duyguları, düşünceleri, çağrışımları nesneye geri götürecek şekilde düşünmem gerekir, ki bu Yavuz'un da pratiğinde yaptığını bildiğim bir şey. Kimi zaman danışanımızın çağrışımları tıkanır. Rüyasını anlatır ve karşılıklı donup kalırız. Bu noktada bence iyi bir terapist danışan yerine çağrışım kurmaya başlar – Yavuz yapıyor bunu, biliyorum. Terapist, şu olabilir mi, bu olabilir mi, benim aklıma şu geldi, diyerek danışanı yoklar. Bu, kimi zaman işe yarar, kimi zaman barajın önünü kaldırabilirsiniz. Bu anlamda da bütün bu kullandığım, saydığım şeyler en azından Yavuz'un tarihsel-kültürel psikanaliz yapılamaz savını destekliyor. Yapılamaz, çünkü bir unsuru eksiktir ama diğer yandan zarar verme endişesi de tamamen ortadan kalkmıştır, ki bireysel terapi ortamında da analizi sınırlandıran ciddi faktörlerden biri, zarar verme korkusudur. İkincisi, karşı aktarımın analizi çok güçlü bir araç olabilir.

Yavuz Erten: İskender'in son söylediklerine katılıyorum. Ancak şöyle bir şey söylüyorum; tarihsel analizin tam adını ko-

yalım. Topluluk zihniyetinin, sanatın, dinin analizine, odanın dışına ihraç olması sebebiyle, "uygulamalı analiz" diyelim. Uygulamalı analizin sorunu, ki bence 20. yüzyılın düşünce tarihinin meselelerinden bir tanesidir, biraz önce ortaya koyduğum şekliyle o üçgenin kırılmış olmasıdır. Orada aktarımsal bir bilgi akışı yok, analiz edilen aktarım kuramıyor analiste, demiştim. Ama karşıaktarım bir üçüncü bilgi köşesi olarak geliyor, diyor İskender. Tamam ben bunda hemfikirim, ancak diyorum ki, o zaman Freud'un tanımladığı ve "olmazsa olmaz" olarak ortaya koyduğu psikanalizden başka bir şey bu. Belki de geleceğin psikanalizi için çok verimli olabilecek bir kriz bu.

İskender Savaşır: Ama tam da bireysel analizde karşıaktarımın analizini öğrenmek çok önemli bir sıçrama noktası değil miydi?

Yavuz Erten: Tamam, ama orada, yani Melanie Klein'dan sonra şekillenen günümüzün bireysel, klinik psikanalizindeki bilgi edinme ve bu bilgiyle çözümlemeyi gerçekleştirme odağında, "aktarım artı karşıaktarım" var. Oysa, bir uygulamalı psikanaliz örneği olan Atatürk'ün analizinde (şu anda bize en yakın örnek bu olduğu için tekrar etmiş oluyorum) sırf karşıaktarımdan gelen bilgi var. Aslında bu noktada ben Bülent'in de bir şeyler söyleyebileceğini düşünüyorum. Uygulamalı analiz üzerine düşünürsek, aktarımla karşıaktarımın buluştuğu yer, belki Lacancı bir formülasyonu bekliyor. Belki dil, yani dilin levhası bu tür bir ayrımın ortadan kalktığı bir yer. Örneğin, 19. yüzyıl Türk romanını ele alan psikanalitik bir incelemede, aktarım ve karşıaktarım ayrımının ortadan kalktığı, öznenin ve nesnenin buluştuğu yer, belki bir dil analizi olabilir. Birtakım kuramsal çözümler gerekiyor. Bireysel analizin sınırları içinde kaldığımızda, yani bir tedavi ve çözümleme aracı olan analizin teorisinde, "aktarım artı karşıaktarım analizi"nde kaldığımızda sorun olmayan bir şey burada sorun oluyor. Bu problemin çözümü için yeni bir kuramsal katkı gerekiyor.

İskender Savaşır: Bir şey eklemek istiyorum. Vamık Volkan'ın ve bence diğer bir uygulamalı psikanalist olan Erikson'ın kitaplarında eksik olan, bence onları çok zaaflı kılan şey, karşıaktarımın hiç çözümlenmemesi. Neden yazıyor Vamık Bey o kitabı?

Yavuz Erten: Girişte kısa bir hikâye var, orada açıklıyor.

İskender Savaşır: Bir kahraman masalı şeklinde kitap, yani kendi idealizasyonunu hiçbir noktada masaya yatırmıyor, ortama getirmiyor. Aslında Bülent'ten söz ettik, iyi bir ters örnek de, Bülent'in Alafranga Züppe üzerine metnidir. Bülent'in yazan kişi olarak varlığı da sorgu konusu edilir bütün metinde. Yani, bir züppenin yazdığını unutmanıza izin vermez. Yanlış söylemedim, değil mi? Burada Ferenzci'ye yaklaştım farkındaysan, karşılıklı analiz.

İzleyici: Bir şeyi anladığımdan emin olmak için sormak istiyorum. Şimdi Yavuz Erten köklü bir uygulamalı psikanalizin tam mümkün olmadığını çünkü aktarımdan gelen bilginin eksik olduğunu söyledi. Yavuz Erten ve siz de buna karşılık, karşıaktarım kullanılabilir diyorsunuz. *Ölümsüz Atatürk*'ü okumadım ama *Türk Yunan Çatışması*'nı okudum ve onda da Fatih Sultan Mehmet'le ilgili bir Oidipal tema olduğunu hatırlıyorum. Fatih Sultan Mehmet önce babası tarafından tahta çıkarılır, sonra bir savaş dolayısıyla tahttan iner. Tekrar tahta geçtiğinde müthiş bir kızgınlık vardır içinde ve babasının yapamadığını yapıp İstanbul'u işgal eder ve böylece, bir şeylerin başarılmasıyla Oidipal tema oluşur. Şimdi, bildiğim kadarıyla bunun doğru olup olmaması, geçerli olup olmaması o kadar önemli değil. Önemli olan, buradaki Oidipal temanın bir şekilde Türk toplumuna aktarılmış olması. Türk-Yunan ilişkilerini düşünürken gayet radikal bir yaklaşımımız vardır; Yunanlılar İstanbul'un düşmesini hazmedemezken, bu şekilde bakarlarken, biz de gayet radikal bir şekilde, nasıl yendik Yunanlıları, deriz. Yani, böyle bir aktarım var. Acaba bu şöyle uygulanabilir mi? Zihinlerimizde, hepimizin Atatürk tarafından kurtarıldığının yerleşmiş olması örneğin, bir karşıaktarım mıdır? Karşıaktarımdan bahsettiğiniz bu mu, yoksa benim bahsettiğim de apayrı bir aktarım mı?

İskender Savaşır: Elbette sizinki de aktarım ama bunun hiçbir meşru yanı yok.

Bülent Somay: Ben bu kadar ilginç bir konu açılacağını bilsem, kendime bir sandalye bulup buraya otururdum. Maalesef kaçırdım o fırsatı ama masayı iki dakikalığına işgal edeyim.

Bence açılan tartışma çok önemli bir tartışma, çünkü iki bakış açısı var; bir tanesine göre psikanaliz sadece bireysel ruhun analizidir ve başka bir şey değildir. Diğerindeyse psikanaliz bir metodolojidir, bu metodolojiyle kişi de çözülür, toplum da, tarih de; antropolojiye de bulaşırsın, sosyolojiye de, hatta gerekirse nükleer fizik alanına da girersin. Şimdi, bunlar çok uzlaşmaz tutumlar ve bir uzlaştırma gayreti var. Oysa biz burada sadece taraf tutuyoruz. Örneğin ben bugüne kadar hep ikinci yaklaşıma yakın durdum ama bu tartışmaya dahil olmadım. Şimdi bu tartışmanın açılması çok iyi oldu, çünkü Yavuz'un söylediği bence çok önemli. Yani, psikanaliz eğer gündelik deneyim, bireyin tarihsel deneyimi ve bir de analizin yapıldığı mekandaki aktarım deneyimi olmak üzere üç ayrı deneyimin bir arada analiziyse, bireysel analiz dışındaki herhangi bir analiz çabası mutlaka bu sacayağın bir ayağını eksik tutuyor demek olacak. Şimdi buna ben iki şey ekleyebilirim; birincisi, toplumu analiz etmeye çalışan kişi, toplumu tedavi etmeye de çalışmıyordur. Tedavi gayretim olmadığı için aktarıma ihtiyacım olmayabilir. Yani toplumu nasıl kurtaracağım ben? Dolayısıyla aktarım-karşıaktarım ayağının eksikliğini ortada bir şifa süreci olmamasıyla karşılanıyor. Yani ben toplumu kurtarmaya çalışmıyorum, Vamık Volkan da Atatürk'ü tedavi etmeye çalışmıyor. O halde, Vamık Volkan neyle uğraşıyor aslında? Bizdeki Atatürk imgesiyle uğraşıyor. Dolayısıyla burada şifa bulacak birileri varsa, o olsa olsa biz olabiliriz. Dolayısıyla bizim Vamık Volkan'ın kitabını okurken hissettiklerimiz, verdiğimiz tepki, bu konuda kendi aramızda konuşmamız ya da Vamık Volkan'a mesaj yazıp fikrimizi belirtmemiz, kısacası tepki vermemiz bir aktarım-karşıaktarım süreci. Burada sorun şu; biz Dostoyevski'nin bir kitabını psikanaliz yöntemiyle okurken, Atatürk gibi tarihsel bir kişilikle uğraşırken ya da doğrudan doğruya faşizmle, milliyetçilikle uğraşırken, bütün bunları yaparken aslında ne yapmaya çalışıyoruz? Ne milliyetçiliği tedavi etmeye çalışıyoruz, ne Atatürk'ü ne de Dosteveski'yi. Biz aslında kendimizi tedavi etmeye çalışıyoruz. Yani psikanalitik okuma, toplumsal, kültürel olguların psikanalitik okumaları tamamen kendimizi tedaviye yöneliktir.

İskender Savaşır: O zaman üçgen tamamlanmış olur, karşıaktarım analizi söz konusu olur.

Bülent Somay: Evet, üçgen tamamlanmış olur. Ama sakın, toplumu tedavi ediyoruz, tarihi tedavi ediyoruz, kültürü tedavi ediyoruz zannetmeyelim. Burada son bir laf edeyim.

İskender Savaşır: Onlar bizim tedavi oluşumuza bakıp belki biraz ıslah olurlar.

Bülent Somay: Aynen öyle. Tam kastettiğim buydu. Burada Lacan'ın terapisti tanımlarken kullandığı "bildiği varsayılan özne" kavramı bence çok önemli. Yani Lacan'ın terapi anlayışında terapist bildiği varsayılan öznedir ama hiçbir şey bilmez. Ve üstelik terapist, doğru dürüst bir terapist ise hiçbir şey bilmediğini de bilir.

İzleyici: Bu Lacan'a göre mi böyle, yoksa sizin görüşünüz mü?

Bülent Somay: Lacan'a göre böyle, ancak ben de bağnaz bir Lacancı olduğum için kesinlikle bana göre de öyle. Lacan'a göre analizan terapiye başlarken analistinin her şeyi bildiğini varsaymalıdır. Aktarım ve karşıaktarım süreçleri boyunca ve terminasyona yani sonlanmaya varırken terapistin öyle her şeyi de bilmediğini anlar. Fakat terapist eğer kazara kendi analizanının bu yanılsamasını paylaşırsa o zaman orada terapi filan olmaz. Yani analizan analistinin her şeyi bildiğini sanacak, analist hiçbir şeyi bilmediğini bilecek. Buradan hareketle Slavoj Zizek, analistin bu işlevini yani "bildiği varsayılan özne" işlevini Bolşevik Parti'ye yükler. Yani bu parti, işçi sınıfı karşısında bildiği varsayılan öznedir. Ama o partinin kendisinin bilmediğini bilmesi gerekir, ancak o zaman anlamlı bir toplumsal harekete önderlik edebilir. Parti her şeyi bildiğini sanmaya başladığında, batmıştır. Şimdi, bu, toplum için bir tür travmatik terapiyse, bir devrim niteliğindedir. Bu anlamda, bu tür bir öncülük işlevine soyunan bir parti de bir terapist pozisyonunda görülebilir. Bütün mesele, o partinin de bilmediğini bilmesidir. Öte yandan, bizim onun bildiğini varsaymamız lazım. Biz o partinin içindeysek bilmediğimizi bileceğiz, dışındaysak bildiğini varsayacağız. Ancak o zaman bu ilişki kurulabilir, ancak o zaman kendimizi tedavi ederek bir anlamda toplumu da tedavi ederiz; yani devrim bir

tür travma terapisidir. Devrim derken de, sokağa çıktık, kışlık sarayı aldık, iki üç yer yaktık vb şeyleri kastetmiyorum; devrimi radikal bir toplumsal dönüşüm anlamında kullanıyorum. Radikal bir toplumsal dönüşüm ancak böyle gerçekleşir.

İskender Savaşır: Ben sizin spesifik sorunuzla ilgili bir şey söyleyeyim. Bir, Atatürk ile Fatih arasında kurduğunuz paralellik bence tutmaz, isterseniz ayrıntılarına gireriz sonra ama ben metotla ilgili bir şey söyleyeceğim. Şimdi, "Biz mi hepimiz Atatürk tarafından kurtarıldığımızı zannediyoruz," dediniz. Kim söylüyor size bunu?

İzleyici: Öyle bir his var içimizde.

İskender Savaşır: Evet, kim söylüyor bize bunu?

İzleyici: Biz bunu toplumdan...

İskender Savaşır: Biraz spesifik gidelim, Atatürk herhangi bir noktada ben sizi kurtardım diyor mu? Yazılı beyanlarında var mı böyle bir söz?

İzleyici: Hayır.

İskender Savaşır: Demek ki en azından karşıaktarım analizinden kastım bu. Bu işe kalkıştığımız durumda hangi noktadayız? Kimden bahsediyoruz? Bize sürekli bizi kurtardığını söyleyen bir adam üzerine düşünmek isteyerek başlıyoruz konuşmaya. Dolayısıyla, böyle bir analitik çabaya girişeceksek önce bu durumu analiz etmemiz lazım. Vamık Bey'in kitabında bence eksik olan yan bu – ki bu durumda politik bir yan oluyor bu ve bu eksiklik politik bir tercih olan bir eksiklik ifadesi gibi görünmeye başlıyor bana. Yani, kendisi yerine konuşulan bir adamdan bahsediyoruz, bunun bizim hangi ihtiyacımıza denk düştüğünü de düşünmemiz gerekiyor. Sahte babalar yerine gerçek babayı arayan Hamlet miyiz, Hamlet'i Hamlet mi yapıyoruz? Buradan yola çıkarak, Atatürk'ün bazı cümlelerini, bazı bastırılmış anekdotları düşünebiliriz. Bildiğim kadarıyla, Onuncu Yıl Nutku'nun son cümlesi basılı metinden çıkarılır. Bu son cümle, "Beni unutmayın"dır. Buna göre, kurtarılmayı bekleyen biri varsa, Atatürk'ün kendisidir; hatırlanmayı beklemektedir. Şimdi bunu düşünmeye başlayabiliriz. Ama bunu ele almadan önce bizim bu analize nereden giriştiğimizi düşünmemiz lazım. Ancak o zaman, bunları çarpıtmama konusunda belli başlı bazı

avantajlara sahip olabiliriz. Yani psikanalitik düşünce son kertede bir dinleme terbiyesidir. Katılır mısınız?

İzleyici: Terapiyi, derdini dinlemek, derdini anlatmak ya da diğerine nasihat vermek şeklinde bir şey gibi de görebiliriz. Yalnız burada derdini anlatacak kişi bir şeyi anlatmaya çalışıyor, bilmediği şeyi nasıl anlatacak? Yani, derdinin ne olduğunu bilse çözecek belki. Siz o bilmediğiniz şeyi sadece yorumlayacak mısınız, onun yaşadığı şeyleri gözardı mı edeceksiniz? Yani siz odanın içerisinde onu dinleyerek, başından geçen her şeyi bilmeden nasıl terapi yapacaksınız?

Yavuz Erten: Evet, insanı çözmek kolay bir şey değil, oldukça karmaşık bir dinamik var orada. Analiz süreci aslında çok uzun bir süreç. Analistle analizan arasındaki ilişki altı sene, yedi sene belki daha da uzun bir süre boyunca haftada üç, dört seansla devam eden bir süreç. Oldukça geniş bir araştırma ve gözleme alanı oluşuyor. Sizin de dediğiniz gibi, o insanı dışarıda görmüyorsunuz, bilmiyorsunuz, ancak aktarım çok temel bir bilgi aracı. Yani o kişi sadece bilinçli düzeyde kontrol edebildiği şekilde değil, bu kadar uzun süren ve bir zaman sonra defanslarının da düşmeye başladığı bir süreçte bilinçdışından da taşarak değişik şekillerde ilişki kurmaya başlıyor. Çok geniş bir bilgi alanı var analizde. Mesele doğru okuyabilmekte, doğru yorumlayabilmekte. Elbette, İskender'in yaptığı ek de çok önemli: Psikanaliz 20. yüzyılda, özellikle 1950'lerden sonra bir başka nitelik kazandı. Sadece aktarımı değil karşıaktarımı okumak da işin içine girdi. Yani analistin analiz ettiği kişiye ne aktardığını, iki öznenin buluşma alanında ortaya çıkan deneyimle okumak da çok önemli bir bilgi aracı.

İzleyici: Psikanaliz ile hipnoz arasında bir ilgi var mı, varsa nedir?

İskender Savaşır: Freud, başlangıçta, yani psikanalize geçmeden önce hipnoz kullanıyordu. Bir şekilde çok elverişli olmadığına inandığı için terk etti. Yüzeysel bazı benzerliklerden bahsedebiliriz; divana yatıyor olmak, analistin yüzünü görmemek falan. Fakat hipnozda, genel kanının aksine, hipnoz yapan kişiye büyük bir güç atfedilir, o da gücü kendinde vehmeder. Belki en önemli fark şudur: psikanalist bir iktidar oda-

ğı olarak varolmaz odada, oysa hipnozu yapan kişi bir iktidar odağı olarak vardır. Analistin kendisi aslında karşısındakinin egosunun, daha doğrusu egonun kendi çelişkilerinin hizmetindedir. Daha sonra hikâye değişiyor ama özellikle analizin ilk evrelerinde biz bölünmüş, kendi içinde çelişkili bir egonun çelişkilerini derinleştirmenin hizmetindeyiz, kullanılmak için varız orada.

Bülent Somay: Freud'un hipnoz yöntemini yani hipno-analiz yöntemini bırakmasıyla ilgili olarak bir şey daha söylenebilir. Şimdi bizim derdimiz acaba, Yavuz'un başta çok iyi anlattığı gibi, görünenle örtük olan arasındaki ilişkiyi kavrayıp örtük olanı keşfetmek mi?

İzleyici: Ben tedavi açısından sormuştum.

Bülent Somay: Hayır hayır, işte tam da onu söylemeye çalışıyorum. Yani mümkün olan en büyük hızla örtük olanı, saklı olanı keşfetmekse eğer amaç, hipnoz iyi bir yöntem. Ama analistin ya da terapistin değil de, analizanın ya da danışanın kendisinin keşfetmesiyse maksat, o zaman hipnoz çok kötü bir yöntem. Çünkü o, ağzından çıkanı kulağının duymadığı bir pozisyonda hipnoz altındayken. Dolayısıyla, biz onu uyuturuz, bir güzel konuştururuz, her şeyini söyletiriz, ama ona ne faydası olur? O uyanınca unutacak onları; bilgi benim elimde, ne yapacağım ben? "Hadi şimdi uyan bakayım; sen bana şunları anlattın, bunlarmış senin hayatındaki hakikatler" mi diyeceğiz? Psikanaliz tekniği bize tam da bunun olamayacağını gösterir. Yani biz ona bunu telkin edemeyiz. Onun, –ki bu belki de psikanalize en uygun laftır– ağzından çıkanı kulağının duyması lazım. Kendisi konuşurken, vay ben bunu diyorum yahu diye, duyması lazım onun. Hipnoz bunu engellediği için, psikanaliz için kötü bir tekniktir.

İskender Savaşır: Bir de, bastırma metaforu popüler kültürde çok vurgulanıyor. Sanki bir anı hatırlanacak ve her şey düzelecek. Ufak bir parçacık anlatayım; uzun süren bir analizin bir evresinde gerçekten saklı bir anı ortaya çıktı, benim yaşlarımda bir adam çok severek hatırladığı amcasının aslında basbayağı cinsel istismar sayılacak davranışlarını hatırladı. Problem hatırlaması değil, o anıyla ne yapacağınızdı. Çok iyi giden bir terapiydi ve bitebileceğini, yani erken sonuçlanacağını düşündü-

ğüm tek evre orasıydı, çünkü bu kişi mutlak bir redde girişmeye çalıştı. Sakin bir analistin orada yapması gereken, onun infialini paylaşmak değil, zulümle sevginin aynı kaynaktan gelmiş olduğunu göstermektir. Çünkü oldukça zayıf babasına karşılık amcası onun için çok şey yapmış biriydi. Ama taciz de etmiş. Analizanın bu iki bilgiyi birden tutması lazım, bunu hipnozla yapamaz. Bu ancak çalışarak yapılır. Aynı nesneye ait o iki duyguyu *içinizde taşıyıp kendi içinizi* bu olgunluğa, bu esnekliğe kavuşturmanız için sizi dinleyecek, yani infialinize prim vermeyecek bir analiste ihtiyaç vardır. Bu anlamda da cinsel tacizle çalışmak zordur. Çünkü ister istemez kurbandan yana oluruz, bütün hissiyatımız o yöne gider ama analistten beklenen olayın bütünlüğünü kavramasıdır. Analist, sempati duyan anlayışlı bir kulaktan daha fazlası olmalıdır.

İzleyici: Peki, psikanalizde, analist karşısındakinin sözgelimi küçük bir acısını keşfediyor, bunu ona doğrudan söylemiyor ama telkinle veya uygun yöntemle kabullendiriyor. İşte bu aşamada, böyle bir şeyin ortaya çıkmasıyla bitmiyor değil mi psikanaliz?

İskender Savaşır: Hayır.

İzleyici: O zaman, hastanın başlangıçta karşısındaki doktorun her şeyi bildiğini bilmesi de çok sağlıklı değil galiba.

İskender Savaşır: Bu sorunuzla aslında zor bir alanı işaret ediyorsunuz; benim pratikte çektiğim bir güçlük bu. Ben terapi ilişkisi içerisinde gizli bilgi tutmayı sevmem. Yani, "tamam bu buraya gidiyor, ben farkına vardım ama şimdi bunu söylemenin yeri değil," biçiminde davrandığım tabii ki çok oluyor, ama bu durumda olmayı sevmem. Dolayısıyla, orada hassas bir dengeyi tutturmak dışında bir şey yok. Yani benim için, ilişki kurulduğunda büyünün bozulması süreci de başlar. Yani, her şeyi bildiği farz edilen özne, daha baştan o rolünden feragat etmeye hazır olmadır. Bu durumdan duruma çok değişiklik gösterecektir ama aslen çelişkili bir durumdasınız; çünkü kimi zaman analizanın, çıkarı olduğu için görmezlikten geldiği şeyleri, siz, bir çıkarınız olmadığı için görüyorsunuz; ama bunları söylemenin zamanı değil, diye düşünerek susuyorsunuz. İşte, "zamanı değil" demek bile, iktidar kullanmaktır.

Yavuz Erten: Bu arada şunu söylemekte de fayda var sanırım: bilinç – bilinçdışı ayrımı söz konusu olduğu zaman, bilinçdışı "ayın karanlık yüzü, tekinsiz" vb nitelenince, çok gizli olan, görünmez olan bir şey gibi algılanıyor. Bu, sözkonusu olan kişi için öyle olabilir ama dışarıda onunla beş dakika konuşan birisi için böyle olmayabilir. Yani başkaları için çok aşikâr olan bir şey, bizim için örtük olabilir. O yüzden İskender'in son söylediği şey çok önemli.

İzleyici: İktidar kullanmak dediğiniz, hiyerarşi yaratmak mıdır? O biçimde başlarsa, o süreç içinde ister istemez devam edecektir ve o devamlılık içindeki ilişki de olumsuzlaşacaktır zaten.

İskender Savaşır: Buna katılmıyorum. Çünkü bunun yapay bir ilişki olduğunu söyledim. Çok haklısınız, genel olarak bir ilişki bir mecraya girerse tabii ki öyle devam eder ama analitik ilişkinin ayırt edici yanlarından biri de son derece akışkan olması. Yani, aktarım bir gün anne ise öbür gün babadır; bir gün sevilen anne ise öbür gün nefret edilen annedir. Örneğin ben bir analizimde, eşcinsel bir dinamik olduğunu fark ettiğimde, analizana, "Sen mi bana geleceksin, ben mi sana geleceğim? Şu anda hangisini istiyorsun, onu kestiremiyorum," diye sormuştum. Dolayısıyla, bir noktada müstebit bir iktidar sahibi olabilirsiniz öteki noktada da o iktidardan ötürü şikayet edilen, sızlanılan ya da sızlanan anne rolünde olabilirsiniz. Dolayısıyla olağan ilişkilerden, yani iktidardan korkan bir duruş da caiz değildir.

Bülent Somay: Yani analist –analizan ilişkisi, terapist– danışan ilişkisi tıpkı öğrenci-öğretmen ilişkisi, şurada oturup konuşan ve orada oturup dinleyen ilişkisi gibi bir iktidar ilişkisidir. Yani buna isyan ederek hiçbir şey kazanamayız. Ama bunun iktidar ilişkisi olması başka bir şey; yani, benim elimde ister istemez, şu pozisyonda durduğum için bir iktidar var, fakat ben onu karşımdakini ezmek üzere kullanmak istemiyorum.

İzleyici: Şimdi, beynimizdeki programların bir bölümü öznel deneyimlerimizle şekilleniyor ama büyük bir bölümü de kültür tarafından bize aktarılmış oluyor. İçinde yaşadığımız

kültürün bize aktardıkları hem sosyal sınıfa hem de kültür çevresine göre farklılık gösteriyor; hatta başka ülkeden gelindiği zaman o kültürü ilgilendiren problemler gene başka oluyor. Şimdi, siz psikanaliz yaparken bu kültür öğelerini, kültür yoluyla gelen sorunları, aktarım ve karşıaktarım yoluyla nasıl teşhis ediyorsunuz. *Kısacası, psikanalizle kültürün arasındaki* ilişki ne?

İskender Savaşır: İnsan yavrusunun öznelliğinin şekillenmesinde kültüraşırı bazı deneyimlerin etkili olduğuna inanıyoruz. Her insan yavrusu, hayatta kalmak için beslenmek zorunda; bir noktada o tamamen pasif konumda kaldığı durumu terk etmek zorunda. Bu kültüraşırı bir gerçek, yani hangi kültürde yaşarsanız yaşayın bu deneyimden geçmek zorundasınız. Geçmezseniz ölürsünüz. İkincisi de tuvalet terbiyesi; şu şekilde yaşarsınız, bu şekilde yaşarsınız ama bildiğimiz kadarıyla, tuvalet terbiyesinin verilmediği bir kültür yok – bu sistematik olur, laçka olur, şu olur, ama olur... Dolayısıyla, insanlık diye bir şeyden bahsetmemizi mümkün kılan kültüraşırı bazı deneyimler var; örneğin, ensest yasağı. Ensest yasağının sınırları şurada çizilebilir, burada çizilebilir ama son kertede anneyle cinsel ilişki yasaktır. Dolayısıyla, bu çekirdek alan bize insan hakkında konuşma imkânı veriyor; şu ya da bu kültürden insan değil, insan hakkında. Onun dışındaki her şey, yani belirli bir kültürden gelen insanın, o malzemeyi odaya nasıl taşıyacağı o analiz sırasında belirlenecektir. O ilişkinin kendi dinamikleri belirleyecektir bunu. Yani şiir, müzik nasıl gelecek? Bize bağlı değil, o danışana bağlı. Bir de arkadaşın dediğine örnek vererek, konuyu oraya bağlayalım. Fatih Sultan Mehmet'ten bahsettik; gerçekten de çok önemli Fatih'in I. Murat'la ilişkisindeki gelgitler. Fatih'in Roma İmparatoru olmaya öykünmesini yani Osmanlı sultanlığıyla yetinmemesini de gösterdiği tepkiler arasında sayabiliriz. İkincisi de, "nizam-ı alem için kardeş katli vaciptir" yasası var. Bunu isterseniz o Oidipal hikayenin bir yerine yerleştirmeye çalışın ve bizim kültürümüze aktarılanın ne olduğunu, yani en büyük sultanımızın sultan olmak istemeyen bir kardeş katili olmasının bizim hakkımızda ne söylediğini biraz düşünelim.

İzleyici: Geçenlerde bir kitap okumuştum; Alice Miller'ın kaleme aldığı, *Hayat Yolları* adında bir kitap. Orada, Amerika'daki bazı terapistlerin hastalarını tedaviyi çıkar amaçlı kullandıklarını ve birtakım tarikatların bu temelde oluştuğunu okudum.Yani bir anlamda psikanalizin iktidarının bireysel ya da grup çıkarları adına kullanılması söz konusu. Böyle bir kötüye kullanımı nasıl yorumluyorsunuz?

Bülent Somay: Ben size bir soru sorayım, ütü ne işe yarar?

İzleyici: Ağırlık olarak da kullanabilirsiniz, ütülemek için de.

Bülent Somay: Birtakım anneler çocuklarını, birtakım kocalar karılarını cezalandırmak için ütüyle yakıyorlar; ütünün bir kabahati var mı?

İzleyici: Öyle bir şey sormadım. Psikanalisti karalamak ya da sadece bir cezalandırma...

Bülent Somay: Yo hayır, ben anladım sorunuzu... Yani, tabii ki her şeyi kötüye kullananlar var bu dünyada. Ve hiçbir şey kötüye kullanılmaktan muaf değildir. Yani, psikanaliz de tehlikeli bir ilişkidir. Evet içinde iktidar taşıyan, hiyerarşi taşıyan bir ilişkidir. Dolayısıyla, bir sürü psikanalist ve başka tür terapist var; dinamik terapist olur, Gestaltçı olur, davranışçı olur, kognitifçi olur; bir sürü terapist o terapi ilişkisini çıkar sağlamak için kullanır; iki yılda bitecek ilişkiyi yirmi iki yıla uzatırlar... Bakın Woody Allen'ı biliyoruz, elli yıldır terapide adamcağız, bir türlü çıkamıyor.

İzleyici: Terapinin demeyelim de terapistin etkisi mi söz konusu burada?

Bülent Somay: Kültürün.

İzleyici: Yoksa kendi kişisel, bireysel çıkmazları mı söz konusu böyle bir saptamada?

İskender Savaşır: İyi bir analizden geçmiş olması lazım analistin / terapistin, sürekli bu şartı unutuyorsunuz... İyi bir analizden geçmişse, doğası itibariyle doymak bilmez olacağı aşikar olan bir iktidar hırsının esiri olmadığını, –yabancısı olmadığını demiyorum– farz etmek durumundayız. Bir de, terapide dört yüz elli tane ayrı ekol var; dört yüz elliydi en son değil mi?

Yavuz Erten: Evet, doğru... Psikoterapiyle psikanalizi birbirinden ayırmak lazım. Yüzlerce terapi ekolü var.

İzleyici: Peki. Alice Miller da 19. yüzyıldan bu yana, psikoloji adına yapılanların, eğitim adına yapılanların hepsini ele alıyor ve mesela pedagojiyi "kara pedagoji" diye tanımlıyor. Dolayısıyla Alice Miller'dan sonra, –sadece o kitabını değil, Türkçeye çevrilmiş üç kitabını okuduktan sonra– yeniden ve yeniden insanın gene kendi içine dönmesi gerektiğini, özellikle çocukluk çağında yaşananların hayat boyu ne kadar etkili olduğunu, nelere yol açtığını anladıktan sonra doğru yöntemlere başvurmanın önemini bana bir kere daha hatırlattı.

İskender Savaşır: Alice Miller tabii ki çok önemli bir yazar ama CNBC-e' de *CSI* adında cinsel suçları konu alan bir polisiye dizi var, seyrediyor musunuz? Orada bir kadın var, annesi cinsel tacize uğramış ve kendisi o cinsel taciz sonunda doğmuş; sonra da bu polis departmanında çalışmaya başlamış. Alice Miller, bana biraz o kadını hatırlatıyor. Yani, o öfkesini biraz da olsa yatıştırmadan cinsel taciz kurbanı olduğunu hisseden birinin cinsel suçluların peşine düşmesinin getireceği sakıncaları çok düşündürüyor. Alice Miller, biraz fazla öfkeli.

İzleyici: Öfkeler gerçek ama bu dünyada.

Bülent Somay: Yok, öfkeye kimsenin itirazı yok ama insanlara hayat hakkında öğüt vermeye başladığımız noktada kendi öfkemizi kontrol etmeyi öğrenmiş olmalıyız.

İzleyici: Öğüt mü verdiğini düşünüyorsunuz?

İskender Savaşır: Ben düşünmüyorum, veriyor.

Bülent Somay: Yoksa, yani keşke her öfkeli insan insanlara öğüt vermeye kalktığında onları da haksızlığa ve adaletsizliğe karşı öfkelendirse. Öyle olmuyor maalesef...

Peki, bu dizinin bir sonraki toplantısında Saffet Murat Tura ve Murat Paker konuşacak. Çok teşekkür ederiz.

Kaynakça:

Barrett, B. B. (1994). The Problem of Truth in Applied Psychoanalysis. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 42: 1300-1304.

Baudry, F. (1983). Lives, Events and Other Players: Studies in Psychobiography. *International Review of Psychoanalysis*, 10: 113-114.

Baudry, F. (1984). An Essay on Method in Applied Psychoanalysis, *Psychoanalytic Quarterly*, 53: 551-581.

Bergmann, M.S. (1973). Limitations of method in Psychoanalytic Biography: A Historical Inquiry. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 21: 833-850.

Boyer, L.B. (1988). The Immortal Ataturk. A Psychobiograhy. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 36: 803-806.

Bollas, C. (2006). Vincenzo Bonaminio interviewing Christopher Bollas, Athens, *E.P.F. Bulletin 2006*.

Coltrera, J.T. (1981). *Lives, Events and Other Players: Studies in Psychobiography*. New York: Jason Aronson.

Edelson, M. (1988). *Psychoanalysis: A Theory in Crisis*. Chicago: Chicago University Pres.

Erikson. E. (1969). *Gandhi's Truth*. New York: W.W. Norton.

Esman, A.H. (1992). The Problem of Truth in Applied Psychoanalysis. *International Review of Psychoanalysis*, 19: 507-509.

Esman, A.H. (1998). What's Applied in Applied Psychoanalysis? *International Journal of Psychoanalysis*, 79: 741-752.

Fishner, D.J. (1999). Richard Nixon: A Psychobiography by Vamik D. Volkan, Norman Itzowitz and Andrew W. Dod. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 47: 285-289.

Freud, S. (1930). The Question of Lay Analysis. *SE* 20, pp.183-258.

Gehrie, M.J. (1992). Freud's Vision: Key Issues in the Methodology of Applied Psychoanalysis, *Journal of American Psychoanalytic Association*. 40: 239-244.

Green, A. (1996) Against Lacanism. A conversation of André Green with Sergio Benvenuto. *Journal of European Psychoanalysis*, 2

Hanly, C. (1992). *The Problem of Truth in Applied Psychoanalysis*. New York: The Guilford Pres.

Jacobs, T.J. (1993). Who Killed Virginia Wolf? A Psychobiography. *Psychoanalytic Quaretely*, 62: 153-158.

Kohut, H. (1960). Beyond the Bounds of the Basic Rule. Some Recent Contributions to Applied Psychoanalysis. *Journal of American Psychoandlytic Association*, 8:567-586.

Kuspit, D. (1996). Some Contemporary Psychoanalytic Constructions of Art. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 44: 257-269.

Lichtenberg, J. D. (1978). Freud's Leonardo: Psychobiograhy and Autobiography of Genius. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 26:863-880.

Moraitis, G. (1986). The Immortal Ataturk: A Psychobiography. *International Review of Psychoanalysis*, 13: 108-111.

Perdigao, H.G. (1986). The Immortal Ataturk. A Psychobiograhy. *Psychoanalytic Quarterly*, 55:681-688.

Reed, G.S. (1985). Psychoanalysis, Psychoanalysis Appropriated, Psychoanalysis Applied. *Psychoanalytic Quarterly*, 54: 234-269.

Rogow, A.A. (1984). Life Histories and Psychobiography: Explorations in Theory and Method. *Psychoanalytic Quarterly*, 53: 619-621.

Skura, M.A. (1981). *The Literary Use of the Psychoanalytic Process*. New Heaven: Yale University Pres.

Schmidl, F. (1972). Problems of Method in Applied Psychoanalysis. *Psychoanalytic Quarterly*, 41:402-409.

Trilling, L. (1950). Freud and Literature in Readings in *Psychoanalytic Psychology*, ed. M.Lewitt, New York: Appleton-Century-Crofts, 1959, pp. 321-337.

Volkan, V.D.& Itzkowitz, N. (1984). *The Immortal Ataturk. A Psychobiograhy*. Chicago: Chicago University Press.

Volkan. V.D., Itzowitz, N. & Dod, A.W. (1997). *Richard Nixon*. New York: Columbia University Pres.

Warner, S. L. (1991). Princess Marie Bonaparte, Edgar Allan Poe and Psychobiography. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 19: 446-461.

Werman, D. (1979). Methodological Problems in the Psychoanalytic Interpretation of Literature: A Review of Studies in Sophocles' Antigone. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 27: 451-479.

Tarih: 2 Haziran 2006

KONUŞMACILAR: SAFFET MURAT TURA, MURAT PAKER

Psikanaliz ve Sonrası

Bülent Somay: Bu, Freud'un Doğumunun 150. Yılı etkinliklerinin üçüncüsü. İlkinde ben genel bir giriş yapmıştım. İkincisinde Yavuz Erten ve İskender Savaşır psikanalizin bir kültür kuramı olarak nasıl algılanabileceği üzerine bir tartışma yapmışlardı. Bugün de, psikanalizin daha klinik yanına eğilerek bir açılım denemesi yapacağız. Bu da şöyle bir açılım: Psikanaliz bu adla ortaya çıktığı andan itibaren genellikle dar, hatta giderek ortodokslaşan bir izleyici grubu ve bu grubun dışında kalan ve genellikle bu izleyici grubunu psikiyatri içinde, nöroloji içinde ya da bilim içinde bile saymayan geniş bilim dünyası arasındaki çelişkiyle yüz yüze kaldı ve bu çelişki uzun sürdü. Bu tür ikilikler biliyorsunuz kendi kendilerini besleyen ikiliklerdir. Bu sürdükçe, psikanaliz kendi içinde daha fazla ortodokslaştı, dışarıdakiyle ayrımı daha büyüdü. En sonunda, ancak 1960'lara geldiğimizde, yani psikanalizin özellikle Anglosakson ülkelere, İngiltere ve Amerika'ya taşınmasıyla birlikte, bu çelişki biraz yumuşamaya başladı. 1960'lar ve 1970'ler boyunca bu bir düşmanlık olmaktan çıkıp alışverişin mümkün olabileceği bir ilişkiye dönüştü. Ancak o zaman da psikanalizi karşısına almayan, psikanalizin yanlış bir anlayış ya da bilim olmayan bir disiplin olduğunu iddia etmeyen, fakat onun dışında da bir şey söylemeye çalışan eğilimlerle, psikanalizin içinde kalan fakat psikanalatik bir ortodoksluğu koruma konusunda ısrarlı olmayan eğilimler arasında bir alışveriş, bir karşılıklı etkileşim başladı ve

böylece psikanalizin bir adım ötesinde olabilecek şeyler üzerine düşünme olanağı bulduk.

Bugünkü konuşmacı arkadaşlarım Saffet Murat Tura ve Murat Paker; ikisi de tıp kökenli arkadaşlarımız. Saffet Murat Tura hâlâ psikanalist olarak çalışmalar yürütüyor. Murat Paker gene klinik fakat geleneksel/ortodoks psikanalizden farklı bir çalışma yürütüyor; ancak psikanaliz alanıyla yakından ilişkili. Şimdi, ikisinin tabii ki klinik deneylerinin ışığında, psikanalizin nereye doğru gidebileceği, psikanaliz dışındaki hem klinik hem insan psikolojisini anlamaya yönelik deneyimlerle nasıl bir araya getirilip, yeni adımlar atabileceği konusunda birtakım açılımlar duymayı hedefliyoruz. İlk sözü Saffet Murat Tura'ya veriyorum.

Saffet Murat Tura: İyi akşamlar. Bu sıcak günde buraya geldiğiniz için çok çok teşekkür ederim. Hakikaten büyük bir özveri. Ama sanırım dışarıda kalanlar bu kadar serin bir ortam olduğunu bilselerdi gelmeyi tercih edeceklerdi. Ben konuşmama başlamadan evvel, sevgili Bülent Somay'ın bir sözünü biraz düzeltmek gereğini duyuyorum. Ben psikanalist değilim. Kendisini psikanalist olarak sınıflandıran veyahut nitelendiren insanların başka tipte bir organizasyonla bağlantıları var. Ben psikanalatik yönelimli psikoterapi yapan bir psikiyatrım. Bu ikisi arasında belli bir fark var. Ama psikanalize oldukça yakın bir konumdayım elbette. Bu konuşmada da biraz psikanalizle ilişkimi, kendi tarihimi anlatmak istiyorum. Ondan sonra da psikanalizde nelerin eksik olduğu, nelerin tamamlanması gerektiği konusunda kendi kanaatimi dile getireceğim. Şimdi, psikanaliz 100 yıldan daha da fazla bir zamandan beri Batı toplumlarında çok etkili olmuş bir düşünce akımı bir yanıyla. Bir yanıyla da kendini bir tedavi tekniği olarak sunuyor. Neden çok etkili bir akım olduğunu düşünürsek, bir kere her şeyden evvel hepimizi ilgilendirdiğini, bütün insan varlığı olarak hepimizi ilgilendirdiğini söyleyebiliriz. Tabii ki herkes kendi psikolojik sorunlarını, kendi psikolojik yapısını anlamak gibi bir eğilim içerisinde oluyor. İkinci olarak, psikanaliz her ne kadar komplike bir teori gibi düşünülse de aslında basit bir teoridir. Anlaşılması çok zor bir teori değildir; herkes çok kolaylıkla, biraz kendisini zorlaya-

rak psikanalizi öğrenebilir. Bunun da psikanalizin etkinliğinde önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum. Bir de hepimizin uzmanlığı olan alanlar vardır. Burada bir siyaset bilimci konuşsa hepimizin siyaset bilimi hakkında söyleyebileceği şeyler vardır; felsefe konusunda da keza, herkes bir şeyler söyleyebilir. Psikanaliz de bunlardan biridir. Ben bunun yanlış ya da kötü bir şey olduğunu söylemiyorum. Keşke konu kuantum mekaniği olduğunda da aynı şekilde konuşabilsek.

Şimdi, demin de söylediğim gibi, ben psikanalist değilim. Ama 25 yıldır ciddi bir şekilde psikanalizle ilgiliyim, psikanalizi düşünmediğim bir günüm geçmedi. Esas ilgi alanım değil ama ikinci alanım oldu psikanaliz. Psikanalizle benim ilişkim de daima gerilimli bir ilişki oldu. Ne tam olarak kendimi içinde hissettim psikanalizin, ne de karşısında. O nedenle belki benim görüşlerimin psikanalize daha objektif yaklaşmak bakımından veya en azından sizlerin psikanalize büsbütün karşısından değil de biraz dışarıdan bakabilmeniz açısından bir katkısı olabilir diye düşünüyorum. Ben kendi pratiğimde, psikoterapi pratiğimde psikanalizden oldukça esinlenmiş bir teknik kullanırım. Ama ilgi alanım, yapım gereği, daha ziyade kuramsal konular. Teori konusuyla, psikanalitik teori konusuyla çok fazla ilgilendim. Demin de söylediğim gibi, kendimi hiçbir zaman tam olarak psikanalizin içinde hissetmememe rağmen, hiçbir zaman da karşısında yer almadım, daima yanında ve destekçisi oldum, ama sadece o kadar. Neden böyle? Şimdi bakın, sevgili Bülent Somay'ın söylediği gibi, biraz klinik açıdan yaklaşma eğilimindeyim ben bu konuşmada. 100 yıllık bir psikanaliz tarihi var; bu 100 yıllık psikanaliz tarihinde belki başka hiçbir psikiyatri kuramına, tezine veya psikoloji kuramına nasip olmayan bir ayrıcalık psikanalize tanınmıştır. Nasıl bir ayrıcalıktır bu? 100 yıl boyunca psikanalizle ilgili boylamsal çalışma yapılmamıştır. Şu ana kadar psikanalizin hangi bozukluklarda ne ölçüde etkili olduğunu gösteren tek bir çalışma yoktur. Bu başka hiçbir akıma, hiçbir yaklaşıma gösterilmeyen bir ayrıcalıktır. Bunun sebepleri var, ayrıca bunu konuşmak istemiyorum. Henüz bize psikanalizin nerede, hangi bozukluklarda ne ölçüde etkili olduğunu söyleyen, uzunlamasına detaylı hiçbir çalışma yok. Şimdi, bu klinik

açıdan önemli bir zaaf. İkincisi, bir kitapta psikanalizin bugüne kadar birtakım hastalıkların etiolojisi, yani nedenbilimi ile ilgili olarak iddia ettiği birtakım varsayımlar inceleniyor. Bunlardan işte diyelim 1950'lerde şunlar ileri sürülmüş, 1930'larda bunlar ileri sürülmüş; bunlardan yazarın tespit ettiği en az 20 tanesi hiçbir geçerliliği olmayan kuramlar, tamamen spekülatif. Daha sonra, biyoloji psikiyatrlığının gelişmesiyle, bu hastalıkların hiçbir şekilde psikanalizin iddia ettiği dinamiklere dayanmadığı gösterilmiş bize. Peki, psikanaliz, etioloji konusunda nasıl oluyor da böylesine hatalı tezler ileri sürebiliyor? Bunun nedenlerini çok iyi anlamamız lazım.

Şimdi, psikiyatride iki türlü faktörün rol oynadığını düşünürüz, bir tanesi çevre koşulları, doğuştan itibaren maruz kalınan çevre koşulları, ilk çocukluk deneyimleridir. İkincisi, doğumla beraber gelen eğilimler. Burada psikanaliz daha çok çevresel koşulları ön plana alan, çevresel koşulları daha çok değerlendiren bir akım olarak karşımıza çıkıyor. Neden böyle oluyor? İsterseniz bunun nedenini, psikanalizin niçin bu yola girdiğini incelemeye çalışalım. Psikanaliz bu yola dürtü kuramı, klasik dürtü kuramı nedeniyle girmiştir. Nedir klasik dürtü kuramı? Bunun da orijinine gittiğimiz zaman Freud'un 1905 tarihli *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'sini görüyoruz. Freud bu kitabında cinsel sapkınlıkları açıklamak için, içgüdü kavramının bir karşıtı olarak dürtü kavramını ileri sürmüştür. Şunu demek istemiştir: İnsanın motivasyonel sistemi içgüdüsel olarak belirlenmemiştir, bedensel birtakım uyaranlar, dürtüler vardır. Bunlar psişede temsil edilirler ve çevreden tatmin oldukları ve engellendikleri oranda psişeye egemen olurlar, demiştir. Yani, dürtü kuramı çevre faktörlerini ön plana çıkarmıştır. Halbuki, içgüdü dediğimiz zaman, dürtünün sağlıklı örneklerinde tamamen eşbiçimli bir şekilde tekrar eden davranış kalıplarını inceleriz. Freud insan cinselliğinin gösterdiği çeşitliliği açıklamak bakımından insanda içgüdü olmadığını ama onu motive eden birtakım dürtüler olduğunu savunmuştur. Bu da biraz evvel söylediğim gibi, doğuştan gelen belirleyicilerin, yani içgüdüsel belirleyicilerin azlığına karşılık, ilk yaşam deneyimlerinin belirleyicilerinin ön plana çıkartılması anlamına gelir. Freud aynı za-

manda nevrozları da, cinsel sapkınlıkların bastırılmasıyla, ters yüz edilmesiyle açıklamıştır, ki bu açıklama da sonuç itibarıyla aynı dürtü kuramında temellenir. Halbuki bu dürtü kuramının yanında elbette insan, kuşlarda ya da kertenkelelerde gözlediğimiz gibi içgüdülerle donatılmış, aynı davranış kalıplarıyla bir motivasyonu yerine getiren bir canlı değil. Fakat bu içgüdüsel eğilimle Freud'un dürtü adını verdiği aşırı özgür ve tamamen deneyime bağlı bırakan eğilimler arasında birçok ara durum söz konusu olabilir, ki bunlardan biraz sonra bahsedeceğim. Demek ki, Freud'un orijinal kuramında dürtü bu şekilde tanımlanınca ister istemez çevre faktörleri ön plana çıkıyor ve hata da burada düğümleniyor. Halbuki daha sonra geliştirilen ve benim de şahsen daha çok yakınlık duyduğum "nesne ilişkileri kuramı" dürtülerin daha doğuştan birtakım nesnelerle, doyum nesneleriyle bağlı olduğunu söylemek suretiyle dürtüleri içgüdülere daha yakın motivasyonel sistemler olarak tanımlar. Bu da dürtülerden ziyade gerek Melanie Klein'ın gerek Otto Kernberg'in tercih ettiği "içgüdüsel dürtü" gibi biraz melez tanımlara yol açar. Ben şahsen klinik deneyimim itibarıyla nesne ilişkileri kuramının, yani dürtülerin doğuştan bazı nesnelere bağlı olduğu, doğuştan belirlenimli motivasyonlarınızın olduğu fikrinin daha doğru olduğu kanaatindeyim. Bu kanaat, biraz evvel söylediğim gibi çevre faktörlerinin yanında doğuştan getirilen yapısal faktörlerin de önemli bir rol oynadığını kabul etmemizi beraberinde getirecektir. Keza Klein ve Kernberg de bu tip bir yaklaşım benimsemiştir. Bununla ilgili olarak bir şey söylemek isterim; Freud orijinal çalışması *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'de bize ne diyordu? Dürtüler bedende meydana gelen uyarılardır ve bunlar ilk çevre deneyimleriyle şekillendirilerek nesne ilgilerini, nesneye bağlanmayı kazanırlar. Halbuki bugün modern çalışmalar şunu gösteriyor: kadın beyni ve erkek beyni daha cenin anne karnındayken farklılaşmaya başlıyorlar. Keza, erkek eşcinselliğinin biyolojik determinantlarının olduğu konusunda çok ciddi çalışmalar var. En azından şöyle düşünün: erkeklerde testosteron hormonunun kadınlarda ise östorejen, progesteran ve oksitosin hormonların bulunması dahi bu türlerin, bu cinslerin eşit olarak güdülenmediğini gösteren bir belirti. Keza bugün erkek

beyni ile kadın beyni ve hatta erkek eşcinsel beyninde farklı yapılanmalar olduğunu ve bunun daha doğuştan, anne karnında maruz kalınan hormonal dengesizliklerle bağlantılı olduğunu destekleyen çok ciddi çalışmalar var. Demek ki Freud'un *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'sinin ve dürtü kuramının bugün kabul edilmesi oldukça zor, dolayısıyla bu kurama dayanan nevroz ve sapkınlık teorisinin tam anlamıyla kabul edilmesi oldukça zor.

Ben size küçük bir örnek veriyorum. Mesela Dominik Cumhuriyeti'ndeki bazı çocuklarda 5 alfa redüktaz enzimi noksanlığına bağlı olarak gözlenen, halk arasında "12'sinde penis" adı verilen bir sendrom vardır. Bu çocukların beyinleri erkek beyini şeklinde gelişmiş olmasına rağmen sözünü ettiğim enzim nedeniyle dış genital organları tamamen kız çocuk şeklinde belirlenmiş olarak dünyaya gelirler. Aileleri tarafından kız çocuk olarak kabul edilerek yetiştirilip eğitilirler. Bununla beraber, 12 yaşında hormonal aktivite başladığında doğuştan farklılaşmış olan beyin yapıları değişir ve dış organlar da kadın cinsel organından erkek cinsel organına dönüşür. Bu çocuklar hiçbir şekilde erişkin erkek yaşamına geçmekte zorluk çekmezler. Hızla yeni sosyal rollerine adapte olurlar, o toplumda normal kabul edilen erkek cinsel davranışı ve tutumunu gerçekleştirirler. Burada, Freud'un ilk kuramlarının nasıl olduğunu çok basit bir örnekle dile getirdik.

Benim psikanalizde eleştireceğim bir başka nokta, "aşırı yorumlama". Ben size burada küçük bir örnek vermek istiyorum. Bir hastam çocukluğunda çocuk felci geçirmiş; daha önce yurt dışında, bir başka ülkede gittiği psikanaliz sırasında, kendisine bu geçirdiği çocuk felcinin annesine sesini duyurmak amacıyla geçirildiği söylenmiş. Şimdi çocuk felci poliomyelit adı verilen bir hastalık. Bu virütik bir hastalık, anneye ses duyurmayla bilmem neyle falan alakası yok. Aşı olsaydı, poliomyelit aşısı yapılsaydı hiçbir şekilde çocuk felci de geliştirmeyecekti. Şimdi, bazı psikanalistlerin bu tip de aşırı anlamlandırma ve aşırı yorumlama eğilimleri vardır. Bu aşırı anlamlandırma ve aşırı yorumlama eğilimleri de Freud'un bir lafını hatırlamamızı gerektirir. "Bir puro bazen sadece bir purodur." Bana sorarsanız, puro genellikle purodur, bazen başka anlamlara gelir. Bakın ben

pozitivist, matematik kafalı bir insanım. Psikanalizin nörolojik, biyolojik temellerinin çok iyi yerleştirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Psikanalist 21. yüzyılda ancak bu koşulu sağlarsa hayat hakkı bulacaktır kanaatindeyim. Burada tamamen Freud'a liyakatten bahsediyorum. Çünkü Freud bilimsel bir psikoloji kurmak istemiştir. Bilimsel psikoloji kurmanın yöntemi de minimalizmden geçer. Bir bilimsel teori veya açıklama, spekülatif öğelere ne kadar az yer verirse o kadar ciddiyet kazanır. Eğer yapılan yorumları fantastik boyutlara ulaştırmadan, hakikaten yapılabilecek en minimalist yorumlar şeklinde tutarsak psikanalize çok büyük bir katkıda bulunacağımızı düşünüyorum. Dediğim gibi ben minimalist ve kendisi efsane yaratmayan ve doğa bilimci yönü ağır basan bir psikanaliz kuramının her zaman yanındayım ve gelişmesi için elimden geleni yaparım. Teşekkür ederim.

Bülent Somay: Efendim Saffet Murat Tura'nın konuşması böyle. *Hemen küçük bir not düşeyim.* İki itirazından bahsetti; ikisine de katılıyorum. İtirazlardan birincisi Freud'un kendisineydi, fakat ikincisindeki "aşırı yorumlama"nın Freud'un günahı olmadığını belirtmek istiyorum. Psikanaliz yapıyorum diye ortada dolaşan çok fazla saçma sapan insan var. Çocuk felcini anneye ses duyurmak isteği diye yorumlayan bir analisti de demek ki bazı ülkelerde çalıştırıyorlar. Bu iki itiraz iki ayrı düzeyle ilgili. Birincisi kuramın kendisindeki bir problem ve bu problemi ancak biyolojik psikiyatrinin gelişmesiyle ortaya koyabildik, yani Freud'un dönemsel bir eksikliğinden bahsediyoruz. Ötekiyse, her zaman başımıza gelebilecek bir şey.

Saffet Murat Tura: Çok doğru söylüyor Bülent Bey. Yani bu iki düzeyi ayırt etmek lazım.

Bülent Somay: Bu nörolojide de olabilir. Bir nörolog kalkar ve zavallı bir histeriğe beyin tümörü teşhisi de koymaya kalkabilir. Tersi de mümkün bunların, o yüzden bu ikisini ayırmak lazım. Ama bence daha temel olan, yani kuramın dönemsel sınırlılığına getirilen bir eleştiri de var, ki ben ikisine de katılıyorum. Şimdi sözü Sayın Murat Paker'e veriyoruz.

Murat Paker: Ben de çok teşekkür ederim geldiğiniz için. Aslında birbirimizden habersiz hazırladık konuşmalarımızı ama

dinledikten sonra görüyorum ki, hem Bülent Somay'ın kısa sunumuyla, hem de Saffet Murat Tura'nın konuşmasıyla yer yer kesişen bölümleri var benim de konuşmayı düşündüğüm şeylerin. O yüzden benim işimi biraz kolaylaştırmış ve belki kısaltmış oldular.

Ben de önce kendi durduğum yeri ve nasıl bir iş yapıyorum onu söyleyerek başlayayım. Evet ben tıp mezunuyum. Sonra, psikiyatriye değil, klinik psikolojiye kayıp, o alanda yüksek lisans ve doktora yaptım. Halen öğretim üyeliği ve psikoterapistliği birlikte yürütüyorum. Klinik pratiğimde psikanalitik psikoterapi yapıyorum ve giderek de psikanalitik psikoterapiyi olabildiğince başka bazı ekollerle bütünleştirmeye çalışarak yapıyorum – ana çerçeveyi psikanalitik tutmak kaydıyla. Dolayısıyla ben de Saffet Murat Tura'ın anlattığı gibi *resmi* anlamda psikanalist değilim. Bu resmi-gayriresmi ayrımına birazdan daha ayrıntılı değineceğim.

Psikanalizin temas kanallarındaki açılma

Psikanaliz herkesin bildiği gibi öncelikle ve ağırlıklı olarak bir klinik praksis olarak başladı, gelişti ve sonra başka alanlara da kısmen yayıldı. Ama her zaman psikanaliz deyince ilk planda akla gelen, bir psikoterapi faaliyeti, bir klinik faaliyet oldu. Bu klinik faaliyetin de tarihsel evrimine baktığımızda psikanalizin temas kanallarının öncelikle üç eksen üzerinden bir açılma/genişleme sergilediğini görürüz: 1) Psikanalitik klinik faaliyeti yapanların çeşitlenmesi, 2) bu faaliyetin sunduğu hizmetten yararlananların sınıfsal profillerinde bir genişleme ve 3) psikanalitik klinik faaliyetin ele aldığı psikopatoloji spektrumunda bir genişleme.

Psikanalizin tıptan özerkleşmesi

Psikanalitik klinik faaliyet, ilk başta çok dar bir çevrede başladı, ilk başladığında çok yadırgandı, çok fazla muhalefet gördü, izole edildi, edilmeye çalışıldı ama bir şekilde tuttu. Bir miktar ABD'de psikanalizin gelişme seyrine ağırlık vererek

söylersem –ki Avrupa ülkeleri için de büyük ölçüde geçerlidir bu durum– psikanaliz, 1920'lerden 30'lardan itibaren psikiyatri camiası içerisinde giderek ağırlığını hissettirmeye başladı ve 40'larda 50'lerde neredeyse egemen klinik pratik haline geldi. Büyük ölçüde, bu süre boyunca, Freud'un vasiyetinin tersine, tıp çevreleri içerisine hapsoldu. Bir tıbbi pratik olarak düşünüldü. Giderek 60'lardan 70'lerden sonra özellikle tıp dışı, klinik psikoloji gibi, klinik sosyal hizmet gibi, psikiyatrik hemşirelik gibi ya da felsefe gibi diğer alanlardan gelen insanların da içine girebileceği, psikanaliz eğitimi alabileceği ve sonrasında da bir psikanalitik klinik pratiği yapabileceği bir açılıma doğru gitti. Ama hala psikanaliz içerisinde psikiyatrist ağırlığının, o anlamda hegemonyasının, olduğunu; yer yer bunun kırıldığını ama yer yer de tutulduğunu söyleyebiliriz.

Psikanalizin sınıfsal kapsam alanının genişlemesi

Psikanaliz, ilk döneminde haftada 5-6 kere gidilmesi gereken bir klinik faaliyet olarak başlıyor. Haftada 5-6 kere gideceksiniz; kamu kurumlarında değil, muayenehanelerde ya da özel kliniklerde çalışıyor psikanalistler; seanslar ucuz değil, oldukça pahalı. Dolayısıyla çok az insanın, üst sınıf azınlığın gidebildiği, yararlanabildiği bir faaliyet. Bu nedenle psikanalizin ilk döneminde –ki doğal olarak klasik psikanalizin teorik olarak kuruluş döneminden bahsediyoruz– toplumların, bütün toplumların da değil, sadece Batı toplumlarının çok dar bir kesimiyle temas söz konusu. Daha sonra tıp kurumu içerisinde, psikiyatri kurumu içerisinde, hastanelerde, kliniklerde çalışan psikiyatristler aracılığıyla büyük ölçüde yaygınlaşma eğilimine girdikten sonra kamu kurumlarında çalışan psikiyatristler de çok daha ucuza ya da bedavaya psikanalitik klinik faaliyette bulunma imkanına kavuştular. Giderek 30'lardan 40'lardan itibaren. O zaman şöyle bir profil değişikliğiyle karşılaşıyoruz, ilk kuşak psikanalistlere gelen hastaların/analizanların toplumu temsil etme oranlarıyla daha sonra bu kamu kuruluşlarında psikanalitik faaliyette bulunan klinisyenlerin gördükleri hastaların toplumsal profilleri

arasında bir değişiklik olmaya başlıyor. Çok daha geniş bir toplumsal kesime ulaşmaya onlarla temas kurmaya başlıyor. İlk dönem psikanalistler, büyük ağırlıkla çok üst sınıf diyebileceğimiz burjuvazinin kaymak tabakasıyla temas halindeyken kamu kurumlarına girmesiyle psikanalitik faaliyetin daha geniş bir sosyal çevreye ulaşması, o çevreyle temas kurması imkanı doğuyor. Kamusal kaynakların bir klinik faaliyet olarak psikanalize kısmen açılması söz konusu olan. Geçerken kısaca Türkiye'deki duruma değinirsek, psikanalizin Türkiye'ye girişi oldukça yeni sayılabileceği için ve sadece psikanaliz için değil tüm psikoterapi çeşitleri için anlamlı düzeyde kamu kaynağı ayrılmadığı için, henüz bu eksende bir açılma olduğundan bahsetmemiz maalesef mümkün görünmüyor.

Psikanalizin tüm "normal" – psikopatoloji spektrumuna nüfuz etmesi

Bununla birlikte psikopatolojilerde de bir kaymadan bahsedilebilir. İlk başta Freud ve ilk kuşak psikanalistler daha çok nörotik düzeyde o anlamda görece daha sağlıklı düzeyde hastalarla temas halindeyken, psikanalitik faaliyetin kamu hastanelerine/kliniklerine girmesiyle nörotik düzeyden daha zor hasta gruplarıyla da temas kurma imkanı oluyor. Bütün bunlar psikanalizin klasik anlamda, Freudyen anlamdaki teorik çerçevesinde bir gerilmeye, bir zorlanmaya neden oluyor; ciddi revizyonlar yapılmasını gerektiriyor. Çünkü farklı bir hasta grubu var, farklı psikopatolojiler var ve ilk baştaki teoriler her şeyi açıklamaya yetmiyor. Çok uzatmadan söylersek, psikanalizin bu açılmaya, temas kanallarının açılmasına, hasta profilinin açılmasına yönelik tepkisinin birbiriyle çelişen iki tarzda geliştiği söylenebilir.

Psikanalizin muhafazakârlığı ve devrimciliği

Bütün bunlar olurken 1950'lerden 60'lardan itibaren biyolojik psikiyatri gelişiyor, davranışçı terapi ekolleri gelişiyor, 60'lardan itibaren bilişsel terapi ekolleri gelişiyor ve rakipler var piyasada artık. Bütün bu ortam içerisinde, psikanalizin kurumsal taşıyıcılığını üstlenmiş olan enstitüler, ulusal ve uluslararası birliklerdeki resmi ve hegemonik çizgi bir tür muhafazakarlaşma, içe kapanma eğilimine giriyor. Burada uzun bir süre egemen konumda olmanın getirdiği bir büyüklenmecilik hali var. "Psikopatoloji bizden sorulur, biz biliriz, açıklarız" hali var bir yanıyla. Bir yanıyla da dış dünyada çok daha değişik şeyler oluyor, rakipler gelişiyor, ruh sağlığı alanında dünya kadar araştırma yapılıyor, hem psikopatoloji anlamında hem toplumsal kesim anlamında değişik kanallarla temaslar artıyor, vb. Psikanalizin birinci tepkisi bir tür bürokratik, yer yer tarikatçı diyebileceğimiz kurumsal bir içe kapanma şeklinde tezahür ediyor. Bu, psikanalizin potansiyel olarak taşıdığı teorik, entellektüel kapasiteyi, canlılığı körelten bir durum tabii ki. Ama ne mutlu ki, tek tepki bununla sınırlı kalmıyor.

Yine psikanaliz içinden başka bir tepki, bu sefer psikanalizin dışında olan gelişmelerle, diğer alanlarda olan gelişmelerle teması daha yakından, daha sıkı, daha yoğun kurmaya çalışarak, hem o alanları etkileyen, ama onlardan etkilenmeye de açık, yani karşılıklı bir etkileşim ve değişim içerisine girmesi oluyor. Psikanaliz içinden bazı kurumların, ekiplerin, insanların giderek klasik psikanalizi revize etmeye başladığını, yer yer radikal bir şekilde revize etmeye başladığını görüyoruz. Dolayısıyla bir yanıyla psikanalizin kurumsal olarak içe kapandığını, muhafazakarlaştığını, başka bir yanıyla da dışa açıldığını, dışa açıldıkça değiştiğini ve değiştirebildiğini de görüyoruz. Nihayetinde psikanalizin kurucusu Freud, kendi çağının çerçevesi içinde değerlendirildiğinde büyük bir devrimciydi, teorik/klinik çıkışıyla paradigmatik bir altüst oluşa yol açmıştı. Çoğu devrimci dönüşümden sonra görülen muhafazakarlaşma, kurumsal/resmi psikanalizin de başına geldi, ama psikanalizin teorik/klinik zenginliği kaderi-

nin sadece muhafazakarlaşma olmadığını, en azından şimdiye kadar, Freud'dan miras alınan o devrimci merak ve girişimlerin sönmediğini, yer yer parlayarak devam ettiğini gösteriyor.

Psikanalizin bugün benim için önemli, değerli olan yanı da böyle bir yan: Dışa açılabilen, kendi dışında ortaya çıkmış gelişmelerle, bulgularla diyalog kurabilen, onları içselleştirebilen, içselleştirebildiği sürece de kendini başka bir düzeyde yeniden kurabilen, devrimci imkanlar sunan bir praksis.

Birçok yeni alamet belirdi

Saffet Murat Tura da değindi, Freud'un klasik teorisinden bugün geriye kalan ne var diye baktığımızda, –bunu hala klasik psikanalizin peşinden gidenler kabul etmeyebilirler tabii– bana yalnızca dinamik bir bilinçdışının varlığı kalmış gibi geliyor. Onun dışında Freud'un çok zengin olan bir sürü parçalı teorisinden, ilk başta kurulduğu haliyle bugün hala geçerliliğini sürdüren bir teorik önermesi yokmuş gibi geliyor. Libidinal ve saldırgan iki temel dürtüye dayalı olan ikili dürtü kuramı büyük ölçüde gitti. Güdülenme sisteminin Freud'un ikili dürtü kuramı üzerinden değil de genel olarak bir ilişki arayışı üzerinden anlaşılması gerektiği son 10-20 yılda ağırlık kazanan, benim de kendimi oldukça yakın bulduğum, içinde gördüğüm ilişkisel psikanaliz[1] diye özetleyebileceğimiz eğilim açısından genel olarak kabul edilen bir şey. Ya da güdülenme sistemini Freud'un iki-dürtülü kuramı yerine çok daha zengin ve karmaşık, örneğin "beşli güdülenme kuramı", bir şekilde yeniden kurma girişimleri söz konusu.[2] Bunun yanında Freud'un psikoseksüel gelişim teorisi oldukça çizgisel bir teoriydi. Bu teoriye göre, oral, anal, fallik, latent, genital dönemler şeklinde beş tane psikoseksüel gelişim dönemi var ve insan canlısı doğumdan itibaren bu

1 Mitchell, S. (1988), *Relational Concepts in Psychoanalysis.* Cambridge, MA: Harvard University Press. [Bu kitabın Türkçe çevirisi 2008 yılı içinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanacaktır].

2 Lichtenberg, J., Lachmann, F. & Fosshage, J. L. (1992). *Self and Motivational Systems.* Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

sırayla bu dönemlerden geçiyor. Her dönemin belli meseleleri, zorlukları var, onların aşılması lazım, başarılı bir şekilde aşılamazsa çocuk o döneme takılıyor (fixation) ve ileri yaşlarında o takıldığı döneme uygun psikopatolojiler sergiliyor. Bu teorinin, bütün zenginliğine rağmen, çizgisellik varsayımı ve cinsellik tek-boyutluluğu nedeniyle, çok daha karmaşık olan insan gelişimini oldukça basite indirgediği, gelişim psikolojisi ve gelişim psikopatolojisi alanlarında elde edilen bulgularla uyumlu olmadığını belirtmemiz lazım. Öncelikle çizgisel gelişim diye bir şey söz konusu değil. İnsan gelişiminin değişik kendilik (self) sistemleri, örüntüleri, temsillerinin eşzamanlı olarak evrilen, birbirini etkileyen karmaşık bir ilişkisi olduğu görüşü oldukça ağırlık kazanmış durumda.[3]

Öte yandan klinik teori açısından yine klasik anlamıyla Freud ve ardılları, tarafsız [neutral] kalabilen, ayna gibi durabilen, yalnızca hastanın kendisine aktardığını yansıtan bir analist, bir terapist tasavvur ederken, böyle bir şeyin mümkün olmadığı, çünkü analistin kendi öznelliğini askıya alabilmesinin mümkün olmadığı, bunun gayri-insani olduğu psikanaliz içinde bile giderek artan biçimde kabul edilen bir olgu.[4]

Son bir faktör, psikanaliz Batı'dan çıkmış ve o anlamda çok büyük ölçüde Batı-merkezli ve daha önce bahsettiğim nedenlerle üst-sınıf yönelimli bir projeydi. Bu Batı-merkezli olması çok değişmedi. Dikkat ederseniz Doğu toplumlarında psikanaliz öyle çok yaygın olarak kök salabilmiş değil, çok yavaş ilerleyen ve çok sınırlı çevrelere ulaşabilen bir faaliyet. Özellikle Hindistan ve Japonya üzerinden, oralarda yaşamış ya da hala yaşamaya devam eden psikanalistlerin, az sayıda da olsa, yaptığı çalışmalarda, o tür toplumlarda psikanalitik klinik faaliyette bulunmak için psikanalizin teorik çerçevesini kültürel faktörleri çok daha ciddi biçimde ele alarak ciddi bir revizyondan geçirmesi gereği

3 Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.
4 Mitchell, S. (1993). *Hope and Dread in Psychoanalysis*. New York: Basic Books.
Ogden, T. H. (1994). The analytic third: working with intersubjective clinical facts. *International Journal of Psychoanalysis*, 75:3-19.
Stolorow, R. & Atwood, G. E.B, Randchaft, B. & Atwood, G. (1987). *Psychoanalytic Treatment: An Intersubjective Approach*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.

dillendiriliyor.[5]

Bütün bu nedenlerle klasik psikanaliz, biraz önce bahsettiğim dinamik bilinçdışının varlığı hariç, teorik ve klinik açılardan oldukça ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kaldı. Saffet Murat Tura etraflıca bahsettiğinden nörobiyolojiden kaynaklanan meydan okumalara girmiyorum, bir de onlar var. Dolayısıyla şimdi uygulanan psikanaliz ya da psikanalitik terapi, Freud'un zamanından oldukça farklı ya da daha doğru deyişle çok daha farklı olması gerekiyor. Hala klasik anlamda psikanaliz yapmakta ısrar eden, taassup sahibi psikanalistler olmasına rağmen, "dünya değişti" diyelim kısaca.

Bu değişiklikler babından birkaç noktaya daha değinmek isterim: Şu anda dünyada çok sayıda psikanaliz enstitüsü var. Bunların kimilerinin bir araya gelmesiyle oluşan ulusal psikanaliz birlikleri, en üstte de uluslararası psikanaliz birliği var. Şimdi bu, *resmi psikanaliz*. Bu resmi psikanaliz, kendi içinde zamanla belli bir evrimden geçmesine rağmen, büyük ölçüde hala muhafazakar, bürokratik ve o anlamda defansif ve büyüklenmeci bir içe kapanmayı temsil eden bir eğilim olarak nitelendirilebilir. Ama bunun dışında başka psikanaliz enstitüleri de var. Bunlar daha özgürlükçü ve "revizyonist" diyebileceğimiz bir noktadan kurulmuş ve resmi görüş tarafından psikanalitik olarak tanınmayan, yer yer *hain* olarak görülen, resmi kurumsallık tarafından dışlanan odaklar. Bu hainlerin veya dışlananların sayısı ve yaygınlığı günümüzde o kadar arttı ki artık dışlananlar için dışlanmış olmanın bir anlamı kalmadı. Öyle ki resmi psikanaliz kurumlarının DSM hegemonyasına karşı daha yeni yayınladığı ansiklopedik "Psikanalitik Tanı Kriterleri" kitabına[6] editor ve yazar olarak katkı sunanlar arasında "resmen" psikanalist sayılmayan psikanalistler de mevcut. Resmi psikanaliz, itibarını korumak için resmen

5 Kakar, S. (1985). Psychoanalysis and Non-Western Cultures. *International Review of Psycho-Analysis*, 12:441-448.
Roland, A. (1988). *In Search of Self in India and Japan: Toward a Cross-cultural Psychology*. New Jersey: Princeton University Press.
Roland, A. (1996). *Cultural Pluralism and Psychoanalysis: The Asian and North American Experience*. London: Routledge.

6 Alliance of Psychoanalytic Organizations (2006). *Psychodynamic Diagnostic Manual*. Silver Spring, MD : Alliance of Psychoanalytic Organizations.

psikanalist saymadığı psikanalistlerden medet umar durumda. Ek olarak, belki de en kalabalık grup, resmi ya da gayrı resmi psikanaliz enstitülerinin katı kuralcı eğitim şablonlarının dışında kalan, teorik ve klinik psikanalitik eğitimlerini bu kurumların dışında edinen klinisyenlerden oluşuyor. Resmi psikanaliz ne derse desin, onlar da psikanalitik bir faaliyet yürütüyorlar.

Bütün bunlara bakarsanız, aslında psikanalizin serüveni, sosyalizmin/marksizmin serüveniyle oldukça benziyor. Orada da ciddi ortodoksluklar var; ortodoksluğu kırma çabaları, arada hainlik suçlamaları, bölünmeler, parçalanmalar, yeniden bir araya gelmeler var. O kadar trajik olmasa da psikanaliz alanında da ciddi bir kapışma durumu, resmi çizginin kendini devam ettirmeye çalışması, birilerinin psikanaliz içinden ya da kıyısından resmi çizgiyi eleştirip, dışarı çıkma ya da çıkarılma durumu söz konusu. Dışarı çıkanlar, dışarda kalanlar ya da dışarı çıkmasalar bile daha görece özerk bir alan bulabilenler, resmi psikanalitik kurumların içinde kalarak bile, daha önce bahsettiğim gibi psikanaliz dışındaki bazı önemli gelişmelerle çok daha iyi ilişki kurabilen, diyalog kurabilen psikanalistler ya da psikanalitik yönelimli terapistler gibi geliyor bana.

Psikanalizde devrim?

Örneğin gelişim psikolojisi alanında yapılan bir sürü araştırmadan artık şunu biliyoruz: Bugün diyelim ki 30 yaşında yetişkin biri, belli bir semptomla [belirti, şikayet] karşımıza geliyor. Klasik psikanaliz, bu semptomu demin dediğim çizgisel gelişim kuramı açısından inceleyip bunu çocukluk dönemindeki belli bir evrede olmuş belli arızalara indirgeme eğilimindedir. Çocukluk dönemi yaşantıları tabii ki çok önemli, özellikle ilk 5-6 yıl, nörolojik gelişimin en önemli, en kritik olduğu, kişilik örgütlenmesinin büyük ölçüde belirlendiği zaman dilimi. Ancak, gelişim psikolojisi ve gelişim psikopatolojisi alanlarından gelen bir sürü araştırmadan biliyoruz ki, klasik psikanalizin çizgisel ve indirgemeci determinizmi yerine, multifinality [çoklu-sonuç?] ve equifinality [eş-sonuç?] kavramlarını devreye sokmak gerek-

lidir.[7] Genel sistem teorisinden ve karmaşıklık [complexity] teorisinden türetilmiş bir kavram çiftinden bahsediyorum. Konumuz bağlamında multifinality, aynı evrede aynı/benzer yaşantılara maruz kalmış çocukların, hesaba katılması gereken başka binlerce faktör/yaşantı nedeniyle, ileride çok farklı tablolar sergileyebileceğini belirtir. Yine konumuz bağlamında equifinality, aynı evrelerde farklı yaşantılara maruz kalmış çocukların, yine hesaba katılması gereken başka binlerce faktör/yaşantı nedeniyle, ileride aynı/benzer tablolar sergileyebileceğini belirtir. Bu kavram çifti, klasik psikanalitik yaklaşımın çizgisel ve indirgemeci psikoseksüel gelişim teorisine büyük zorluk çıkarmaktadır. Sadece de bununla kalmamaktadır bu kavram çiftinin marifeti: Multifinality ve equifinality açık-sistemlerde geçerli olan ilkelerdir. Kapalı-sistemlerde ise etki-tepki kuralı ("o olursa bu olur" gibi) geçerlidir. Mesele sonuç olarak, insan canlısını açık bir sistem ya da kapalı bir sistem olarak kavramsallaştıracağımız sorusuna gelip dayanmaktadır. Klasik psikanalizin bu soruya cevabı nihai olarak "kapalı-sistem" olmuştur. Oysa insan gibi biyolojik ve sosyal olan her şeyin bir "açık-sistem" olduğuna dair elimizde yeterince teorik ve ampirik bulgu var. O yüzden, son zamanlarda, psikanalizi bir açık-sistem (ilişkisel) olarak kavramsallaştırmaya çalışanlar haklı olarak klasik psikanalizi "tek-kişilik-psikoloji" olmakla eleştirmektedirler.[8] Multifinality-equifinality kavram çifti üzerinden kısaca anlatmaya çalıştığım tarzda yeni bilgi yumaklarını içselleştirebilen yeni bir psikanalitik gelişim teorisi kurmak, psikanalizin önündeki devasa işlerden bir tanesidir. Bu konuda resmi psikanaliz dışındaki psikanalitik kuramcı ve araştırmacıların katkısıyla epeyce mesafe alındığı da söylenebilir.

Öte yandan 1960'larda geliştirilen ve giderek ivme kazanan

7 Cicchetti, D. & Rogosch, F. A. (1996). Equifinality and multifinality in developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8, 597-600.

8 Aron, L. (1990). One Person and Two Person Psychologies and the Method of Psychoanalysis. *Psychoanalytic Psychology*, 7:475-485.
Ghent, E. (1989). Credo—The Dialectics of One-Person and Two-Person Psychologies. *Contemporary Psychoanalysis*, 25:169-211.
Spezzano, C. (1996). The Three Faces of Two-Person Psychology: Development, Ontology, and Epistemology. *Psychoanalytic Dialogues*, 6:599-622.

bir bağlanma kuramı [Attachment theory] var.[9] Bu kuram, resmi psikanalizin dışından geliştirilen bir kuram. Ama giderek psikanalizin, "ilişkisel psikanaliz" dediğim kısmının içine alınan, onunla etkileşim halinde gelişen ve giderek klinik pratiğe de yansıyan, onu renklendiren bir kuram. Bağlanma kuramının katkılarıyla, kişilik gelişiminde klasik psikanalizin evre takılmaları merkezli yaklaşımının ötesinde daha zengin ve ufuk açıcı bir yaklaşım mümkün hale gelmiştir.[10]

Psikanalizin içinden, kıyısından ve dışından yapılan katkılarla bugün artık biliyoruz ki insan canlısı doğumundan itibaren oldukça aktif bir ilişki arayışı içinde, Freud'un ve klasik psikanalizin düşündüğü gibi pasif bir alıcı değil. Bebeğin pasiflikten aktifliğe doğru evrimleştiğini varsayan çizgisel bir gelişim şeması yerine, bebeğin çevresiyle ilişkiselliğinin sürekli ve aktif bir şekilde yeniden örgütlenmesine dayanan bir gelişim modeli ön plana çıkıyor.[11] Kendilik ve öteki temsillerinin oluşmasından önce, henüz bebeğin sembolizasyon kapasitesi gelişmemişken, doğumdan itibaren ilişki/etkileşim örüntülerinin bebeğin zihninde temsil edildiği gösterilmiş durumda.[12] Örneğin, bir iki haftalık bebekler diğer nesnelerle karşılaştırıldığında insan yüzüne karşı daha çok ilgi gösteriyorlar. Ek olarak, parçalara ayrılmış ve karıştırılmış insan yüzü resimlerinden daha

9 Ainsworth, M. and Bowlby, J. (1965). *Child Care and the Growth of Love*. London: Penguin Books.
Ainsworth, M., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
Bowlby, J. [1969] (1999). *Attachment*, 2nd edition, Attachment and Loss (vol. 1), New York: Basic Books.
Bowlby, J. (1973). *Separation: Anxiety & Anger*, Attachment and Loss (vol. 2); (International psycho-analytical library no.95). London: Hogarth Press.
Bowlby, J. (1980). *Loss: Sadness & Depression*, Attachment and Loss (vol. 3); (International psycho-analytical library no.109). London: Hogarth Press.

10 Fonagy, P. (2001). *Attachment Theory and Psychoanalysis*. New York : Other Press.
Fonagy, P. & Target, M. (2003). *Psychoanalytic Theories : Perspectives from Developmental Psychopathology*. New York : Brunner-Routledge.

11 Sameroff, A. (1983), Developmental systems: Contexts and evolution. In: *Mussen's Handbook of Child Psychology, Vol. 1*, ed. W. Kessen. NY: Wiley, 237-294.

12 Beebe, B., Lachmann, F.M., Jaffe, J. (1997). Mother-infant interaction structures and presymbolic self and other representations. *Psychoanalytic Dialogues*, 7:133-182.

çok bütünlüğü olan insan yüzü resimlerine ilgi gösteriyorlar.[13] Ayrıca bebeklerin, doğduktan sonraki 15 gün içinde annelerinin sesini, kokusunu ve yüzünü, yabancılarınkine göre tercih ettikleri; doğumdan sonraki birinci günde kendi seslerini ayırt edebildikleri; 3-4 aylıktan itibaren algılarına bağlı olarak beklentiler geliştirip, beklentilerine uygun eylemlerde bulunabildikleri; 2-3 aylıktan itibaren gelişkin bir hafızaya sahip oldukları ve negatif duygulanımın hatırlamayı zorlaştırdığı; gelişkin bir zaman ve mekan algısı ile doğdukları; 3-4 aylıktan itibaren duygularını yüz mimikleriyle ifade edebildikleri ve karşılarındaki kişinin yüz ifadesinden ve ses tonundan duygusal durumuna dair çıkarımda bulunabildikleri; 3-5 aylıktan itibaren şematik modelleme yapabildikleri; algıladıkları verileri değişik algı kanalları arasında transfer edebildikleri; basit kategorileştirme becerisine sahip oldukları bir çok bilimsel çalışma sonrasında ortaya konmuştur.[14] Bütün bu bulgulara dayanarak psikanaliz alanında çığır açan araştırmaları yapan Daniel Stern[15] ve Beatrice Beebe[16] gibi klinisyen-araştırmacılar, anne-bebek ilişkisinin mikro süreç analizleri üzerinden bebeğin doğumundan itibaren, yani sembolleştirme-öncesi evrede bile, oldukça zengin ve karmaşık bir zihni temsil kapasitesine sahip olduğunu; zihinsel olarak temsil edilenin de nesnelerden (ötekilerden) önce nesnelerle kurulan ilişki örüntüleri olduğunu; bebeğin duygulanımını sürekli olarak kendi içinde ve nesnesiyle ilişkisinde karşılıklı olarak düzenlediğini [regulation]; bu duygulanımı düzenleme/düzenleyememe ekseninin bebeğin ruhsal dünyasının zihni temsiller üzerinden yapılaşmasında temel belirleyen olduğunu; dolayı-

13 Pascalis, O., de Schonen, S., Morton, J., Deruelle, C., & Fabre-Grenet, M. (1995). Mother's face recognition by neonates: A replication and an extension. *Infant Behavior and Development*, 18(1):79-85.
Valenza, E., Simion, F., Cassia, V.M., & Umiltà, C. (1996). Face preference at birth. *J Exp Psychol Hum Percept Perform*, 22(4):892-903.
Beebe, B. & Lachmann, F. (1994), Representation and internalization in infancy. *Psychoanalytic Psychology*, 11:127-165.

14 Aktaran: Beebe, B., Lachmann, F.M., Jaffe, J. (1997). Agy.

15 Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books.

16 Beebe, B. & Stern, D. N. (1977), Engagement-disengagement and early object experiences. In: *Communicative Structures and Psychic Structures*, ed. N. Freedman & S. Grand. New York: Plenum Press, pp. 35-55.

sıyla bebeğin psikolojik örgütlenmesinin, klasik psikanalizin vazettiği kapalı bir sistemi öngören tek-kişilik bir paradigmayla anlaşılamayacağını göstermişlerdir. Bütün bu bulgulardan sonra psikanalizin klinik praksisinde de radikal ve ilişkisel bir dönüşüm mümkün hale gelmiştir.

Psikanalizde yaşanan bu ilişkisel devrimi destekleyen başka bir önemli bulgu da genel psikoterapi araştırmalarından gelmektedir. Ekollerden bağımsız olarak psikoterapideki dönüşümü/iyileşmeyi hangi faktörlerin sağladığı sorusunun peşinden giden onlarca araştırmanın vardığı özet sonuç şudur:[17] 1) Terapi sürecinde yaşanan değişimin % 40'ı terapi-dışı faktörlere bağlıdır. 2) Değişimin %15'ı plasebo etkisidir; hastalar terapide oldukları için iyileşecekleri yönünde bir beklenti geliştirmekte ve bu *beklentinin bizatihi kendisi* %15 oranında terapötik değişimi etkilemektedir. 3) Her ekolun kendi teorik çerçevesi içerisinden geliştirdiği ve kıskançlıkla savunduğu özgül terapi teknikleri terapötik dönüşümün *sadece* % 15'ini açıklamaktadırlar. 4) Kalan %30'luk pay ise ekol farkı gözetmeksizin ortak faktörler olarak tanımlanan terapiste ya da terapi ilişkisine dair faktörlerdir. Görünen o ki terapi ilişkisinin kalitesi, özgül terapi tekniklerinden iki kat daha önemlidir. Bu bulgu, terapi ekollerini enine kesen genel bir bulgudur ve ilişkisel psikanalizin genel çerçevesiyle tamamen uyum halindedir.

Psikanalizin son zamanlarında göze çarpan ve 21. yüzyılda daha da pekişecek gibi görünen başka bir değişiklik de psikanalizle psikanalitik terapiler arasında varolduğu var sayılan kategorik ayrımın giderek erimeye başlamasıdır.[18] Tahminim o ki

17 Lambert, M. J. & Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy*, 38:4, 357-361.

18 Fosshage, J.L. (1997). Psychoanalysis and Psychoanalytic Psychotherapy: Is There a Meaningful Distinction in the Process? *Psychoanalytic Psychology*, 14(3): 409-425.

Sechaud, E. (2000). Affective self-disclosure by the analyst. *International Journal of Psychoanalysis*, 81(1): 164–165.

Suman, A., & Brgnone, A. (2001). Psychoanalytic psychotherapy and psychoanalysis: A choice in step with the times. *Psychoanalysis and psychotherapy: The controversies and the future* (der. *S. Frisch, R. D. Hinshelwood, J. M. Gauthier*) içinde (s. 91–109). London: Karnac.

bu erime hızlanarak devam edecektir ve belki de 10-20 yıl sonra böyle bir ayrımdan hiç bahsetmeyeceğiz bile. Psikanalizin şimdiye kadar sürdürdüğü "divan, haftada en azından 3-4 seans ve en azından 5-6 yıl" koşulları son yıllarda ortaya çıkan teorik gelişmeler ve araştırma bulguları nedeniyle yakın zamanda birer *mit* haline dönüşecek gibi görünüyor. Aktarım – karşı-aktarım matriksini merkeze alıp analitik temas/ilişki üzerinden yürüyen bütün klinik faaliyetlerin psikanaliz olarak tanımlanması gerektiğini savunanların sayısı giderek artıyor.

Son birkaç on yılda genel psikoterapi alanında bütünleşik (integrative) psikoterapilerin giderek ön plana çıktığını görüyoruz. Değişik psikoterapi ekolleri arasında farklı melezleşme deneyleri yaşanıyor. Psikanalizin geçirdiği (d)evrim itibarıyla bu genel melezleşme eğilimine daha meraklı ve yatkın hale gelmesini bekleyebiliriz. Psikanalitik praksis çerçevesine yoğun olarak katılmaya en yakın adaylar dışavurumcu sanat terapileriyle[19] somatik (beden-odaklı; hareket ve dans) terapiler[20] olacak gibi görünüyor. Psikanaliz, dil-öncesi dönemin çok katmanlı belirleyiciliğini ve buna bağlı olarak terapötik dönüşümün yorum-temelli sözel alandan çok söz-dışı (nonverbal) duygulanımsal/ilişkisel bir alanda gerçekleştiğini keşfettikten sonra,[21] klinik praksiste söz-dışı iletişim kanallarına giderek daha çok yer açması sürpriz olmayacaktır. Geleneksel olarak, Freud'un da katkısıyla, psikanalizi kısaca tanımlamak için kullanılagelmiş olan "konuşma tedavisi" nitelemesi, kapsam yetersizliği nedeniyle aslında şimdiden bırakılmalıdır. Psikanaliz, klinik praksis bağlamında konuşma tedavisinin çok ötesinde bir şey olduğunu

Waska, R. (2006). Psychoanalysis or psychoanalytic psychotherapy? Shifting the debate from theoretical to clinical with the concept of analytic contact. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 70(2): 145-159.

19 Leclerc, J. (2006). The unconscious as paradox: Impact on the epistemological stance of the *art* psychotherapist. *The Arts in Psychotherapy*, 33(2): 130-134.

20 Bloom, K. (2006). *The Embodied Self: Movement and Psychoanalysis;* London: Karnac.

21 Fosshage, J.L. (2003). Fundamental Pathways to Change: Illuminating Old and Creating New Relational Experience. *International Forum of Psychoanalysis*, 12: 244-251.

Stern, D.N. ,Sander, L.W., Nahum, J.P. ve ark. (1998). Non-interpretive mechanisms in psychoanalytic therapy: The 'something more' than interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*, 79: 903-921.

epeyce kanıtlamıştır ve tüm muhafazakar savunmalara rağmen daha da kanıtlayabilecek devrimci bir enerjiye sahip gibi görünmektedir.

Bülent Somay: Evet, iki arkadaşımıza da teşekkürler. Şimdi isterseniz sizin sorularınıza ve görüşlerinize geçebiliriz.

İzleyici: Hastaların tedavi edilmesinde psikanalizin hakikaten çok etkili neticeler aldığı doğru mu efendim?

Saffet Murat Tura: Sorunuza ben cevap vereyim. Bu konuda çok ayrıntılı çalışmalar olmadığını söylemiştim. En azından karşılaştırmalı araştırmalar yok. Bu tabii psikanalizin yapısından kaynaklanıyor bir ölçüde, çünkü uzun süreli bir tedavi tekniği. Bu nedenle hakikaten 100 yıllık bir geçmişinin olmasına rağmen, çok ciddiye alınabilecek (bizim *longitudinal* çalışmalar dediğimiz) mesela davranışçı tedaviyle karşılaştırmasını, ilaçla karşılaştırmasını yapan bu tipte çalışmalar, biraz da şaşılarak söylenebilir ki, maalesef yok. Daha ziyade vaka öyküleri ile ilgili, tek tek vakaların öyküleriyle ilgili çalışmalar var. Psikanalizin etkisinin esas nedeni çok akılcı olması; yani hakikaten ikna edici bir tarafının olması... Gerçi klinik olarak destekleyen çalışmalar, çeşitli metodolojik güçlüklerle, yani psikanalizin çok uzun sürmesi, şu bu gibi nedenlerle gerçekleştirilemiyor ise de teorik olarak çok ikna edici. Biz psikiyatrları ve psikologları hâlâ cezbedişinde bu teorik ikna ediciliği çok çok önemli rol oynuyor. Bunun yanında, gerek Murat Bey gerek ben tabii ki kendi mesleki pratiğimizde etkili olduğunu da görüyoruz. Yalnız Murat Bey çok güzel bir konuya temas etti. Ben uzun zamandır psikoterapi vb konularında çok ciddi okumalar yapmıyorum; beyin ve bilinç problemiyle ilgileniyorum. Murat Bey, tekniklerin farkının terapötik faktörler arasında % 15'lik bir rol oynadığı, çok ağırlıklı olarak hekimin veyahut da psikologun ilişki kurma tarzının terapi sonucunu etkilediği yolunda sonuçlar alınan bir çalışmadan bahsetti ki, bu benim hakikaten bu konuşma bittikten sonra Murat Bey'den bilgi almak istediğim bir nokta. Önemli bir bilgi olduğunu söylemek isterim.

İzleyici: Söylediğiniz önemli bir şey vardı, hangi teknik uygulanırsa uygulansın, gerçekten yapan kişinin empati yeteneği, sıcak kanlı oluşu, önemlidir dediniz. Şimdi şunu düşünüyorum:

Her psikanaliz yapanın –bilmiyorum psikologlar, psikiyatristler hepsi yapabiliyor mu– uzun yıllar boyu psikanalizden geçmiş olması gerekiyor. Birinin psikanalizden geçip geçmediğini, bizler hasta olarak, analize gelen kişiler olarak nasıl bileceğiz? Seçimlerimizi güven duygusuyla nasıl yapacağız? Evet, birileri güvenilir kaynaklarla gidebiliyor. Ama bunu denetleyen ya da bir şekilde organize eden mekanizma nasıl işliyor?

Saffet Murat Tura: Ben kısaca cevap vereyim; Murat Bey daha ayrıntılandıracaktır. Bazı klasik psikanaliz enstitüleri var, ama bunun dışında da, yani bu enstitülerin dışında da bir psikanaliz uygulaması veya analatik psikoterapi uygulaması vardır. Şimdi, bu çok zor, çok tartışmalı bir konu. Psikanaliz enstitülerinin önerdiği teknikler yahut yaklaşımlar acaba ne ölçüde geçerli? Bakın size gayet basit bir örnek vermek istiyorum. Bugün daktiloda F klavye dediğimiz bir klavye kullanıyoruz. Bu F klavye nasıl gelişmiş biliyor musunuz? Daktilo aletleri yapıldığı zaman teknolojik olarak çok hızlı çalışıyorlar ve hızlı çalıştıkları zaman, yani şahıs hızlı yazdığı zaman tuşlar birbirine takılıyor. Onun için kullanıcının daktiloyu kullanım hızını düşürmek üzere F klavyeyi geliştiriyorlar. Yani kullanıcı daha düşük hızla yazsın diye F klavyeyi geliştiriyorlar. Bu o zaman için bir ilerleme. Çünkü artık tuşlar takılmıyor birbirine. Biz eski tip daktiloları kullandık, tabii siz gençler bilmiyorsunuz ama eskiden tuşlar birbirine takılırdı. Daha sonra teknoloji gelişiyor ve hakikaten daha hızlı yazmaya imkân veren daktilolar ortaya çıkıyor. Ama insanlar F klavyeye göre eğitildikleri için yeni çıkan ve çok daha elverişli teknolojiyi benimsemekte zorluk çekiyorlar; biz bugün hâlâ F klavyeyi kullanıyoruz. Bu şu anlama geliyor: Bir dönem için elverişli olan ve açılımlara yol veren birtakım kuruluşlar, uygulamalar, yöntemler bir süre sonra bürokratik engeller teşkil edebilir ve aksine hızlı gelişmeleri, tartışmaları ve bilimsel araştırmaları etkileyecek hipostazlaşmış, kemikleşmiş yapılar haline gelebilir. Lütfen bunu da değerlendirmelerinizin içine alın. Bilmiyorum Murat Bey Amerika'da çok uzun yıllar konuyla ilgili araştırmalarda bulundu, eğitimde bulundu, herhalde bize daha ayrıntılı bir şekilde durumu özetleyecek.

Murat Paker: Ben kısaca şöyle diyeyim. Bu sorunuzla haki-

katen çok önemli iki noktaya temas ediyorsunuz. Bir kurumsal eksiklikler, bir de kurumsal eksiklik olmasa bile, iç işleyişle ilgili sorunlar var. Diyelim ki çok iyi işleyen bir psikiyatristler, psikologlar birliğimiz ya da psikoterapi veya psikanaliz kurumları var ve bunlar çok iyi işliyorlar, etik kurulları var, vb. Böyle kurumsal eksiklikler var Türkiye'de. Ama olmasa bile bence bunlardan daha önemli olan, eğer psikoterapi almak istiyorsanız, böyle bir ihtiyacınız varsa sizin için en güvenilir şey ilk seansa gittiğinizde kendinizi nasıl hissettiğinizdir. O yüzden size ilk önerilen terapiste illa ona devam edeceğim gözüyle bakmamanızı öneririm. Birkaç terapistle, birkaç ilk seans geçirmenizi öneririm. Hangisiyle daha rahat hissediyorsanız, hangisiyle sahici bir temas kurabildiğinizi hissediyorsanız onunla devam etmenizi öneririm. Bu sizin kendi öznel yaşantınız. Bir 45-50 dakika geçireceksiniz bu insanla, sizin kendinizi nasıl hissettiğiniz, o spesifik terapistle sizin nasıl bir ikili oluşturduğunuz en önemli değişken burada. Terapist çok iyi olabilir ama her iyi terapist herkesle iyi çalışamayabilir. O terapistin kötü bir terapist olduğu anlamına gelmez, sizin için iyi olmayabilir, sizin bambaşka bir kimyanız vardır, terapistin kimyası ile sizin kimyanızın uyuşması çok önemli. İkinci bilgi kaynağı tabii etrafınızdan duyduklarınız, bunlar da önemli bir bilgi kaynağı. İşte arkadaşlarınız gitmiştir ya da işte tanıdığınız, güvendiğiniz biri gitmiştir ve öneriyorlardır. Ek olarak, ilk seansta terapistin eğitimiyle ilgili soru sormanızda hiç bir sakınca yok. Yani Türkiye'de özellikle doktorlar gibi görülen terapistler ya da analistler bir tür yüksek otorite konumuna kondukları için sanki onların ne tür eğitim aldıkları, ne yaptıklarına dair soru sorulamaz gibi hissedebilir bir sürü kişi. Halbuki hastanın en doğal hakkıdır "siz nasıl bir terapistsiniz, nasıl bir eğitim aldınız?" vb. tarzda sorular sormak.

İzleyici: Eğitimden ziyade, kaç yıl sürer?

Murat Paker: O konuya da geleceğim onu da isterseniz sorabilirsiniz tabii ama şimdi ne kadar süre terapiden, psikanalitik terapiden ya da psikanalizden geçtiği tek başına çok da belirleyici bir ölçüdür diye de düşünmeyin. Yani psikanalitik terapi ya da psikanaliz yapan birinin yoğun, uzun psikanalizden ya da psikanalitik terapiden geçmesi gerekir. Öte yandan, bürokratik

psikanaliz kurumlarının belli reçeteleri var: işte herkes haftada 2'den 3'ten başlayarak, şu kadar saat psikanalizden geçmek zorundadır, tarzında reçeteler var. Bu yolu kullanmayanları kaale almıyorlar diyelim. Yine maalesef bu konuda araştırma yok ama kendi hayatımızdan, yaşadıklarımızdan, gördüklerimizden biliyoruz ki, değil 300 saat, 800 saat psikanalizden geçmiş olsa bile hasta göndermeyeceğimiz analistler ya da terapistler de var. Tam tersi durumlar da var. Bu önemli bir değişken ama tek başına da bir değişken değil, onu demeye çalışıyorum.

İzleyici: 100 yıllık bir tarihten bahsediliyor, çeşitli eleştirilerden, değişikliklerden bahsediliyor. Ama henüz somut bir alternatif geliştirebilmiş değiliz. Bir defa tıptan çıkmış bir şey olduğunu biliyoruz bunun. Buna rağmen tıbbi bir müdahalede bulunamadığımız bir yöntem. Benim en çok ilgimi çeken bu oldu. Bir de siz, analiz yapanla analiz edilen arasındaki ilişki aslında önemlidir dediniz. Bu istatistikler neye göre belirlenmiş onu merak ettim mesela. Bu size bir sorum olsun Murat Paker. Saffet Murat Tura'ya da evrimsel psikoloji üzerine ne düşündüğünü sormak istiyorum.

Murat Paker: Soruyu yanlış anlamamak için kısaca tekrarlayayım isterseniz. Yanlışsam siz düzeltin. Terapistle hasta arasındaki, danışan arasındaki ilişkinin önemli olduğunu söyledim. Bu nasıl ölçülmüş, nasıl bulunmuş mu diyorsunuz?

İzleyici: Konuşmayla gerçekleşen terapi yani.

Murat Paker: Şimdi, benim kendimi yakın hissettiğim, hatta içinde hissettiğim ilişkisel psikanaliz ekolüne göre, konuşma belki de birincil faktör değil, iyileştirici. Kişiliğimize en fazla etki eden yılların, hayatımızın birinci ve ikinci yılları olduğunu ve o yıllarda dilin olmadığını düşünürsek, özellikle ilk yılda anne çocuk ilişkisinin, yüz yüze bakışmalarının vs mikro analizlerini yapan çok önemli ve değerli çalışmalar var. Orada anne ile çocuğun yüz yüze ifadelerinin mikro analizlerini yapıyorlar ve bunun nasıl komplike bir dans olduğunu ve bu komplike dansın çocuğun duygu dünyasını hem altüst etmekte hem düzenlemekte birinci dereceden önemli olduğunu görüyorlar. Bu ilişkide bildiğimiz anlamda dil yok, bambaşka bir şey var.

Terapi için de diyebiliriz ki, tabii konuşma önemli ama ko-

nuşma niye önemli? Belki de bizim ilk yıllardan itibaren oluşturmaya başladığımız bu zihinsel temsilleri, kendimizi ve bizim için önemli *insanları nasıl* gördüğümüze ve hissettiğimize dair temsilleri aktive etmek için önemli konuşma yalnızca. Bunlar aktive olduğu zaman, konuşmanın dışında bambaşka kanallarla biz iletişim kuruyoruz, bilinçdışı kanallarla, yüz ifadeleriyle, ses tonlarıyla, vücut dilleriyle iletişim kuruyoruz. Onlar da çok önemli, belki daha önemli, sözden de önemli. Ama söz bu tür şeyleri ortaya çıkarmak için bir araç olarak da kullanılabilir.

İzleyici: Şimdi psikoterapist, analist; analiz yapan, tetkik eden ilim adamı bütün duygusal ve aktif şahsiyetiyle mi geliyor olayın içine yoksa sadece bir fikirci, bir tespit edici, bir gözlemci olarak mı giriyor? Yani şahsiyetiyle, duygusal şahsiyetiyle işin içine karışmak hastasına o tarzda hükmetmek, etkide bulunmak mecburiyetini duyuyor mu duymuyor mu? Yani, mevzuları tabii çok fazla tahlil etme imkanı yok ama, hastayla doktor arasındaki kimyanın uyuşmasının lazım geldiğini belirttiniz. Bu manada, doktorla hasta arasında bir sempatinin vücut bulmasının gerektiğini söyleyebilir miyiz?

Saffet Murat Tura: *Herhalde. Söyleyebiliriz yani.*

İzleyici: Yani doktoru, istemeyeceği bir partner konumuna sokması muhtemel mi değil mi? Psikanalisti isteyip istemediği şüpheli olan bir partner, hastanın bir nevi partneri haline girmek mecburiyetinde kalıp kalmadığı hakkında ne söylenebilir?

Saffet Murat Tura: *Şimdi sizin bir sorunuz* vardı aslında evrim psikolojisine dair, ona cevap verilememiş oldu, atlanmış oldu, kusura bakmayın.

İzleyici: Benim sualimden mi kaçıyorsunuz?

Saffet Murat Tura: Hayır kaçmıyorum ama siz araya girdiğiniz için o yüzden o soru kaçtı. Ben ondan sonra size yanıt vereyim izninizle. Şimdi, evrimsel psikolojiyi çok önemsiyorum. Bir çok örnek verilebilir; insan seksüalitesinin, kadın erkek ilişkilerinin doğası buradan yola çıkarak şekillendirilebilir. Psikanalizde veyahut analatik psikoterapide çok eksiğini çektiğimiz motivasyon teorileri keza bu tip evrimsel yapılanmalara dayandırılabilir. Yani kabaca cevap vermek istersek, evrimsel psikoloji konusunda henüz çok iyi çalışmalar yapmış değilim. Ama ev-

rim konusunda, evrim teorisi konusunda epey çalıştım. Evrimsel psikolojiyi de psikanalitik yaklaşımın içine katmaya açığım ve hazırım. Konuşmamın başında söylediğim gibi, doğa bilimi çerçevesinde bir psikanaliz benim tercih ettiğim psikanaliz.

İzleyici: Doğadan kopan insanlar...

Saffet Murat Tura: Bu doğayı nasıl tanımladığınıza bakar. Doğanın içi mi dışı mı? Bakın 'doğadan kopan' dediğiniz zaman şehirleşmeyi, endüstrileşmeyi falan kastediyorsanız o başka bir şey, doğa biliminden kopmak başka bir şey; doğa bilimi başka bir disiplin. Ben doğa biliminden kopmaktan ya da kopmamaktan bahsediyorum.

Çok kısaca sizin sorunuza da cevap vereyim: Psikoterapi, psikanaliz ya da başka bir terapi zaten bir partnerlik halidir, çok özel bir ilişki vardır orada. Bu ilişkinin yalnızca o ilişki olması, başka bir ilişkinin işin içine katılmaması gerekir. Siz sanıyorum öyle bir şey sordunuz; terapistin istemediği bir ilişki gibi bir şey sordunuz. Psikoterapi ilişkisi, yalnızca terapist ve hasta ya da danışan ilişkisi düzeyinde kalması gereken bir ilişkidir. Hem hasta için, hem terapist için karışmaması gereken bir ilişkidir, bunu soruyorsanız eğer?

İzleyici: Teşekkür ederim. Yalnız elde olmadan karışırsa tedavide daha iyi mi netice alınır.

Saffet Murat Tura: Hayır, alınmaz.

İzleyici: Bu kadar akademik söylemden sonra çok somut bir soru sorayım. Psikoterapinin yetersiz kaldığı noktada mı ilaç takviyesi, tedavisi alınıyor? Yalnız bir endişemiz var hastalar veya hasta yakınları olarak: Bu ilaçlar bağımlılık yapar mı? Hasta günün birinde o ilaçları bıraktığında normal yaşama döner mi?

Saffet Murat Tura: Şimdi ilaçların bir bölümünün bağımlılık yaptığı doğrudur. Bugün mümkün olduğu kadar bağımlılık yapan ilaçlardan kaçınıyoruz. Bununla beraber bazı durumlarda bu ilaçları kullanmak zorundayız. Şimdi size şu soruyu sormak istiyorum? Eğer şeker hastası olsanız ensülin bağımlısı olacaksınız, ensülin bağımlısı olmayacağım diye şekerden ölecek haliniz yok. Bu kabilden düşünerek; beyninizde bazı nörotransmiterlerin, kimyasal ileticilerin doğuştan getirdiğiniz bir ta-

kım enzim noksanlıkları nedeniyle üretilmediğini var sayalım. Bunlar sizin iradeniz dışında kimyasal mekanizmalarla üretilen şeyler. Eğer genetik faktörler nedeniyle üretilmiyorsa, dışarıdan veren ilaçlarla sağlarız. Çok basit ilaçlar değildir psikiyatride kullanılan ilaçların büyük bir bölümü; aldım işte biraz kafayı iyileştiriyor, diyebileceğiniz ilaçlar değildir. Doğrudan genlerle oynayan, genleri stimule ederek etkili olan, tahmin edemeyeceğiniz kompleksitede bir kimyası olan ilaçlardır. Bu ilaçların çoğu bağımlılık yapmaz; ama bağımlılık yapanları da var. Yeşil reçeteye tabidir bunlar. Hekimler mümkün olduğu kadar bunları geri planda tutmaya, kullanmamaya çalışır ama dönem dönem kullanılması gerektiği de dünya çapında kabul edilmiş ilaçlardır. Her tedavinin bir yan etkisi vardır. Bunu da kabul etmemiz lazım. Kimse kanser ameliyatı, akciğer kanseri ameliyatı oldum ciğerlerimden biri gitti diye doktorundan yakınmaz, ama psikiyatrideki en ufak bir yan etki hemen şikayet konusu olur. Hangi tedavide olmuyor ki bu, apandisitiniz alındığı zaman aylarca uyuyamazsınız. Eğer terapötik yollardan çözümü mümkünse, terapi tercih edilmelidir. Ama öyle vakalar vardır ki, ilacı kötüleyerek o vakaların iyileşme şansını azaltırsınız ve intihar riskini çoğaltırsınız ya da ciddi bir ruhsal bozukluk geçirme şansını yükseltirsiniz. O nedenle, ilaç konusunda konuşurken çok çok dikkatli olmak gerekir.

Teşekkür ederim.

İzleyici: Hastanın ilaca inanması mı lazım yani, onu mu demek istiyorsunuz?

Saffet Murat Tura: Hayır.

Bülent Somay: Son bir iki soru alıp bitireceğim, henüz ağzını açmamış olanlardan soru alayım.

İzleyici: Psikanalizle ilgili kimisi bilimdir diyor, kimisi bilim değildir diyor. Bu benim kafamda bir soru işareti olarak kaldı. Psikanaliz gerçekten bilim midir, bir ekol müdür yoksa bir metot mudur? 100 yıllık tarihi var, o noktaya ulaşıp ulaşmadığını soruyorum.

Saffet Murat Tura: Şimdi müsaadenizle şöyle cevap vereyim. Psikanaliz bir bilim midir derken bilimi nasıl tarif ettiğinize, nasıl tanımlayacağınıza bağlı olarak değişen bir şey. Bilimi

nasıl tarif ettiğinizi siz bana söyleyin, bilim şudur deyin, ben size psikanalizin bilim olup olmadığını söyleyeceğim. Şöyle diyelim, bilimsel bir disiplin, şu anlamda bilimsel bir disiplin, mümkün olduğu kadar en ekonomik varsayımlarla belli olayları açıklamaya çalışan ve bu açıklama tarzının içerisinde de varsayımlarını temel bir biçimde tanımlamaya, bu varsayımları herhangi bir inanç sistemine dayandırmamaya çalışan bir disiplin. Ama bilim dediğiniz zaman neyi kastettiğiniz her zaman çok açık değildir. Popüler anlamda bilimsel bir disiplindir ama epistomolojik anlamda bilimin ne olduğu henüz filozoflar tarafından bile tanımlanabilmiş bir şey değil. Dolayısıyla, psikanaliz bilimdir ya da bilim değildir gibi bir vaazda bulunmak çok çok zor. Ama bilimsel bir yaklaşımdır dememiz bence doğru olur. Değil mi Murat ne dersin?

Murat Paker: Evet çok karışık bir konu. Burada şu anda ileride değişebilir, değişse iyi olur ama şu anda psikanalizin klinik faaliyeti için; örneğin, psikoterapi faaliyeti için –sırf psikanaliz için değil bütün psikoterapiler için de söyleyebiliriz bunu– bilimsel faaliyettir demem mesela ben. Çünkü psikoterapinin bilimsel faaliyet olamayacağını düşünüyorum. Ama psikoterapinin etkili olup olmadığı bilimsel olarak araştırılabilir. Bunu da işte psikoloji yapar, psikiyatri yapar, şu yapar bu yapar. Ama psikoterapinin kendisi sonuç olarak insani bir ilişkidir, bir boyutuyla da zanaattır. Hani, bilim mi zanaat mı yoksa bilim mi sanat mı ayrımı konur ya, o anlamda mesela psikoterapi faaliyeti bilimsel bir faaliyet değildir. Bilimsel verilerden yararlanır, yararlanmalıdır ve etkili olup olmadığı bilimsel olarak araştırılmalıdır; o ayrı bir şey. Psikanalitik terapi ya da psikanaliz bu anlamıyla bence bilim değildir. Ama Saffet'in dediği gibi insan zihnine, insan öznelliğine dair bilimsel bir teoridir, bir disiplindir; o anlamda bir bilimsellik iddiasında bulunabilir; ki böyle olmadığını iddia eden de bir sürü insan var, bu nedenle tartışmalı bir konu.

Tarih: 29 Eylül 2006

KONUŞMACILAR: BELLA HABİP, NİLÜFER GÜNGÖRMÜŞ ERDEM, MELİS TANIK

Freud ve Birey

Merhaba; ben Bella Habip; psikanalist ve klinik psikologum; aynı zamanda çocuk psikologu ve psikanalisti olarak çalışıyorum. Nilüfer Güngörmüş Erdem ise yazar ve senarist; aynı zamanda psikoloji son sınıf öğrencisi, psikanalist olma sürecinde ilerliyor. Diğer konuşmacımız Melis Tanık da klinik psikolog, Bilgi Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, yine psikanalist pratiği ile uğraşıyor ve kendisi de bu süreç içinde.

Freud'un doğumunun 150. yılını ve psikanaliz tedavisinin 100 yılını çoktan arkamızda bıraktığımız bu son bir asır içinde psikanaliz tedavisinin, psikanaliz söyleminin yeri ve anlamı hem çok çeşitlendi ve hem de çoğaldı. Bu çeşitlilik ve bolluk ortamında Freud'un metni çeşitli yönleriyle ele alındı. Kurucu diyebileceğimiz bu metinler, içerik ve biçim itibariyle de (unutulmamalı ki Freud yazarlara verilen Goethe ödülünü de almıştı) o kadar çok zenginlik barındırıyordu ki, psikanaliz kısa zamanda sadece psikolojiyi ve psikiyatriyi değil, çocuk gelişimini, sosyolojiyi, felsefeyi, özellikle edebiyat ile sanatı da ciddi ölçüde etkiledi. Ben burada Freud'u, metinlerinde birey zihniyetini inşa eden bir bilim ve düşünce adamı olarak ele almak istiyorum; bu bireyi de toplumsal, özellikle topluluksal değerlerden sıyrılan bir birey olarak tasavvur etmek istiyorum.

Bu ne demek?

Öncelikle bu girişimimi tetikleyen iki temel düşünce oldu. İlkin, psikanaliz kuramı ile pratiğinin ve genel anlamda psikanalizin ileri sürdüğü temel tespitlerin vülgarize olması, yani

yaygınlaşması olgusundan hareket ederek, bazı psikanalitik kavramları ele almak istedim. Vülgarizasyon belli bir bilimsel disiplini her kesime ulaştırma, yaygınlaştırma misyonu taşır, ama bu girişim aynı zamanda belli bir özün çarpıtılmasıyla da sonuçlanabilir. Bir bilgi veya düşünce, heterojen bir toplulukla karşı karşıya gelince her zaman arzu edilen sonuçlara yol açmıyor. Bir başka deyişle, Freud'un yapıtındaki bazı temel tespitleri yeniden ele alarak zamanının birey olmayla ilgili değerlerini alt üst eden unsurun altını çizmek istedim.

İkinci olarak, vülgarizasyonun olumsuz yönüyle mücadeleyi de içeren bu girişimime eşlik edecek şekilde, kendi psikanaliz pratiğimden ve bu konudaki çeşitli çalışma grubu deneyimlerimden hareketle, Freud'un yapıtından bazı kişisel sonuçlar çıkardım. Burada, bu sonuçlardan bir tanesi üzerine bir şeyler söylemeye çalışacağım. O da şöyle ifade edilebilir: *Freud'un bireyi, topluluktan sıyrılabilen bir kişidir.*

Şimdi Freud'un keşfindeki bu önermemi temellendirecek bir tespiti ele alacağım. "Oidipus Kompleksi" ya da karmaşası adı altında yaygınlaşan ve odak noktasını çocukluk cinselliğinin oluşturduğu trajik öyküyü bilmeyeniniz yoktur. Sofokles'in ünlü tragedyasıyla sık sık karıştırılan bu öykü, Yunan mitolojisinden esinlenmiştir. Bu mitte küçük Oidipus, Thebai kralı Laios ve karısı kraliçe Iokaste'nin çocuğudur. Oidipus doğduğunda bir kâhin onun büyüyünce babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini söyler. Laios bu kadere karşı çıkarak Oidipus'un ayaklarını çiviletir (Yunancada Oidipus "şişmiş ayaklar" anlamına gelir) ve hizmetçisine onu bir dağa terk etmesini söyler. Fakat hizmetçi kralın emirlerini yerine getireceğine, bebeği oradaki bir çobana emanet eder. Çoban da bebeği çocuk sahibi olamayan, Korinthos kralı Poliybos ile karısı Priboia'ya verir.

Oidipus büyür ve etraftaki dedikodulardan annesi ile babasının çocuğu olmadığını duyar; bu söylentilerin doğruluğunu sınamak için Delfoi'deki kâhine gider. Kâhin kendisine babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini söyler. Bu bilgiyle dehşete kapılan Oidipus evine dönmez, yollara düşer. Bir gün yolda Thebai kralı Laios'la karşılaşır ve aralarında bir tartışma çıkar; Oidipus Laios'u, yani öz babasını öldürür. O sırada The-

bai'deki bir Sfenks, dişi bir canavar, kentte terör estirmektedir. Sorduğu bilmeceleri doğru yanıtlamayan kim varsa birer birer öldürmektedir. Sıra Oidipus'a gelir. Sfenks Oidipus'a şöyle bir bilmece sorar: "kimi zaman iki, kimi zaman üç, kimi zaman dört ayak üstünde yürüyen ve doğa yasalarına karşıt olarak en çok ayağı olduğu zaman en güçsüz olan yaratık hangisidir?" Soruya doğru yanıtı veren Oidipus kurtulur, Sfenks de kendini öldürür. Bu başarısıyla Oidipus dul kraliçe, yani annesi Iokaste'ye de talip olur ve onunla evlenir. Onunla olan evliliğinden dört çocuk dünyaya gelir: Eteokles, Polyneikes, Antigone ve Ismene.

Yıllar geçer ve Thebai kentinde veba salgını baş gösterir. Şehrin kâhini, Laios'un katili bulunursa şehri saran belanın ortadan kalkacağını buyurur. Sonunda Oidipus, hakikati, onu evlat edinen babası Polybus'un ölümüyle öğrenir. Bir haberci Oidipus'a, bir çoban tarafından dağın tepesinde ayakları çivilenmiş halde bulunduğunu, oradan kurtarılıp Korent kralına teslim edildiğini söyler. Kehanet doğrudur. Yolda öldürdüğü adam da Laios'tur ve öz babasıdır. Bunu öğrenen Iokaste kendini asar. Oidipus da gözlerini oyar ve yollara düşer.

Gelelim yeniden Freud'a ve ünlü "Oidipus Kompleksi"ne – ya da artık Türkçeleştirilmiş haliyle "Oidipus Karmaşası"na. Ne demektedir Freud? Freud bu kavramı sistematize etmemiştir, ama bu mesele tüm yapıtlarında, baştan sona mevcuttur.

Öncelikle, Oidipus kompleksiyle Freud'un neyi kastettiğini ele alalım.

Psikanaliz kuramına göre erkek çocuk 2-3 yaş arası cinsel duyumlarla doludur ve bu dönem cinsel gelişiminin fallik evresine denk düşer. Erkek çocuk, penisindeki duyumlardan hareketle bu organına büyük bir önem atfeder ve tabii bu duyuların doğrultusunda realizasyon girişimlerinde bulunur; kısacası anneyle bir cinsel birleşme talep eder ve babayı devreden çıkarmak ister. Çocuk sahibi olan veya bu yaştaki çocuklarla çalışmış veya yakından izlemiş olanlar, erkek çocukların bu yaşlarda anneleriyle evlenmek istediklerine dair şeyler söylediklerine çok şahit olmuşlardır. Bunu söylemeyen ya da söyleyemeyen, yani bizim jargonumuzda bu meseleyi sembolize edemeyen, bir an-

lam hanesine yerleştiremeyen çocuklar da annelerine yapışır, ısrarla dokunur ya da geceyarısı yataklarına giderler; bu çocuklar daha sonra bir dizi uyum sorunu yaşarlar. Çünkü trajik akıbetlerine karşı çıkmakta direnmektedirler. Anne ile olan ensest yasağı onlar için kabul edilemez olduğundan, bu tür çocuklar bir tür neo-realite yaratıp, örneğin babalarından korkmak yerine sokaklardaki atlardan korkmaya başlarlar. Bunun güzel bir örneğini Freud "Küçük Hans" adlı makalesinde çok çarpıcı bir biçimde anlatır.

Çocukta her şeyin "normal" bir şekilde tezahür ettiğini varsaydığımız durumlarda (normalliğin ne olduğu, ayrı bir yazıda ele alınması gereken, apayrı bir konu), erkek çocuk annesiyle evlenmek istediği için ya da anneye tek başına sahip olmak istediği için babanın penisini iğdiş ederek onu cezalandıracağını düşünür ve bu korkuyla anneden uzaklaşır. Kimi kültürlerde bu korku salt çocuğun imgeleminde değil anne-babanın söyleminde apaçık mevcuttur. Çocuk penisiyle oynarsa, penisini teşhir ederse, bir anlamda cinselliğini apaçık sergilerse şöyle klasik bir tehdit ortaya çıkıverir: "Çek elini ordan keserim yoksa." Bu tehdit erkek çocuk için dönüm noktası olur ve olumlu Oidipus hareketinin ilk başlangıç evresidir. Çocuk babayla olan, yani otoriteyle olan ilişkilerini yeniden düzenler ve dürtülerini uykuya yatırır. Annesine sırt çevirir ve babasına benzemek ister, onunla özdeşleşir, yani düşmanlık ve rekabet duygularını bir müddet için gömer. Tabii bu duygular tam anlamıyla uyumaz, ergenlikte yeniden tezahür eder ve tüm yaşam boyunca, bir erkeğin otorite karşısında yaşayacağı tüm insani durumların çıkmazlarında tüm tazeliği ve canlılığıyla yeniden ortaya çıkar.

Küçük erkek çocuğun babaya karşı bu başkaldırısının masallara, mitlere ve destanlara ana malzeme olmasından hareket eden Freud, bu kompleksi insanlığın nesil ve cinsiyet farklılıklarını düzenleyen bir prototipi olarak ele alır. Bir başka deyişle bu karmaşa sayesinde çocuk, nesiller-arası yerini tanımlayabilecek ve kabul edecek, yani şu anneden doğma şu babadan olma türünden bir kalıbı içselleştirecek ve kendi cinsiyetinden olan

ebeveynle özdeşleşip birey olarak yoluna devam edecektir. Bu birey, Oidipus çatışmasının çeşitli biçimleriyle yüzleşecek ve onlara kendi kişisel yorumunu katarak, yani kendi öyküsünü yazarak, yaşamının kader boyutunu sürekli sınayacaktır. Biraz önce anlattığım mitte, Oidipus'un tek başına yollara düşmüş halini vurguluyorum. Freud'un bireyini işte ben böyle algılıyorum. Doğumundan itibaren kendisine bakan kişilerin yapıp ettiklerini, kendisine bakım biçiminden tutun da çocuklarının ve kendi etraflarında kurdukları düzenin biçimine kadar, ebeveynleri ya da ona bakan kişileri en ince ayrıntısıyla inceleyip onlara anlam veren, soru soran ve sorgulayan çocukta, daha sonra çatışmalı ergende ve erişkin olduğunda yine kafası sorularla, tereddütlerle ve çatışmalarla dolu yetişkinde, bir kâhinden diğerine gitmek üzere yola düzülen Oidipus'un izlerini görmek mümkün.

Şimdi Freud'un metninde Oidipus kompleksinin somut olarak nelere tekabül ettiğine bakalım.

1897 yılında Freud yakın arkadaşı ve ruhsal hayatını özellikle yazışmalarında cömertçe açtığı Wilhelm Fliess'e yolladığı bir mektupta şunları söylemektedir: "Hem kendimde, hem de başkalarında genel olarak çocuklara özgü duygularla karşılaştım: anneme beslediğim aşk duyguları ve babama beslediğim kıskançlık. Eğer durum bundan ibaretse, tüm uslamlayıcı itirazlara rağmen, Kral Oidipus'un acımasız kaderinin yarattığı can alıcı etki hipotezi anlam kazanır. Tragedyayı izleyen herkes, bir gün, hayalinde bir Oidipus olmayı düşlemiştir; ve bu yüzden düşleminin gerçeklikle yer değiştirmesi onu dehşete düşürür ve çocukluk haliyle şimdiki hali arasındaki tüm bastırmanın derecesine göre, korkudan tir tir titrer."

Freud, 1900 yılında yayınlanan *Rüyaların Yorumu*'nda, düşleri aracılığıyla kendi kendini analiz eder. Tabii bu kitapta amacı, rüyaların rasyonel bir yapıya sahip olduğunu ve bilinçdışına giden yolun rüyalardan geçtiğini ileri sürmek olsa da, Freud'un rüyaları, otoriteyle olan çatışmalarının bir panoramasını sunmaktan geri kalmaz. Rüyaların birçoğu siyasi öğeler

barındırmaktadır. Bunlar, Freud'un üniversitedeki konumuyla (profesörlük unvanını on yedi yıl gecikmeyle elde etmiştir, oysa "normal" –yani Yahudi olmayan– bir Avusturyalı için bu sürenin ortalama yedi yıl olduğu söylenmektedir), meslektaşlarıyla olan rekabet duygularıyla ilgili rüyalardır.[1] Bu rüyaların etrafında döndüğü, önemli, yine politik diyebileceğim bir tespit vardır, o da rüyalardaki sansür işlevidir. Freud, rüyalarda bilinçdışı arzuların gerçekleştiği tezine karşı çıkanlara, rüyadaki görsel ve işitsel malzemenin anlamsızlığını ve saçmalığını deşifre edecek bazı kurallar ileri sürer. Bu kurallardan biri de sansürdür. Rüya, rüyayı gören kişiye kendisini anlaşılmaz kılmak için birtakım yer değiştirmelere ve yoğunlaştırmalara başvuracaktır. Örneğin rüyadaki bir kişi rüyayı gören kişinin çağrışımlarında dönüp dolaşıp başka bir kişiye işaret ediyorsa, bu ikinci kişi rüyadaki kişiyle yer değiştirmiş olacaktır. Ya da rüyadaki kişi aynı zamanda birkaç kişiyi veya bu kişilerin belirli özelliklerini de çağrıştırıyorsa, rüyadaki sansürün yoğunlaştırma mekanizması üzerinden işlediğini ileri sürebiliriz. Sansür mekanizmasını bu şekilde açıklayan Freud, bilinçlilik halini sosyal ve politik bir analojiyle ele alır ve şöyle der: "Rüyanın teması, rüya gören kişinin ruhsallığında tıpkı iktidardakilere yönelik nahoş hakikatleri yazan politik yazarın karşılaştığı sorunlara maruz kalır. Sansürcü acımasız olunca, yazar muhalefetini görünürde masum kılacak bir iki kılık değiştirmeyle gizleme yolunu tutacaktır."

Halk ve İktidar gibi iki ayrı sosyal güç olması gibi, ruhsallığın içinde de iki ayrı, birbirine zıt güç vardır. Bunlardan en önemlisi, rüya içinde ifade bulmuş gizli arzu, bir diğeri de bu arzuyu anlaşılmaz kılan sansürdür. Tabii Freud'un bu politik metaforlarını bağlamına yerleştirerek okumak gerekiyor. Unutmayalım ki Freud'un Viyana'sı yarı parlamenter sisteme dayalı, çökmeye ve dağılmaya yüz tutmuş Avusturya-Habsburg İmparatorluğu tarafından yönetiliyordu; rejim bir yandan liberalizme

1 Bu rüyaların analizi için hem Freud'un bu kitabına, hem de D. Anzieu'nün *Freud'un Kendi Kendine Analizi* adlı kitabına bakılabilir. *L'auto-analyse de Sigmund Freud* (thèse universitaire), 1959, Paris, rééd. PUF (L'auto-analyşe de Freud et la découverte de la psychanalyse) 1998.

kucak açıyor gibi görünse de, aşırı sağ gittikçe güç kazanıyordu. Bu belirsizlik ortamında tüm rejimlerde görülen baskıcı yöntemler işbaşındaydı.

Freud'un sadece rüyaların değil, nevrozların da mekanizmasını açıklayan bu sansür ilkesi, doğrudan yasakları alaşağı eden, ama gözlerini kör etmek suretiyle bir yandan da bunu görmek istemeyen Oidipus'u çağrıştırmaz mı? Freud'un deşifre ettiği şehirli, *modern nevrozlu* da, Oidipus gibi suçluluk duygularıyla kıvranırken, bu duygularına anlam verecek her türlü yolculuğa hazır değil midir?[2]

Oidipus kendini aramaktadır. Bir kâhinden ötekine giderken onlara sorduğu soru *kim* olduğudur. Oidipus kendisine yabancılaşmıştır, ama yabancılaştığı ölçüde de kendisine yaklaşmaktadır. Zira onu yabancılaştıran şeyler, kimliğiyle ilgili öğrendiği, dehşet veren bilgilerdir. İşte Freud'un metninde de böyle bir şey sezilmektedir: Oidipus meselesini sanki evirip çevirmiş ve ele aldığı her meselenin bir tarafında Oidipus dehşetini türlü türlü anlayabilecek birçok keşifte bulunmuştur. Oidipus'u yalnız başına düşünmüş, çatışmalı çocukluk hallerinde tasavvur etmiş; nevrozluların dirençlerinden psikotiklerin kopuk yaşamlarına, toplulukların liderleriyle olan ilişkilerinden hipnotizmacının komutlarına gösterilen dirence, kadın ya da erkek her insanın şu veya bu şekilde karşılaştığı öldürme arzularına kadar her vakada onun sınır tanımayan cinselliğini ve yaşadığı trajedileri tespit etmiştir.

Şimdi 1912 yılına geçelim ve Oidipus meselesinin bir başka boyutunun ele alındığı *Totem ve Tabu* adlı metne bakalım. Bu metinde Freud, ilkel insanlar üzerine yapılmış tarihî ve etnolojik araştırmalardan yola çıkarak insanlığın başlangıcına dair bir varsayımda bulunur. Burada kitabın sadece bir boyutunu vurguluyorum: İnsan topluluklarının başlangıçtaki örgütlenme ve bir arada yaşama biçimleri üzerine olan kısım. Burada da bir baba cinayeti söz konusu, ama bu seferki cinayet kimlik ve tarih oluş-

2 Burada "yolculuk" derken, ruhsallık üzerine ortaya çıkmış iki yüz elli küsur psikoterapi çeşidinden başka, ruhsal ihtiyaçları giderme amacı taşıyan ve grup tekniği, beden tekniği vs. üzerine kurulu onlarca sağaltım tekniğini kastettiğim sanırım açık.

turmaktan çok topluluk üyelerinin birbirlerine kardeşçe sarılmalarını sağlayan, bir topluluğun iç bütünlüğünün temelindeki cinayet. Freud'un deyimiyle bu "ilkel kabile miti"ne göre insan toplulukları başlangıçta acımasız bir adam tarafından yönetilmektedir. Bu adam kabilenin tüm kadınlarına sahip olmaktadır ve bu kadınlardan doğan erkek çocuklarını ona kafa tutacak yaşa geldiklerinde bir bir öldürür. Bir gün erkek kardeşler birleşip babaya karşı ayaklanırlar ve onu öldürürler, bedenini de toplu-ca totemik bir ziyafetle yerler. Ve aralarında bir sözleşme imzalarlar. Bundan böyle kimse kimsenin karısına göz dikmeyecek, aralarındaki ilişki de bir sözleşmeye, bir hukuka dayanacaktır. Artık her erkek kendi kabilesini kurabilecektir. Burada Oidipus meselesi bütün çıplaklığıyla karşımıza çıkarken bireyin toplulukla olan ilişkisindeki vahşeti ve acımasızlığı da gözler önüne serer. Mamafih, burada söz konusu olan topluluktan sıyrılmak değil, önce topluluğun ve topluluk üyelerinin bir sözleşmeyle birbirlerine bağlanmasıdır. Bireyler topluluk üyesi olarak var olurlar ve henüz "ben kimim" sorusunu sormamaktadırlar. Belli bir amaç için gerçekleştirilen toplu cinayetle (linç?), erkekler aralarında kutsal bir ittifak oluştururlar.

Freud'un Oidipus sorunsalı sosyolojik diye tabir edeceğimiz diğer metinlerle devam eder. Örneğin 1921 yılında yayınladığı "Kitle Psikolojisi ve Benlik Analizi"nde bir topluluk içinde –burada Freud Kilise ve Ordu gibi örgütlenmiş toplulukları inceler– bireylerin etkilenme koşullarından söz eder. Bu tür topluluklarda bireyler benlik ideallerini bir liderde nasıl birleştirirler? Freud, tıpkı hipnotizmacı ile hipnotize edilen arasındaki ilişkide olduğu gibi, örgütlü topluluklarda kaynaşmayı sağlayan etkenin de libidinal kökenli olduğunu ileri sürer. Bu köken sayesinde hipnotize edilen kişi hipnotizmacının tüm komutlarını yerine getirir, asker ve dinî cemaat üyeleri de başkomutanın ya da ruhani liderin emirlerini sorgulamazlar. Bu tür ilişkinin prototipi tabii çocuklukta yatar. Çocuk, yetersizlik ve çaresizlik duygularıyla karşılaşınca ebeveynini güçlü yetilerle donatır: Onu idealize eder. Bu idealizasyon sayesinde topluluklar ve çocuklar kendilerini emniyette hissederler. İdealizasyon merkezli ilişkinin bir diğer örneği de aşk ilişkisidir. Sevgilinin tüm özellikleri yüceltilir. Libidonun gerçek-

liği boyayan, ona şekil veren ve çoğu zaman onu güzelleştiren bir öze sahip olduğu söylenebilir. Bir liderle ya da hipnotizmacıyla kurulan ilişki türü, bireyleşmenin derecesi üzerine bize fikir verebilir. Örneğin Freud'un histeri vakalarına baktığımız zaman hipnoza direnen, hipnoz edilemeyen hastalardan söz ettiğini görürüz. Zaten Freud'un hipnozu terk edip psikanalize yönelmesi de bu yüzdendir. İdealizasyon ilişkisinin toplulukların işleyişi için gerekli olduğunu dolaylı olarak ifade eden Freud, idealizasyonu birey olmanın karşısında duran bir mekanizma olarak görür. Burada da tek başına gezinen, babasını öldüren ve onun değerlerini alaşağı eden, kimlik bunalımındaki ergen bir Oidipus'un izlerini görmez miyiz? Tabii bu cinayeti ve babadan devralınan değerlerin alaşağı edilmesini sembolik olarak ele almak gerektiğini söylemeye gerek yok.

Son olarak, Freud'un 1939 yılında kaleme aldığı en son yapıtından bir örnek vereceğim. *Musa ve Tektanrıcılık*'ta Freud şöyle ilginç bir tez ileri sürer. Ona göre Musa peygamber semit bir kavimden gelmez, Mısırlı yüksek rütbeli bir firavun ailesinde dünyaya gelmiştir. Güneş tanrısı Aton'a tapan bir inancı yerleştirmeye çalışan Firavun IV. Amonhatep eski inancı ortadan kaldırmak için ismini değiştirir ve Akhenaton adını alır. Musa tektanrıcılık taraftarıdır ve kendi yerini yurdunu bırakıp semit bir kabilenin başına geçer. Kavminde bir Mısır ritüeli olan sünneti yerleştiren Musa peygamber, bu yolla kendi kavminin diğerlerinden farklı olduğunu gösterir ve daha da ileriye giderek Tanrı tarafından "seçilmiş" olduğunu iddia eder. Ama Musa'nın kavmi bu yeni dine karşı tepki gösterip başkaldırır. Musa'yı topluca öldüren kavmin üyeleri bu korkunç anıyı bastırır. Freud'a göre bu anı Hıristiyanlıkla yeniden zuhur eder. Tanrı'nın oğlu İsa, Musa'yı topluca katleden kardeşlerin suçluluğunu ve acı çekerek insanlığı kurtarma arzusunu temsil etmektedir.

Freud'un bu ilginç metnindeki tüm ayrıntıları bir kenara bırakıp yine Oidipus'a dönersek, burada da Freud, tıpkı sürgündeki Oidipus gibi, Musa peygamberin kavim kurma serüveninin arkasındaki kurucu eylemin, "büyük adam" olmanın, yapıt ortaya koymanın ardındaki kaçınılmaz "sürgün" durumuna işaret etmektedir. Kendini arayan, keşifler yapmak üzere yola çıkan,

çağdaşlarını yapıtıyla, sözüyle ve zekâsıyla etkileyen kişi, eninde sonunda yerinden yurdundan olmak zorundadır. Gelenekleri ve baba mirasını alaşağı eden bu kişi, Freud'un başkaldıran, gezen, soran, soruşturan, savaşan Oidipus'u değil midir?

Freud'un Oidipus'u sadece modern çağın bireyini değil, evrensel birey olma değerini taşır gibidir. Amerikan Rüyası'nın bireycilik kavramından apayrı olan bu birey, kendi kendini var eden, yoktan var olan, harikalar yaratan biri değil. Aksine, bu birey topluluktan gelen, (her birimiz gibi) acımasız bir kadere sahip olan ve bu kaderi sorgulamak, değiştirmek için tek başına ve topluluktan ayrı mücadele veren, bu mücadeleden sonra yine topluluğa dönen kişinin toplulukla çatışmalı bir uzlaşma içindeki var oluşunu göstermez mi? Teşekkür ederim. Şimdi sözü Nilüfer Güngörmüş Erdem'e bırakıyorum.

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Ben insanın karanlığından bahsetmek istiyorum, İnsanın karanlığı biraz da insanın çocukluğu demek.

Freud, Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme'sinde (1905) çocukluk kaygılarının kökenlerini irdelediği bölümde, ileri sürdüğü görüşlere örnek olarak bir gece kendisinin duymuş olduğu, üç yaşındaki bir çocukla teyzesi arasında geçen şu konuşmayı aktarır: Çocuk gece karanlıkta yattığı odadan seslenir. "Teyzecim konuş benimle. Korkuyorum, çok karanlık. Teyzesi "Ne faydası olacak" der, "beni görmüyorsun ki". "Olsun" der çocuk, "biri konuşunca aydınlık oluyor". (sf 224)

Sayısız anne-babanın, hepimizin, çocuklardan farklı biçimlerde, defalarca duyduğumuz bu sözler ve her evde yaşanan bu küçük sahne Freud'un geliştirdiği psikanaliz kuramı, tekniği ve uygulamasını bütün özellikleriyle anlatan bir metafor gibidir. Freud'un anıldığı bu toplantıda, bu küçük çocuğun sözlerinden yola çıkarak, Freud'un bulgularının, insanın karanlık yanının anlaşılmasına katkılarından bahsetmek istiyorum ve bu yolla psikanaliz kuramı, tekniği ve uygulamasının belli başlı bazı yönlerine değinmeyi umuyorum.

Biliyorsunuz psikanaliz insanın karanlığına ve çocukluğuna dönüp bakmayı önererek ortaya çıkmıştır. İnsanın karanlığı kavramının biraz muğlak olduğunun farkındayım. Psikanaliz

öncesi başka disiplinlere veya dinin, felsefenin, sanat ve edebiyatın yaklaşımlarına baktığımız zaman insandaki bilinmeyen kısımla, yani karanlıkla, dış dünyadaki bilinmeyenin çoğu zaman iç içe geçmiş olduğunu görüyoruz. Veya insandaki bilinmezlerin dış dünyaya yansıtılarak temsil edildiğini ve bu temsiller aracılığıyla dolaylı yoldan irdelendiğini görüyoruz. Fakat bu açıklama biçimi bile önce psikanaliz kuramının olmasını gerektiren bir bakış açısından dile geliyor. İnsanın dış dünyanın ögeleriyle temsil edilen, yeterince anlaşılamayan veya ürkütücü görünen yönlerini doğrudan doğruya insanla ilişkilendirerek "insanın karanlığı" diyebilmemizi mümkün kılan psikanalitik kuramın kendisi olmuştur. Ve bu karanlık yönü başka disiplinlerde veya kültürel ürünlerde ifade bulduğu biçimiyle saptayıp irdelemenin araçlarını veren de yine psikanaliz kuramıdır. Dolayısıyla, farklı farklı isimleri olan yaşantıları, birbirinden uzak temsilleri hemen yanı başımızda, "insanın karanlığı" dediğimiz yerde bir araya getiren psikanalizin bakış açısıdır. Benim burada kastettiğim *karanlığın içeriği* bu bakış açısıyla bir araya gelmiş ögelerden oluşuyor. Yani hem korkularımızı içeriyor hem özlemlerimizi. Hem ürkütücü olanı ifade ediyor hem esin kaynağı olanı. Masallardaki cadılarla da temsil edilebilir, uzaybilimin karadelikleriyle de, dinlerdeki şeytanla da... Deliliğimize de işaret edebilir yaratıcılığımıza veya bilmediğimiz, keşfetmeyi umduğumuz bedensel ve ruhsal kapasitelerimize de...

Psikanalize göre karanlığımız öncelikle bilinçdışımızdır. Bilinçdışımız hem istenmeyen düşüncelerin duyguların atıldığı bir tavanarası ya da bodrum katı gibidir, hem de biz farkına varmasak bile içinde zengin bağlantıların kurulduğu dinamik bir yapıya sahiptir. Bilinçli benliğimizi besleyen, onun canlılığını, zenginliğini sağlayan bir kaynak oluşturur. Freud bu tanımlamasıyla, o güne kadar farklı disiplinler, sanat ve din tarafından farklı biçimlerde irdelenerek anlaşılmaya ve üzerinde hakimiyet kurulmaya çalışılan karanlığımıza bir isim ve yer bahşeder. Bu yer bizim içimizdedir. Karanlık malzemesiyle biz onu her ne kadar pencerenin camındaki ürkütücü gölgelere, girmeye korktuğumuz odaların karanlığına

veya gece göğünün kopkoyu boşluğuna yansıtsak da, onu yatağın altından bizi tutup çekiverecekmiş gibi gelen korkunç yaratıklarla, masalları, hikâyeleri, efsaneleri, romanları dolduran karanlıksever varlıklarla, tuhaf, suçlu, kusurlu adamlar ve kadınlarla temsil etsek de, dış dünyaya değil, bizim iç dünyamıza aittir.

Görünmeyeni görünür hale getirmek için simgelere ihtiyacımız vardır. Bilinçdışı da bu anlamda simgesel bir tanımlamadır. Ve yine simgesel olan ruhsallığın tarif edilmesine imkân veren en önemli öğedir. Böylece karanlığımız denen ürkütücü alandan ruhsallığımız denen ele alınabilir, irdelenebilir, üzerinde çalışılıp düzenlenebilir alana geçeriz. Bunu mümkün kılan insan zihninin simgeler yaratabilme yetisi ve başta dil olmak üzere simgesel sistemler kurma eğilimidir. Psikanaliz kuramının kendisi de, başka bütün kuramlar gibi simgesel bir sistemdir. Ve tıpkı "biri konuşunca aydınlık oluyor" diyen küçük çocuğun ima ettiği gibi, bizim için karanlık olan bir yeri ve içeriği konuşulabilir kelimelerle ve kavramlarla aydınlık hale getirme amacındadır.

Freud 1919 tarihli Tekinsizlik (Unheimlichkeit) üzerine makalesinde, insanın karanlığını başka bir kavramlaştırmayla, beklenmedik anlarda kendini gösterip bizde tuhaf bir tedirginlik duygusu yaratan karanlık ikizimiz olarak ele alır. Bunu "tekinsizlik" yaşantısıyla tanımlar ve tarif eder.

Tekinsiz, vaktiyle tanıdık olanın bize yabancılaşmasıdır. Evin içindeki, evden biri olan yabancıdır. Kendi evimizde karşımıza çıkıp bizi irkiltir, ürkütür. İnsanın beklenmedik bir anda aynada kendi görüntüsüyle karşılaşması gibidir. Bu tanıdık olan yabancı, sıradan bir yabancıdan daha ürkütücüdür. Freud, tekinsizlik yaşantısının ortaya çıkışını açıklayabilmek için hastalarıyla gözlemlerinden ve rüya analizlerinden elde ettiği, ruhsal dünyanın yasalarına ilişkin bilgisini kullanır. Bilinçdışında bir "tekrar otomatizminin" hüküm sürdüğünü hatırlatır. Dürtülerin kendilerine özgü niteliklerinden kaynaklanan bu otomatizm, haz ilkesine rağmen, haz ilkesinin ötesinde kendini gösterecek kadar güçlüdür. Aynı olanın tekrarından doğan tekinsizlik izlenimi çocuk ruhsallığından türemiştir.

Freud tekinsizlik yaşantısına yol açan karanlık ikizimizin

varlığını ölümlü olduğumuz gerçeğiyle bağlantılandırır. Yaşamın başlangıcında bu ikizin bir işlevi vardır: Benliği yıkıma karşı korumak için yaratılmıştır. İnsanın "ölümün gücünü bütün gücüyle yalanlama" çabasının (O. Rank) bir ürünüdür. Diğer adıyla "ölümsüz" ruh dediğimiz şeydir bu. Ruhsal gelişimin ilk evrelerinde hayatta kalmanın güvencesi olarak yaratılan bu ölümsüz ikiz temsili, ilk evreler geride bırakıldığında işlevini yitirir. Ve daha önce ölümsüzlüğün güvencesi olan ikizimiz bu defa "ölümün habercisi, tekinsiz bir işarete" dönüşür. (sf 186).

Dolayısıyla "tekinsiz olan aslında ne yenidir ne de yabancı, tam tersine sadece bastırma sürecinin başkalaştırdığı, fakat ruhsal yaşam için öteden beri tanıdık olan şeydir", gizlenmiştir ve tekrar ortaya çıkar (sf 194). "Bastırılmış çocukluk karmaşalarını içerir. Bunlar dıştan gelen herhangi bir izlenimle tekrar canlanabilirler veya çocuğun daha ileri bir ruhsal ve zihinsel seviyeye gelmesiyle aşmış olduğu ilkel kanılar tekrardan doğrulanır gibi olur, işte o zaman gerçek yaşamda tekinsizlik [yaşantısı] ortaya çıkar." (sf 205). Tekinsizlik yaşantısı bir anlamda bilinçdışımızın kendini bize, içimizde olan ve hem bize benzeyen hem de tuhaf bir şekilde farklı bir kişi olarak hissettirmesidir.

Freud tekinsizlik yaşantısını teşhis edip tanımlarken edebiyattan örneklere sıkça başvurur ve karanlık ikizimizin yaratıcılıkla yakın ilişkisine değinir. Freud'un tekinsizlik yaşantısını dayandırdığı birincil narsisizm evresi yani çocukluğun ilk evreleri, animizmin ve düşüncelerin tümgüçlülüğünün hakim olduğu evredir (diğer bir deyişle animizm yani var olan herşeye canlı muamelesi yapmak, ve düşüncelerin tümgüçlülüğü, yani büyülü düşünce). Bu evrede gerçeklik ilkesine karşı haz ilkesinin ağırlığı hissedilir. Yaşamın ilerki evrelerinde, gerçeklik ilkesi ağır basıp, animistik düşünceden ve düşüncelerin tümgüçlülüğüne olan inancımızdan vazgeçsek de, bunlar ruhsal gereklilikler sonucu zaman zaman başvurduğumuz düşünme biçimleri olarak varlığını sürdürür. Özellikle yaratıcılık gerektiren süreçlerde bu düşünme biçimlerine ihtiyacımız vardır. Örneğin edebiyatı ele alacak olursak, kâğıt üzerindeki nesnelerin canlılığına, düşüncelerin tümgüçlülüğüne, bu yolla ortaya çıkan "büyüye" inanmaksızın ve gerçekliğe meydan okumaksızın herhangi bir şey yazmak mümkün değildir. Bu

düşünme biçimlerini yaratıcılığın hizmetinde, simgeleştirmeler için kullanabilme kapasitemiz, tekinsizlik yaşantılarını ve karanlık ikizimizi yaratıcılığın hizmetinde kullanabilmemizi sağlar.

Buna ilginç bir örneği Sevim Burak'ın bir metninden vermek istiyorum: Everest My Lord. Öncelikle yazarın bu metinde, animizmi ve düşüncelerin tümgüçlülüğünü akla gelmedik boyutlarda kullandığını hatırlatayım. Sadece kişileri, nesneleri değil, kelimeleri, fiilleri bile kâğıt üzerinde, durdukları yerden kaldırıp "yürütür". "Uyumak /Ay /Mum/Parlamak/Koltuktan kalkar/ Mendil/ Silmek/Göz/Salona girer." (sf 29). (...) "Everest My Lord şöminenin üstündeki zili çalar/ Sessiz tarih içeri girer." (sf 35)

Bu metnin kişilerinden biri "Yazarın Gölgesi"dir. Metin boyunca sağda solda, çalıların arkasında saklanıp yazarı ve diğer kişileri gözetler. Kendisine rahat huzur vermeyen bu tekinsiz karakter, bu karanlık ikiz, bütün korkutuculuğuna rağmen sonuçta yazarın metni yazıp bitirebilmesinin güvencesidir. Yazar karanlığını kâğıt üzerinde "gölgesi" olarak temsil edip simgeleştirir. Böylece onun üstünde hakimiyet kurabilir, onunla işbirliğine girebilir ve onun güçlerinden yararlanabilir hale gelir ve ancak bu sayede metnini tamamlayıp var edebilir. Nitekim metnin sonu da aynen böyle biter: "Yazarın Gölgesi içeri girer/Yazı odasına giderek / Yazı masasına oturur/ Yazmaya başlar."

"Karanlıkta olup rahatsız eden"in temsil edilebilir hale getirilmesi psikanalizin içinden düşündüğümüzde, bizi psikanaliz tekniğine ve uygulamasına getiriyor. Karanlık yanımızın, yani hem tekinsizlik yaşantılarının hem de bilinçdışının, psikanaliz uygulamasında temsile döküleceği yer analitik çerçeve, bu çerçeve içinde analistle analizan arasında doğan aktarım-karşıaktarım ilişkisi ve bunların harekete geçirdiği analitik süreçtir. Analitik çerçeve, birlikte bir araştırmaya girişen iki insanı, analistle analizanı belli kurallar içinde bir araya getirir. Bu, tıpkı karanlıktan korkan küçük çocukla teyzesinin yaşadığı sahnede olduğu gibi, sadece sözle kurulan ve sürdürülen bir çerçevedir. Çerçevenin analiz odası, seans süresi, seans sıklığı gibi bazı somut zamansal ve mekânsal sınırları vardır. Fakat bu sınırlar sözün açtığı çağrışım alanının genişliği ölçüsünde genişleyip da-

ralır. Yani çerçeve sözle esner. Bu özelliğinden dolayı hatırlanamayan, adlandırılamayan, henüz bilinmeyen veya korkuttuğu, acı verdiği için söze dökülemeyen yaşantıları kapsayabilecek, taşırmadan taşıyabilecek esnekliğe sahiptir. Böylece bütün bu malzemenin emanet edilebileceği güvenilir bir alan oluşturur. Diğer taraftan bu alan içinde gelişen aktarım-karşıaktarım ilişkisinin mümkün kıldığı yorumlarla sözkonusu malzeme işlenip dönüştürülebilir. Yani biri konuşur ve aydınlık olur.

Karanlık sadece korkutucu olanı ifade etmez. İçinde sakladığını düşündüğümüz bilinmezlerden dolayı merak uyandırır aynı zamanda. Dolayısıyla, örnekteki küçük çocuğun teyzesinden talebini, bilgilendirilmek anlamında bir "aydınlatılma" talebi olarak da duyabiliriz.

Freud, öncelikle kendisi, hastalarının onları çaresiz bırakan, olmadık davranışlara ve düşüncelere iten karanlık yanlarına, bu konuda aydınlatılmak isteyen bir insanın merakıyla kulak vermiştir. Psikanaliz o güne kadar akıl hastası, ruh hastası, deli denen kişilerin dedikleri ve yaptıklarıyla neyi kastettiklerine yöneltilen bir meraktan doğmuştur.

Diğer taraftan hastalarının sözlerine kulak verdiğinde, onların ifade etmeye çalıştıkları yaşantılarda cinselliğin önemli bir yer tuttuğunu ve bu yaşantıların gerisinde cinsellikle ilgili "çocuksu kuramların" yattığını fark etmiştir. Örneğin çocuklar bebeğin annenin karnına yutma yoluyla girdiğini, bebeğin anüsten doğduğunu, anne ile babanın yatakta birbirlerinin canını acıttığını düşünürler. Cinsellik ve doğumla ilgili kendi çocukluk fantezilerimizi hatırlarsak bunların ne kadar çeşitlilik gösterdiğini tahmin edebiliriz. Bütün kuramcılar gibi çocuklar da bu kuramlar yoluyla, kendileri için boşluklarla, sorularla, karanlık noktalarla dolu bir meseleye açıklama getirme ve bu konudaki gözlemlerini anlamlı bir bütünde toplama çabasındadırlar. Hepimizi yaşamımızın ilk yıllarında meşgul eden ben nerden geldim, annemle babam yalnızken ne yapıyor soruları bizi ilerde başka sorular sormaya götürecek merakın ilk biçimlerini ifade eder.

Çocukların bilinçli fantezileri yani uydurdukları hikâyeler, oyunlarında girdikleri roller vs, cinselliğin onların bilinçdışla-

rında nasıl örgütlenmiş olduğu hakkında bize bilgi verir. Büyüdükçe ve bilgilendikçe çocuk kendine özgü çocuksu cinsellik kuramlarını bir tarafa bıraksa da bilinçdışı fanteziler varlığını sürdürür ve erişkinlik yaşantılarında etkili olur. Dolayısıyla ruhsallığımızın önemli bir bileşeni olan çocuk cinselliği, erişkin bilincimizle anladığımız genital cinsellikten farklıdır fakat ilerki yaşamımızda, örneğin nevrotik bozukluk içinde veya etrafımızdaki olayları anlamlandırmakta yetersiz kaldığımız bazı anlarda, kendini erişkin cinselliğinin nitelikleri altında gösterebilir.

Freud hastalarının anlattıklarına ve onların yardım taleplerine kulak verdiğinde sözlerinin gerisinde bu çocukluk kuramlarını, geçmişteki çocuksu cinsel yaşantıların izlerini görür. Yani boşluklarla, karanlıklarla, yanlış anlamalarla dolu cinsel tasavvurlarla karşılaşır. Bunlar etrafında örgütlenmiş bastırılmış bilinçdışı yapılara ulaşır. Hastaların yardım talebi karanlıkta sözle aydınlatılmayı bekleyen çocuğunki gibi bir bilgi isteğidir aynı zamanda. Karanlığın korkusuzca araştırılabilmesi, insan zihninin gelişebilmesi için gerekli olan merakın canlı kalabilmesini sağlar.

Dolayısıyla psikanalizin insanın içinde saptayıp tanımladığı karanlık hem taşınması zor yükümüzdür, hem de yegane zenginliğimiz.

Bu kadar benim söyleyeceklerim.

Bella Habip: Teşekkürler Nilüfer, şimdi Melis Tanık son merak konusuna bir geçiş yaparak "ben nasıl dünyaya geldim" konusunu irdeleyecek.

Melis Tanık: Benim konuşmamın başlığı 'ben nasıl dünyaya geldim, psikanalizde yeniden doğuş'. Doğum, yaşamın başlangıcıdır. Her başlangıç gibi umudu, sevinci, heyecanı, korkuyu, telaşı, kaygıyı ve kaybı içinde barındırır. Aynı zamanda doğum ilk kopuş, ilk ayrılıktır. Yaşamın her evresinde tekrarlanacak, büyümek ve gelişmek için gerekli olan ayrılıklardan ilkidir. Freud'un doğumu bize psikanalizin, bir anlamda da bireyin doğumunu ya da kişinin özne olarak doğuşunu müjdeler. Ben de Freud'un doğumunun 150. yılını kutladığımız şu günlerde onun doğumla ilgili yazılarının bir kısmını derlemek istedim. "Ben nasıl dünyaya geldim?" sorusu erken çocuklukta

kafamızı meşgul eden, çözülmesi gereken bir muamma olarak karşımıza çıkar. Bu soru gelecekteki bilme ve araştırma dürtüsünün başlangıcıdır. Psikanaliz süreci de işte böyle bir merakla beslenir, nereden ve nasıl geldiğimize dair duyulan bu merak bize çocukluğumuzun ve bilinçdışının gizemli dünyasının kapılarını açar.

Sigismund Schlomo Freud, 6 Mayıs 1856'da Freiberg'de Yahudi bir aileye doğmuştu (Anzieu, 1959). Schlomo ismini aynı yıl Şubat ayında ölen baba tarafından dedesinden almıştı. Bu babasının ikinci evliliğiydi ve babasının ilk evliliğinden iki çocuğu olmuştu. Sigmund Freud, Jacob ve Amalia Freud çiftinin sekiz çocuğundan ilkiydi. Kendisinden bir sene sonra doğan erkek kardeşi altı aylıkken ölmüştü. Beş kız kardeşi ve bir erkek kardeşi vardı. Sigmund Freud büyüyünce, anne ve babası ona yaşlı bir kadının onun ileride büyük bir adam olacağı konusunda kehanette bulunduğunu anlatmıştı.

Freud orta yaş krizi ve babasının ölümünden kısa bir süre önce başladığı otoanalizi sırasında rüyalarını analiz etmeye başladı. En önemli eserlerinden biri olan Düşlerin Yorumu'nu 1900'de yazdı. Düşlerin Yorumu'nda ayrıntılı olarak yorumladığı "Irma'ya yapılan iğne rüyası"nın çoğul anlamları vardır. Burada Didier Anzieu'nun yaptığı yorumlardan birine dikkat çekmek istiyorum. O, bu rüyanın bir yıldönümü rüyası olduğunu söyler: Freud bu rüyayı 1895 Temmuz'unda görmüştür. Freud'un anne ve babası 1855 Temmuz'unda evlenmişler ve biraz evvel belirttiğim gibi 1856 Mayıs'ında Freud dünyaya gelmiştir. Anzieu'ye göre bu rüya, Freud'un ana rahmine düşüşünün kırkıncı yılını temsil etmekte ve Freud'un psikanalize "gebe kalmak" üzere olduğu zamana denk düşmektedir (Anzieu, 1959). Freud bu rüyayla divandan divana aktarılan bir gelenek olan psikanalizin kurucusu haline gelmektedir.

Freud "bilinçdışına giden kral yolu" olarak tanımladığı rüya analizinin sayesinde, hem kendisinin hem de hastalarının rüyalarını analiz etmeye başlamıştır. Freud rüyaları hastalarının çağrışımlarından yola çıkarak yorumlar. Bununla birlikte rüyalarda evrensel bir takım öğelerin olduğunu ve doğum rüyalarına rastlandığını belirtmiştir. Bu rüyalarda doğum, suya dalmak

ya da dar bir yerden geçiyor olmak şeklinde ortaya çıkar (Freud, 1900). Freud (1900), kişilerin rahim içindeki hayata dair bilinçdışı düşlem ve düşüncelerinin, çoğu kişinin diri diri gömülmek korkusunun ve ölümden sonra hayatın olduğuna dair inancın anlaşılmasına ışık tuttuğunu belirtir. Bu doğmadan önceki rahim içi yaşamın tekinsizliğinin sanki geleceğe yansıtılmasıdır. Freud kadınların rüyalarında birinin sudan kurtarılmasının da doğumu simgelediğini söyler. Kadın rüyada bir erkeği kurtarıyorsa bu, kadının o erkeğin annesi olmak istediği anlamına gelir. Ya da kadın bu erkek tarafından gebe bırakılmak ve bu erkeğe benzeyen bir çocuğun annesi olmak istemektedir (Freud, 1922). Dişlerle ilgili olan rüyalar örneğin dişin çekilmesi çoğu zaman mastürbasyon ya da iğdiş edilme korkusu olarak yorumlanırken, Jung bunların kadınlarda doğumu simgelediğini öne sürmüştür. Ernest Jones bunu hem doğumda hem de iğdiş edilmede vücudun bir parçasının tamamından ayrıldığına işaret ederek açıklamıştır (Freud, 1900). Bazı rüyalarda kişi de ja vu hissine kapılır. Freud (1900), rüyayı gören kişinin bu kadar büyük bir inançla daha evvel bulunmuş olduğunu söylediği yerin, ana rahminden başka bir yer olamayacağını söyler.

Rüyalarda olduğu gibi, mitlere de bakıldığında bebeği sudan kurtaran kadın, bebeğin gerçek annesidir. (Freud, 1916). Freud (1939), Musa'nın yani kendi ırkının kurucusunun kökenlerini dolayısıyla kendisinin ve kendi ırkının kökenlerini araştırdığı ve Musa'nın Mısırlı olabileceği iddiasını ortaya attığı eserinde kahramanların doğumuna dair mitlerin ortak özelliklerinden bahsetmiştir. Otto Rank'in Freud'un önerisiyle yazmış olduğu "Kahramanın Doğumunun Miti" adlı eserden yola çıkarak doğum efsanelerinin özellikleri üstünde durmuştur (Freud, 1939). Buna göre: kahraman genelde aristokrat bir ailenin, bir kralın oğludur ve ana rahmine düşmesi kişisel ya da dış nedenler yüzünden zorlukla gerçekleştirilir. Gebelikten önce ya da gebelik sonrasında babasına tehlike arz edeceği için doğumunun gerçekleşmesine karşı bir kehanette bulunulmuştur. Bu yüzden babası ya da babayı temsil eden bir figür tarafından, doğduktan sonra ölüme terk edilir ya da korunaksız bırakılır. İleride kahraman olacak bu bebek genellikle bir kutu içinde suya bırakılır. Yenido-

ğan, hayvanlar ya da fakir kişiler tarafından kurtarılır, dişi bir hayvan ya da fakir bir kadın tarafından emzirilir. Büyüyünce gerçek anne-babasının kim olduğunu öğrenir. Hem babasından öç alır, hem de büyüklüğü ve şöhreti herkes tarafından tanınır. Bu mitin psikanalitik açıklaması kahramanın babaya karşı çıkarak zafer kazanan kişi olmasıdır, babanın onu istememesine ve terk etmesine rağmen kurtulur. Sudan çıkarılma biraz evvel belirttiğim gibi çoğu rüyada doğumu temsil etmektedir. Burada kutu rahim, su da amniyotik sıvıdır. Erken çocuklukta, çocuk ailesini idealize eder, rüyalarda ve masallarda anne-baba kral ve kraliçe olarak ortaya çıkar. Oidipal çatışmalar ve yaşamda karşılaşılan hayalkırıklıkları yüzünden çocuk kendisini anne-babasından ayırır ve babanın çocuğun gözündeki değeri düşer. Yani psikanalitik anlamda aslında bir aile vardır. Bu ailenin niteliği çocuğun gelişimine bağlı olarak değişir. Çocuğun içine doğduğu ve idealize ettiği aristokrat olan ailedir, zamanla koptuğu ve başta idealizasyonun kırılmasıyla değersizleştirdiği ise fakir olan ailedir.

Freud'a göre (1908), rüyalarda ve mitlerde farklı simgeleştirmelerle karşımıza çıkan doğum sürecine duyulan merak, üç yaşlarında, genellikle de çocuğun kardeşlerinin dünyaya gelmesiyle ortaya çıkar. Henüz kardeşi olmayan çocuklar da kendilerini diğer ailelerdeki kardeşi olan çocukların yerine koyup aynı merakı duyarlar. Aileye yeni bir ferdin katılmasıyla daha evvel çocuğun üzerinde yoğunlaşmış olan ilgi kardeşine yönelmiş olur. Bu da çocukta anne-babasının artık kendisiyle eskisi gibi ilgilenmeyecekleri korkusunu ve kardeşiyle başta anne ve babası dahil olmak üzere her şeyi paylaşacağı endişesini yaratır. Bunun sonucunda çocuk kardeşine karşı pek de gizlemediği bir düşmanlık hissetmeye başlar. Örneğin içinde kardeşi varken bebek arabasını duvara toslatan ya da hırçın bir şekilde kardeşinin yanağını sıkan çocuklara rastlamışsınızdır. Anneleri tarafından uyarıldıklarında genelde kardeşimi uyutmak için sallıyordum ya da yanağını sıkmadım gibi cevaplar verirler. Kardeşlerine duydukları saldırgan duyguları sevgi gösterisi altında saklamaya çalışırlar. Bu duygular özellikle arada yaş farkının daha fazla olduğu durumlarda iyice gizlenir. Hatta yaşı ilerleyip hâlâ

kardeşi olmayan çocuklar diğer ailelerde olduğu gibi bir kardeş istediklerini söylerler.

Biraz evvel belirttiğim gibi çocuk kardeşinin doğmasıyla korku ve endişeye kapılmıştır ve kafası bebekler nereden gelir sorusuyla meşgul olmaya başlar. Bu aslında daha çok bu davetsiz misafir nereden ortaya çıktı sorusudur (Freud, 1908). Çocuk çok fazla ürkmediyse tüm bilginin kaynağı olarak gördüğü anne ve babasının bu soruyu yanıtlamalarını ister. Bazı anne-babalar bu soruyu geçiştirir, çocuğu azarlar ya da "Seni bize leylekler getirdi" gibi yanıtlar verirler. Bu tutum, çocuklar tarafından itiraf edilmese de şüpheyle karşılanır ve ilk kez çocuğun anne ve babasına karşı güveninin yıkılmasına neden olur. Çocuk sorduğu sorunun yasak bir şeyle ilgili olduğunu düşünür ve bundan sonra bu konudaki araştırmalarını yetişkinlerden titizlikle saklar. Freud'a göre bu, çocuktaki ilk ruhsal çatışmayı ortaya çıkarır. Çocuğun içgüdüsel olarak kendisine doğru gelen görüşleri, otoritesini kabul ettiği yetişkinlerin görüşleriyle çatışmaktadır. Bu da çocuğun içinde bir bölünmüşlük yaşamasına neden olur. Yetişkinlerin onayladıkları görüşler baskın ve bilinç düzeyindeki görüşleri, çocuğun kanıt bulduğu fakat onaylanmayan araştırma sonuçları da bastırılmış ve bilinçdışı olanları oluşturur. İşte Freud'a göre nevrozun çekirdeği de bu şekilde ortaya çıkar. Freud (1907), bunun için annesi olmayan bir kızın on bir buçuk yaşında teyzesine yazdığı mektubu örnek verir. Küçük kız mektupta çocukların leylekler tarafından getirildiğine dair şüphesini dile getirmiş, ısrarla teyzesinden çocukların nasıl dünyaya geldikleri konusunda onu aydınlatmasını istemiştir. Freud büyük olasılıkla teyzenin bu soruyu yanıtlamadığını ve kızın bilinçdışında bu sorunun yanıtını kara kara düşünmekten nevroza yenik düştüğünü, sonrasında da bu kıza dementia praecox teşhisi konduğunu belirtmiştir. Freud'un vakalarını incelediğimizde; Küçük Hans'ın at fobisinin kız kardeşinin evdeki doğumundan sonra bebeklerin nasıl dünyaya geldiğine dair sorusunun uygun biçimde yanıtlanmamasıyla tetiklendiğini görürüz (Freud, 1909). Dora'nın analizi sırasında ortaya çıkan ve onu hasta eden babasından çocuk sahibi olma düşlemini de unutmamak gerekir (Freud, 1905).

Freud (1920), eşcinsel kadın hastasının kendisini tren altına atarak öldürme girişimini, kadının babasından çocuk sahibi olma arzusuyla bağlantılandırmış ve bu girişimiyle kendisini cezalandırmış olduğunu söylemiştir. Freud (1920), başka intihar yöntemleri yoluyla da cinsel arzuların hem doyurulduğunu, hem de bu arzular yüzünden kişinin kendini cezalandırdığını belirtmiştir. Bilinçdışında kendini zehirlemek gebe kalmaya, boğulmak çocuk taşımaya, kendini yüksekten atmak ise çocuk doğurmaya eştir.

Freud çocukların cinsellikle ilgili sorularının yanıtlanmasına ve bu konularda aydınlatılmalarına büyük bir önem vermiştir. Bunun yapılmamasının çocuğun bağımsız şekilde düşünmesini engelleyeceğini söyler (Freud, 1907). Bu sorular yetişkinler tarafından yanıtlanmadığında çocuklar büyük bir gizlilik içinde bu yanıtları bulmaya çalışırlar. Bu araştırmaların sonucunda hakikatler son derece çarpıtılmış ve doğru olmayan şeylere karışır. Bütün çocuksu cinsellik kuramlarının temelinde bu vardır. Çocuklar cinsellikle ilgili meseleleri diğer çocuklarla konuşurlar fakat bu onların suçluluk duymasına ve cinselliğin utanılacak ve tiksinilecek bir şey olduğunu hissetmelerine neden olur. Çocukların çoğu bundan sonra cinsellikle ilgili sorulara uygun şekilde yaklaşamazlar. Freud, çocukların on yaşına basmadan okulda cinsellik üstüne eğitim almalarını, bu eğitimde insanların ve hayvanların doğasının benzerliğine dikkat çekilmesini önerir. Cinsel aydınlanma, adım adım okulda ve çocuğun yaşına uygun şekilde yapılmalıdır.

Freud (1905), "Cinsellik kuramı üstüne üç deneme"de çocukların doğumla ilgili kurdukları çocuksu kuramlardan bahseder. Çocuklar gözlemlerine dayanarak bebeğin annenin karnında büyüdüğünü fark ederler. Bebek annenin karnına nasıl konmuştur ve nasıl büyür sorusu kafalarını karıştırır. Çocuk annenin içinde taşıdıklarına karşı büyük bir merak duyar. Freud'dan sonra gelen Melanie Klein, çocuğun annesinin karnının içindeki zenginliklere duyduğu merakı epistemofilik dürtü olarak tanımlar. Klein çocuklarla yaptığı klinik deneyimlerinden yola çıkarak, çocuğun annenin karnında bebekler, babanın penisi ve dışkılar olduğunu düşlemlediğini söyler.

Size üç yaşındaki bir erkek çocuğun bu konudaki merakını nasıl dile getirdiğini anlatmak istiyorum. Bu çocuk komşusunun gebe olduğunu biliyordu. Komşu kadın gebeliğinin son aylarındaydı ve dolayısıyla karnı oldukça belirgindi. Bir gün sokakta yürürken bu erkek çocuk onun eteklerini havaya kaldırmış ve sabırsızlıkla hani nerede bu bebek, ne zaman gelecek diye sormuştu.

Annenin gebeliği sırasında, çocuklar bu süreçte babanın üstlendiği rolü kavramakta da güçlük çekerler (Freud, 1908). Tam babanın penisinin annenin içine annedeki bir oyuk aracılığıyla girdiğini düşünecekleri noktada annenin de penise sahip olduğu düşüncesi bu düşünceden vazgeçmelerine neden olur. Çocukların bu dönemde yenilen bir şey yüzünden bebek sahibi olunduğunu yani ağız yoluyla döllenme olduğunu düşündükleri gözlemlenir. Ayrıca, çocuklar vajinanın varlığını sezinleyememeleri sonucunda bebeklerin dışkılar gibi bağırsaklar yoluyla dışarı atıldıklarını yani anal yolla doğduklarını düşünürler (Freud, 1905). Bu kuram, erkek çocukların da aynı şekilde çocuk sahibi olabileceklerine inanmalarını sağlar. Daha sonraki yıllarda bebeklerin annenin "memesinden, Kırmızı başlıklı kız hikayesinde olduğu gibi göbeğinden kesip çıkartılarak, ya da göbek deliği yoluyla" dünyaya geldiklerini düşünürler. Çocuklar, on on bir yaşlarında, doğru bilgiye sahip arkadaşlarından sorularının yanıtlarını öğrenirler, fakat bu bilgiler geçmiş çocukluk kuramlarının tekrar uyanmasıyla çok da gerçek olmayan bilgilere karışır. Tüm bu hummalı düşünme ve şüphecilik ilerideki entelektüel uğraşının ilk örneğidir. Burada uğranılan ilk başarısızlık çocuğun geleceğini kötü yönde etkiler. Bunun örneklerine daha önce değinmiştim.

Bu noktaya kadar, Freud'un doğum rüyaları ve simgeleştirmelerinin yanı sıra çocukların doğumla ilgili cinsellik kuramlarına dair yazdıkları üstünde durdum. Psikanaliz sürecini de aslında bir gebelik ve doğum sürecine benzetebiliriz. Freud doğum rüyası gören bir hastasıyla bu rüyayı yorumlamaya çalışırken hastası ona tedaviyle kendisini tekrar doğmuş gibi hissettiğini söylemişti (Freud, 1900). Bu da akla şu soruları getiriyor. Gebelik ve doğuma benzeyen bu süreçte analist ve analizan

nasıl konumlanır? Dünyaya gelen kimdir ya da nedir ve nasıl dünyaya gelir? Gebe kalan ve doğuran analist midir? Eğer öyleyse, analisti kim gebe bırakmıştır? Analist tarafından doğurulan analizan mıdır? Analizan hem doğurulan hem gebe bırakan mıdır? Yoksa analizan analist tarafından mı gebe bırakılmıştır? Analist hem gebe bırakan hem de doğuma yardımcı olan mıdır? Bu gerçekten ikili bir ilişki midir? Yoksa başka kuramcıların belirttiği gibi analist-annenin hayalinde babanın hep var oluşu ve psikanalitik çerçevenin mevcudiyeti bu ilişkide ilkel bir üçgenleşmeye, bir çoğulluğa mı işaret eder? Bu da bu sorulara ek olarak farklı şekilde kurgulanmış soruları ortaya çıkaracaktır. Bu soruların yanıtlarının her analist-analizan ikilisinin kurduğu ilişkiye bağlı olarak ve o ilişkinin içinde değişebileceğini düşünüyorum. Analistin konumu ilişki içinde dinamiktir, aktarım ilişkisi içinde analistin konumunun niteliği bazen bir seans içinde bile bir andan diğerine değişebilir. Analist ve analizan, anlam arayışı içinde duygular, düşünceler ve düşlemler, söylenenler ve söylenmeyenlerle gebe bırakan ve gebe bırakılanlardır. Analist aynı zamanda doğuma yardımcı olan ebe ya da doktordur.

Psikanalitik süreç bir umutla başlar ve bu sürecin sonunda doğumun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini farklı etkenler belirler; kuşkusuz bu sürecin sonunda düşük de bir olasılıktır. Yeniden doğuşu mümkün kılan, analist ve analizanın kişisel özelliklerinin yanı sıra analist ve analizan çiftinin kurduğu ilişkideki uyum ve anlama isteğidir. Analist, ilk seanstan hatta ilk telefon konuşmasından itibaren bir bilmeceyle karşı karşıyadır. Analizan, kendi içinde barındırdığı bilmeceyi bu süreçte hem ona eşlik eden hem de zaman zaman yorumlarıyla yol gösteren analistiyle birlikte çözmeye çalışır. Analist ve analizan arasındaki ilişki, ana rahmindeki bebeğin tutunma ve annenin de doğacak bebeğini tutma isteği kadar hayati bir bağdır. Bu bağ kurulmadığı sürece en parlak yorumların bile çok fazla bir değeri olmayacaktır. Analiz süreci, bir seanstan diğerine ayrılıklar ve kavuşmalarla devam eder. Seanslar el sıkışarak başlar ve el sıkışarak biter. Yani tutarak ve tutunarak.

Çoğumuz analitik bir psikoterapi ya da analiz sürecinin bir parçası olmadan bilinçdışının hayatımızdaki kuvvetli etkisinin

farkına varmayız. Kişinin kendi bilinçdışının tezahürlerini keşfetmesi analistinin sağladığı analitik ortamdaki çalışma süreci ve kişinin kendisini serbest çağrışıma bırakmasıyla olur. Psikanaliz süreci kişinin kendisini tüm yönleriyle bir bütün olarak keşfetme ve hayatı anlamlandırma çabasıdır. Bu sürecin en önemli çıkış noktalarından biri de kişinin dünyaya nasıl geldiğine ve kimler tarafından getirildiğine dair duyduğu meraktır. Ve herkesin doğum hikayesi farklıdır. Nasıl bir anne ve babanın çocuğuyum? Nasıl bir kadın ve erkeğin çocuğuyum? Annem ve babam beni isteyerek mi dünyaya getirdiler? Annem nasıl bir gebelik geçirdi? Doğum kolay mı oldu, zor mu, vaktinde mi, erken mi, yoksa geç mi doğmuşum? Normal yollarla mı doğdum, sezaryenle mi? Kim nerede doğurttu beni? Kaçıncı sırada dünyaya geldim? Düşükler oldu mu? Bütün bu soruların yanıtları ile bu yanıtlara dair düşlemler, kişinin hayatını umulmadık şekilde etkiler. Kişi hayata nasıl geldiğinin yanı sıra hayatta kendisini nasıl var etmek istediğini de sorgular.

Psikanaliz süreci içinde, kişinin tarihi bir anlamda tekrar yazılır. Serbest çağrışım sayesinde çocukluk anıları canlanır, şimdiki zaman geçmişin ışığında, çocukluk anıları ise bir yetişkinin bakış açısından tekrar anlamlandırılır. Kişinin erken çocuklukta kurmuş olduğu ilişkiler analizde tekrar ortaya çıkar. Bu ilişkiler sadece geçmişe dair anılarla değil, analiz ilişkisi içindeki tekrarlar sayesinde hatırlanılır ve derinlemesine çalışılır. Aktarımın bu şekilde ortaya çıkıp, gelişmesi ve yorumlanması sonucunda kişinin eski aşk nesneleriyle olan güçlü ilişkisi yavaş yavaş çözülür. Böylelikle kişi içsel nesnelerinin hakimiyetinden kurtulur ve kendisi de bir özne olarak var olmaya başlar. Bütün bunları dinleyip "peki ama analiz nasıl biter ve sonunda ne olur, yeniden doğmak yepyeni bir insan mı olmaktır?" diye sorabilirsiniz. İşte bu noktada ben de sizi bir bilmeceyle bırakmak istiyorum. Ama ipucu vermeden değil... Sorunun yanıtı sizin kendi analizinizde saklı!

Bella Habip: Teşekkürler Melis. Şimdi konularla ilgili sorularınızı soruyu kime sorduğunuzu da ekleyip sorarsanız yanıt vermek açısından bizim için kolay olacak. Konuyla çok yakından ilgisi olmasa da sorabilirsiniz sorularınızı. Buyrun...

İzleyici: İki sorum olacaktı, biri size Bella Hanım diğeri de Nilüfer Hanıma. Konuşmanızda psikanalizin politik yönünden baktınız olaya, yani en azından öyle göndermeleriniz vardı. Mesela sansür mekanizmasını aynı zamanda bir iktidarla bağdaştırdınız. Ancak burada Freud'un içinde bulunduğu bir ikilem yok mu? Hani bir yandan sansür mekanizmasını tanımlıyor, ancak bir yandan da (ve nevrozların doğasında bunun geçerli olduğunu söylüyor) tedavi sürecinde bu bilinçdışı meselelerinin süperegonun yönetimine girmesi gerektiğini savunuyor ve bu şekilde bir tedavi yöntemine doğru kayıyor. Yani burada bir ikilem yaşamıyor mu?

Bella Habip: Bilinçdışının süperegonun denetimi altına geçmesini savunuyor, dediniz. Öyle bir şey savunmuyor, aksine psikanalizin amacı, süperegonun acımasızlığından kurtulması. Yani, insanların hayattan zevk almaya başlamaları için içlerindeki o zalim bekçiden, gardiyandan, her neyse o, ondan sıyrılabilmeleri gerekiyor. Yani esasında psikanalizin etiği biraz bu.

İzleyici: Ama peki, bunu toplumsal hayatın neresine koyacağız? Yani toplumsal hayatın acımasızlığı...

Bella Habip: Söylediğiniz çok doğru. Yani o yerde, işte psikanalizin etiğiyle kurduğumuz toplulukların, –ki biraz önce çok çiğ toplumlardan, ilkel topluluklardan söz ettim size– toplulukların kuruluş biçimiyle bizim dürtülerimizin bize dayattığı şeyler arasında fersah fersah fark olabiliyor. Kimi topluluklar, kimi toplumlar dürtülerimize yaşam hakkı verip çok daha olumlu, çok daha hoşgörülü toplumlar oluveriyorlar, şu veya bu sebepten. Bunun çeşitli açıklamaları olabilir; sosyologların ve politologların açıklaması gerekebilir. Mesele çocuk eğitimiyle ilgili en başta. Örneğin burada çok sık duyarız; "Keserim sokma elini oraya" dendiğini; kelimeler yetişkinler için simgeye dönüşmüştür ama çocuk için aynı değil; söylenenleri simgesel algılamıyor; yani bir şekilde orası kesilecek, iğdiş edilecek ve ömrü boyunca da erkekliğinden mahrum edilecek oluyor.

Freud bireyle ilgileniyor, toplumla ilgilenmiyor. Halbuki, Freud'un bütün metnini bir sosyolog olarak da okuyabiliriz.

Çok şey söylenebilir bu konuda ama çok önyargılı da bakılıyor Freud'un metinlerine bu alanda.

İzleyici: Ancak ben Freud'un şu *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* kitabında ele aldığı yönüyle alacağım konuyu. Mesela orada uygarlığın sosyolojik yönünü psikanalitik çerçevede ele alıyor. Ancak burada toplumun gelişim çizgisini çiziyor bize ve bunu toplumun kişisel ihtiyaçlara belirli baskılar uygulayarak başardığını savunuyor. Yani, toplum belli bir gelişimi bu şekilde sağlıyor, diyor. Anneyle ilişki tabusu mesela medeniyetin gelişiminin bir parçası.

Bella Habip: Ama orada başka bir şeyden söz ediyor. Şöyle bir şey var, bir dürtülerin iğdiş edilmesi bir de dürtülerin simgeleşmesi ve yüceltilmesi var. Bunların ikisi farklı şeyler. Çok basit bir şeyden söz edeyim; bir çocuğu eğittiğiniz zaman –yani, topluluk içine çıksın, okula gitsin, okumayı öğrensin, konuşmayı öğrensin, büyüklerle konuşmayı öğrensin, seviyeleri ayırsın, kimle ne konuşulur bunların farklarını öğrensin derken– çocuğun doğrudan tezahür eden dürtülerine de ket vuruyoruz. Ama bu ket vurmak, iğdiş edici olabilir. Yani "çek elini, yapma etme" demek, yasak koymak, korkutmak vs. bu iğdiş edici tutum. Bir de simgeleştiren tutum var. Yani niye öyle olmaması gerektiğini söyleyerek ya da bütün bu açıklamaları masallar üzerinden ya da müzik üzerinden yaparak eğitmek var; yani bütün bunları simgelerle donatarak anlatmak var. Şimdi medeniyetin oluşması da biraz bu süblime olan, yani yüceltilmiş dürtülerin bir sonucu, iğdiş edilmiş dürtülerin sonucu değil. İğdiş edilen dürtülerin sonucu bence terörizm. Başka açıklaması yok, yani Freud terörden bahsetmiyor ama oraya varıyor.

İzleyici: Teşekkür ederim. Nilüfer Hanım'a sorum vardı. Konuşmanızın bir kısmında "Bir kiler gibi kullanıyoruz bilinçdışını, korkularımızı oraya atıyoruz" demiştiniz. Peki korkularımızı biz mi oraya atıyoruz, yoksa bizim üstümüzdeki kuvvet mi oraya atıyor?

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Siz bunu sorarken üstümüzdeki kuvvet diye bir şey var kafanızda, yani neyi düşünüyorsunuz?

İzleyici: O süperego, burada süperegoyla egoyu bir mi tutuyoruz? Yani onu cidden biz mi atıyoruz?

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Bizi korkutan, acı veren, hoşnutluk duymayacağımız bütün duygularımızı ve düşüncelerimizi kendimizden, benliğimizden, yani egomuzdan uzak tutmaya çalışıyoruz. Bunu bize üst benliğimiz emretmiş olabilir ama bunu yapan üst benlikle çatışmaya girmek istemeyen veyahut da başka bir şekilde dürtülerin kendisini sürekli dürterek bazı şeyler yapmasına yönlendirmesi sonucunda hoşnutsuzluk duymak istemeyen benliğin bu hoşnutsuzluk verici duygulardan, duygulanımlardan, düşüncelerden kurtulma isteği. Bu sorunuza cevap oluyor mu?

İzleyici: Nispeten, teşekkür ederim.

İzleyici: Hipnotize ederek veya psikanaliz yoluyla tedavi konusunda yaklaşımı nedir Freud'un? Ve sizce hangisi daha geçerlidir çağımızda? Hem bilimsel açıdan hem insana hitap açısından , insanı psikanalizle mi, hipnozla mı deşmek lazım?

Bella Habip: *Psikanaliz mi,* hipnoz mu diyorsunuz. Şimdi, hipnoz tekniği zamanımızda artık psikiyatrik bir tedavi olarak çok fazla revaçta değil. Hipnoz 19. yüzyılda çok revaçtaydı. Freud da mesleğe hipnoz yaparak başladı. Hipnozdaki temel prosedür şudur: İlk önce hasta bir maddeye, bir ışığa ya da bir taşa, parlayan bir taşa sabit bir şekilde bakacak. Ondan sonra yavaş yavaş uykuya geçecek ve ondan sonra bir bir hipnotizörün verdiği komutlarla bütün rahatsızlıklarından kurtulacaktı. Yani, birer birer komut veriyordu hipnotizör. Fakat herkes hipnotize olmuyordu. Dolayısıyla, bu metod o kadar başarılı değildi. Şimdi, zamanımızda hipnoz daha çok medikal alanda yani anestezinin endike edilmediği durumlarda, diş tedavilerinde veya doğumlarda uygulanabiliyor. Ama psikiyatrik açıdan başvurulan bir yöntem değil. Psikanaliz 110 yıllık bir gelenek ve her geçen 10 yılda önemli değişiklikler, önemli katkılar oluyor. Bu konuda belki arkadaşlarım da bir şey söylerler.

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Bizim bütün söylediklerimiz *herhalde sonunda psikanalizin* uygunluğuna geliyor. Çünkü ben kendi bakış açımdan söyleyeyim, ben karanlıktan bahsettim, insanın kendi karanlığıyla baş etmesinin zor olduğunu düşünüyorum. Özellikle de böyle modern toplumlarda, bu kadar

ayrıntılı bir karanlığa bu kadar ayrıntılı bir bakışı ancak psikanaliz sağlıyor. Yani sadece belli bir belirtinin tedavisine odaklanmayan tam tersine insanın ruhsallığını bir bütünlük içinde ele alıp bütünsel bir dönüşümü hedefleyen bir kuram ve yöntem. Dolayısıyla tabii ki psikanaliz.

İzleyici: Bu psikanalizle ilgili okuyabileceğimiz basit bir kitap tavsiye edebilir misiniz?

Bella Habip: Var. Çok güzel de bir kitap var, editörlüğünü de ben yaptığım için söyleyeyim, ama hakikaten çok güzel bir kitap. Roger Perron'un kitabı, *Neden Psikanaliz* adıyla Türkçeye çevrildi, İthaki Yayınlarından çıktı.

İzleyici: Ben onu biraz sonra sizden yazılı olarak alayım. Teşekkür ederim.

İzleyici: Ben şeyi sormak istiyorum; bilinçaltında yanılsamanın payı çok büyük olduğuna göre psikanalizde bunu serbest çağrışım yoluyla aşmak mümkün oluyor mu? Sizin deneyimlerinize dayalı olarak soruyorum.

Bella Habip: Evet, doğru. Yani bilinçdışı öyle bir mağazanın vitrini gibi değil, önünden geçip her şeyi okuyamıyoruz. Aksine insanlar öyle kolay kolay konuşmayı da sevmiyorlar. Ve bizim psikanalizin temel kuralı –ki Freud 1900 yılından beri bu kuralı tedavinin temel kuralı belirlemiştir– serbest çağrışım. Hastaya "Aklınıza ne geliyorsa söyleyin" deniyor. Böyle birini tanımıştım. İki kere söyledim, "Aklınıza ne geliyorsa serbestçe söyleyebilirsiniz" diye; "Öyle şey olur mu hiç" dedi bana. Yani o kadar kolay bir şey değil bu. Ama bunlar bir şekilde karşılıklı bir güvenle, bu işlerin böyle yürüyeceği düşüncesiyle aşılıyor. Bir de unutmayın ki biz insanlar, konuşmayı seviyoruz. Yani şu anda burada hepimiz bir arada bulunduğumuza ve bu yaptığımız işlem konuşma üstüne temellendiğine göre, bundan bir haz alıyoruz. Yani konuşmak ve konuştuklarımız üzerine düşünmekten haz alma durumumuz var. O hazza dayanarak tedavi mümkün olabiliyor.

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Psikanaliz süreci şöyle işliyor. Bir kişi kendinde olanları ortaya koyuyor; yalan yanlış da olsa koyuyor, bazen kendisi de şüpheye düşüyor, bazen ısrar ediyor bu böyle doğruydu diye; onu dinleyen biri var, bu iki insan be-

raber bir etkileşim içindeler ve birlikte bu anlamı bulmaya çalışıyorlar. Şimdi, burada varolan bir ana anı var ve onu arayıp buluyoruz gibi anlaşılıyor, öyle değil aslında. Bir geçmiş var, oradan kalan izler var, izlenimler var, duygulanımlar ve düşünceler var. Bunların tamamını belki de hiçbir zaman bulamayacağız. Ama zaten amacımız onların tamamını bir hikaye olarak ortaya çıkartmak değil, kişinin bütün bu malzemeden kendisine yeni bir hikaye inşa etmesi. Bu yeni bir hikaye, yeni bir hikaye uydurmak değil tabii ki ama kendi ruhsal bütünlüğünü yerine oturtacak, onun ruhsal yapısını olgunlaştıracak ve işlerliğini sağlayacak, kapasitesini tamamen kullanmasını sağlayacak bir yapının kurulması bu. Yani bir inşaat var aslında.

Melis Tanık: Yani aslında amaç, objektif bir gerçekliğe ulaşmak değil.

İzleyici: Ben zaten objektif bir gerçekliği kastetmedim ama o kişi kendi gerçeğine karşı da bir savunma mekanizması geliştirecek ve sürekli bir etkileşim var. Ama işte ben şunu merak ediyorum, siz bunu yaparken sonuçta gerçekten o anlamda kendini bütünleyebildiğine inanıyor musunuz? Onu merak etmiştim. Yani cevap aldım aslında bir anlamda, biraz havada kalıyor ama.

Bella Habip: Şimdi şöyle, nereden anlıyorsunuz bir şekilde o hikayenin bütünleşip, bir entegrasyona ulaştığını? Bunun somut tezahürleri de var; bunlar sadece anlatılar, o insanın hikayesini kurması ve bütünleştirmesi değil. Somut durumlar şu: Birincisi, insanlar semptomlarından kurtuluyorlar %80 ya da kurtulmuyorlarsa bile, semptom başka bir şeye dönüşse bile hayatlarından zevk almaya başlıyorlar. Geldikleri zaman o yoktu. Daha yaratıcı olabiliyorlar, bazen apayrı bir yola girebiliyorlar, hayatları tamamen değişebiliyor, meslek hayatı olsun, aile hayatı olsun bir şekilde bir hız, ivme kazanıyor. Dolayısıyla o yeni hayatları yeni anlamlar içeriyor; daha önce varolan ve kendisini ifade etme fırsatı bulamamış bir dürtü bir şekilde yaratıcı bir çözüm bulabiliyor kendisine, biz de oradan anlıyoruz ki bir işe yarıyor.

İzleyici: Bir katkıda bulunabilir miyim? Psikanaliz bizim korkularımızı yenmemiz anlamına gelmiyor mu? Yani biraz evvel karanlıktan kurtulmak derken, yeni bir dünya kuruyoruz

derken, korkularımızdan filan kurtulmamız değil mi kast ettiğiniz, bu değil mi psikanalizin ana temeli? Ben yanlış mı algılıyorum?

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Buna varıyor diye düşünüyoruz sonuçta.

Bella Habip: Bence neden korktuğumuzu bilmek önemli olan, çünkü korkular hiçbir zaman bitmez. Her yaşın, her devrin, her ortamın kendine göre bir korkusu var. Ama bir farkındalık düzeyi yaratıyor. Fakat tabii ki çocukluk korkularımız yok. Öyle birini tanıyorum mesela, gece yarısı uyanıyordu ve kapıların tak tak vurulduğunu işitiyordu. Haftada üç dört gece böyle uyanıyordu, ondan sonra iki saat uykuyu bekliyordu. Sonra bu gece korkusunun anlamının, hayatında yeni kapılar açmak olduğunu anladı. Bu onun için dönüm noktası oldu. O zamandan itibaren hayatında bir sürü şeyi değiştirdi. Yani, korkuların adını koymak önemli. Yoksa hiç korkmamak gibi bir şey yok, süpermenler yaratmıyor psikanaliz. Sadece kendi insan kimliğine, cinsel kimliğine sahip, ait olduğu ortamda kendisini ifade edebilen ve çocukluk korkularından sıyrılmış bir birey yaratıyor.

İzleyici: Yani benim bu toplantıya gelmemin ana nedeni bu mesela.

Bella Habip: Korkularınızdan kurtulmak mı?

İzleyici: Hayır. Hepimiz bir arayış içindeyiz, öyle değil mi? Burada toplandığımıza göre herkes yeni kapılar arıyor, demek ki böyle bir psikanaliz yapıyoruz. Ben böyle yorumluyorum, bilmiyorum.

İzleyici: Süblimasyona örnek verebilir misiniz?

Bella Habip: Süblimasyona örnek vermek için bir vaka bulmak lazım. Evet, Nilüfer verecek örneği.

Nilüfer Güngörmüş Erdem: Ben bir vaka olarak kendimi örnek vereyim. Ben analize kişisel nedenlerle başladım. Yani benim de sorunlarım olduğu için. Bambaşka bir meslekte çalışıyordum ve aynı zamanda da hikaye yazıyordum, hala da devam ediyorum. Yazarlık yapıyordum ve analiz sürecim içinde, çok ayrıntısını anlatamam tabii ama psikanalist olmaya karar verdim. Benim hayatımda başlangıçta düşünmediğim bir şeydi bu.

Bu bir süblimasyondu yani böyle bir dönüşüm oldu hayatımda.

Bella Habip: Ama belki siz tam bu mekanizmayı anlamak istiyorsunuz.

İzleyici: Evet. Çocuklarda mesela, bir korkusunu sonra nasıl yüceltiyor, bir şeye yönlendiriyor?

Bella Habip: Evet. Şu anda aklıma bir şey gelmiyor ama bütün bu çocukluk oyunlarına bakarsak ya da çamurla oynayıp o çamura biçim verme uğraşına ya da mesela kirletme arzusu, yıkıp dökme arzusuna. Bu ondan sonra çok daha başka bir şeye yani sosyal anlamda, kültürel anlamda, estetik anlamda başka bir şeye dönüşmenin yolunu bulabilir. Ne bileyim, örneğin müzikle uğraşanların ritmle ilgili bir yaşantıları varsa, bunu yapacakları müzikte sürekli tekrar ederek bir anlam çerçevesine sokabilirler. Keza, resimler de öyle; yani bir hastamdan hatırlıyorum, analize başladığının ikinci yılından sonra boya kokuları duymaya başladı. Ve çok titiz bir kadındı; yani çok düzgündü, işine gidip geliyordu vs. Ve bir gün benim odamda, ki hiç resimle uğraşmıyorum, oda badana filan da olmamıştı, böyle bir koku duymaya başladı. Ondan sonra o koku için "Tam badana gibi değil, boya gibi" dedi. Ondan sonra aklına geldi ki, ilkokulda resim yapmaktan çok zevk alıyordu, sulu boyasını koyuşunu, fırçayı batırışını, fırçayı kağıda sürerken çıkan sesi bile hatırladı; işte duyduğu, o boyaların kokusuydu. Ondan sonra tekrar resme döndü; böyle bir şeyi keşfetti analizinde. O zamana kadar temizlik, düzen vs. onun için çok önemliydi, ama resim uğraşında bir sürü kirli şeyle bir alışveriş söz konusu. Ondan sonra resim yapmaya başladı, ki aklının ucundan bile geçmiyordu resim yapmak, öyle bir ideali de olmamıştı. Bir kokudan geldi sadece, bağlantıyı o kurdu. Bu süblimasyona bir örnek olabilir. Yani bir şekilde seans içinde o yaşantı simgeleşti, o kokudan o anıyı hatırladı ve bir şeye dönüştürdü.

İzleyici: Efendim, Freud'un bir deha olduğuna inanıyoruz. Fakat Freud'un yaptığı analizlerde bir istatistik var mıdır? Başarı yüzdesi nedir? Bu konuda bir çalışma var mı?

Bella Habip: Evet. Şimdi, Amerikan psikiyatrisinde böyle bir tartışma var. Bunun bir gerçeklik ayağı da var tabii. Çünkü insanlar parasını, zamanını, emeğini bir yere yatırıyorsa bunun

bir şekilde bir dönüşü olması lazım. İstatistiki başarısı, –yani ben kendi deneyimimden, kendi çevremden, geldiğim eğitimden, ekollerden vs çıkarım yapacak olursam– bir sürü şeye bağlı. Yani size %100 ya da %80 diye böyle bir rakam veremeyeceğim ama karşılıklı bir uyum olduktan sonra ve analizanın talep ettiği şey ile psikanalistin sunabileceği şeyler arasında bir yanlış anlaşılma olmadığı müddetçe başarının neredeyse %100 olmaması için bir sebep yok. Yeter ki bu konular üzerinde önceden iyi konuşulsun ve bir mutabakata varılsın.

İzleyici: Çocuk Oidipus kompleksini nasıl yaşarsa bu süreci sağlıklı atlatmış olur acaba? Nasıl yaşaması gerekiyor?

Bella Habip: Nasıl yaşaması gerekiyor? Çocukların hepsi aynı şekilde yaşıyor. Ayrıca kimse bana sormadı, ben hep erkek çocuktan bahsettim hiç kız çocukları soran olmadı, kızlardan bekliyordum bir soru ama.

İzleyici: Elektra kompleksini mi?

Bella Habip: Yok, kız çocuklar için de Oidipus diyoruz biz. Şimdi nasıl yaşanmalı diyorsunuz. Nasıl olumlu koşullarda yaşanıp atlatılmalı demek istiyorsunuz, yani iyi bir şekilde, travmatize olmadan. Bir şekilde biraz önce sözünü ettiğim simgeleştirme, yani çocuğu iğdiş etmemek ama çocuğun da dürtülerini böyle havada bırakmamak, yani saldım çayıra mevlam kayıra türünden değil. Bir şekilde dürtülerini kontrol altına alırken onlara birer anlam kazandırmak gerekli. Örneğin, çocuğun sorularına cevap vermek. Erkek çocuk "Niye annemle birlikte yatmıyorum, niye ben annemle evlenmiyorum, niye bu adam bu evde, burada?" diye soruyor, diyelim. O çocuğa bir gelecek vaadi verilebilir. Yani, sen de büyüdüğünde bir sevgilin olur, sonra onunla evlenirsin ve çocuk yaparsın, denilebilir. Böyle bir şeyler yapılabilir. Yani, hem çocuğun dürtülerinin simgeleştirilmesi sağlanabilir hem de bir anlam verilebilir. Çünkü çocuk çok tuhaf şeyler yaşadığını düşünüyor ya da ergenliğinde mastürbasyon yaparken böyle saçma şeylerin bir tek onun başına geldiğini düşünüyor. Onun için, ergenler bir araya geliyorlar ve konuşuyorlar bütün bunları. Çünkü konuşacak bir büyükleri yok. Dolayısıyla bunları anlam hanesine sokmak, bir gelecek vaadetmek yani ileride de onun bir büyük gibi cinselliği olacağını, bir haya-

tı olacağını ve bunların da bu kadar büyük meseleler olmadığını söyleyerek teselli etmek gerek. Bu çocuklar niye durmadan ağlıyorlar esasında? Çok normal değil, değil mi devamlı ağlamak? Yani çok sık ağlıyorlar çocuklar, en ufak bir hayal kırıklığında, en ufak bir terslikte ağlamaya başlıyorlar. Daha az ağlayabilirler diye düşünüyorum. Büyüklerin sözlerinin orada yatıştırıcı etkisi olabilir, simgeleştirici bir etkisi olabilir bu anlamda.

İzleyici: Son bir şey söyleyebilir miyim? Çok özel bir şey belki ama burada çok değinilen bir şey. Benim oğlum 9 yaşlarındayken falan bana 'Anne ben büyüyünce seninle evleneceğim' demişti. Bende cevap olarak "Hayır," dedim, "anneler çocuklarıyla evlenmezler." Nedenini öğrenmek istedi, belirli insanların birbirleriyle evlenemeyeceğini öğrenince çok şaşırdı, üsteledi. "Bunlar birbirlerini çok seven insanlar çünkü, insanların başka sevgilere ihtiyaçları var. Onun için başkalarına yönelirler. Bunlar zaten birbirlerini çok severler" demiştim. Böyle bir açıklama, güzel, doğru bir açıklama mıydı?

Bella Habip: Çok güzel bir açıklama. Orada, kibar bir biçimde açıklama yapmışsınız, iğdiş edici bir biçimde değil. Zaten bunu söylediğiniz zaman çocuk anlıyor ki sizinle değil, başka birisiyle evlenmeli. Yani, ensest yasağına gönderme yapıp ima ettiniz ki evden biriyle evlenilmeyecek, dışardan biriyle evlenilecek.

İzleyici: Bir yasaktan bahsetmedim.

Bella Habip: Evet. Biz daha doğrusu, ben çok sık kullanırım, nevrotik durumlarda doğrudan yasağı söyletirim ve ilaç gibi geliyor çocuklara. İşte gece uyumayan, annesinin yatağına giden, rahatsız eden, huzursuz olan çocuklara, erkek çocuklara özellikle, "Annenle yatmak yasak" dendiği ya da babası ona "Karımla yatman yasak" dediği zaman ilaç gibi geliyor. Yani orada bir sınır görüyor çocuk ve insanlığın bir yasasıyla karşılaştığını anlıyor. Yani, sırf annesinin babasının kurduğu yasaklarla değil - onların dışında da bir yasak var, bir gönderme var, ki siz ona bir gönderme yaptınız. Yani insanların evlerinden çıkıp kendi eşlerini evlerinin dışında bulmaları gerektiğini bir şekilde ima ettiniz. Ve de işe yaradığından da eminim.

İzleyici: Valla çok sağlıklı bir çocuk gerçekten.

Bella Habip: Siz burada biraz şiirsel bir üslup kullanmışsınız. Biz nevrotik durumlarda biraz daha net, sınırları daha belirgin üsluplar kullanıyoruz. Çünkü o çocuklar o sınırları ihlal etmek istiyorlar. Tıpkı Oidipus gibi, yani bir şekilde dolanıyorlar ortalıkta ve kimliklerini arıyorlar; onlara net bir şekilde göstermezsek eşini nerde bulacağını, cinsel kimliğinin ne olduğunu, onlar hâlâ o arayış içinde olacaklar.

İzleyici: Bu tür sorularına zaten ben hep çok sade ve doğru cevaplar vermeye çalıştım.

Bella Habip: Bir cevap olması zaten yeter. Çocuk zaten biliyor bütün bunları, sadece bir kulak istiyor bunlar için.

İzleyici: Psikanalizin bir de zanaat tarafı da olduğunu düşünüyorum. Yalnız bilgiyle kazanılacağını değil de, kişinin yaradılışında da bir yatkınlık gerektirdiğini düşünüyorum.

Bella Habip: Dediğiniz gibi okumakla, hatim indirmekle olmuyor psikanaliz eğitimi. İlk önce kişisel bir psikanaliz gerekiyor. Yani ilk önce, psikanalist adayı kendini analiz ettiriyor. Birtakım teorik ve pratik kurslardan sonra –ki bunun toplamı aşağı yukarı 7, 8, 9, 10 seneyi bulabiliyor– psikanalist olabiliyor. Ve şu anda da bu eğitimi veren iki tane okul var İstanbul'da, iki tane grup var.

Peki çok teşekkürler hepinize, teşekkür ederiz.